

Az élet sűrűjében

{ KENDEH K. PÉTER

Jézus Krisztus mondja: „Én élek, és ti is élni fogtok.” (Jn 14,19)

Itt állok életem romjai fölött. Még magasról nézem őket, kicsit felülnézetből. Még nem rántott magával a pusztulás, amelyet magam okoztam. Még azt hiszem, újjáépíthetőek a romok, megtisztíthatóak az üszkös falak, lesz még nevetés és jókedv az utcákon, tereken, házakban. Még elhiszem, volt értelme a pusztításnak, volt értelme a rombolásnak. Sőt nem is volt más lehetőség, mint hazudni, csalni, lopni. Hazudni az odafigyelést, megcsalni feladatokat, embereket, meglopni az időt. Még azt hiszem, nem volt más út, így kellett lennie...

Itt állok életem romjai felett, abban a pillanatban, amikor még elhiszem, hogy nem játszottam el mindent, ami jogot adna magára az életre. Még elhiszem, hogy a kicsi jó miatt, ami bennem lakik, vagy pusztán emberségem okán megillet a szent csoda, az élet lehetősége. Még fel is háborodom, ha úgy érzem, elszívják előlem a levegőt, az életet, a lelket. Még önérzetesen gondolok önmagamra, még bonyolult viszonyrendszerekben látom magam jónak vagy rossznak, jobbnak vagy rosszabbnak. Még azt hiszem, élők azok a kategóriák, amelyekbe beleszuszakolom a magamról, világról, életről, Istenről alkotott képeimet, még azt hiszem, tudok valamit. Még azt hiszem, élek.

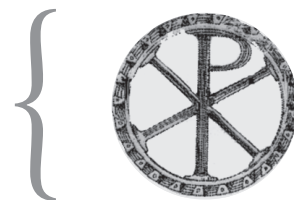
Nem, semmi különösen rosszat nem tettem, csak élek úgy, mint bárki más ezen a világon – talán egy kicsit jobban, tisztábban, mint általában az emberek. Sírok és nevetek, győzök és veszítek, álmodom és csalódom, küzdök magával az egyre szövevényesebbé váló élettel. Bejárom a magasságokat és a mélységeket, a mezőket és a sziklaszirteket. Az élet sűrűjében járok. Mint bárki más ebben a világban. Ez az élet. És persze tudok *bioszról* meg *dzóéről*, és a kettő különbségéről – és magamról úgy tartom, valóban élek a lét ama nemesebb, „dzóés” valójában.

A tanítványok is így gondolhatták, miután a Mester követésére indultak. Önérzetesen azt gondolhatták, hogy a Mester közelében megtudhattak végre valami igazán fontosat az életről, hogy végre átlépték a biosz és a dzóé határát. Végre megszűntek csak vegetálni a bioszban, és immár igazán élnek. Titkokat fedett fel előttük a Mester,

Isten és ember találkozásának titkait. És azt gondolhatták: megértették a titkokat.

A halálra készülő Jézus búcsúzik tőlük. Búcsúzik úgy, hogy azok, akiktől búcsúzik, nem is értik a helyzetet, a szerepeket. Nem tudják, hogy a búcsúzó elmegy, nem tudják, milyen úton megy el. Nem tudják, hogy ők magukra maradnak, zárt ajtók mögött, falak rejtekében. Nem tudják, hogy életük romokban hever, és a romokat nem lehet egyszerűen a magasból szemlélni. Nem tudják, hogy a felfedett titkokat Istenről és emberről nem lehet egyszerűen elbeszélni, meglesni és megtudni, nem lehet egyszerűen ismerni, hanem csak élni lehet. Csak beleélni lehet ebbe a világba. Csak belehalni lehet ebbe a világba. Csak megküzdeni lehet, és elbukni, csak elszenvedni a biosz törvényeit, hogy kinyíljon az élet előtt a tér. Még nem értik a biológia igazán mélységes törvényét: *Ha a búzaszem nem esik a földbe, és nem hal meg...* Még nem értik, hogy nemcsak a Mestert veszítik el Jézus halálában, hanem mindent, amit korábban gondoltak és hittek, minden ellesett titkot és ismeretet. Még nem tudják, hogy majd Istenük hal meg, és halála után az élet végső értelmetlenségének falába ütköznek. És még azt sem tudják, hogy ebben az elvesztésben nyerik el az élet igazi lényegét. Még nem tudják, hogy létük minden rezdülésében, minden életjelenségében a búzaszemhez kötöttek, hogy nem egyszerűen csak betört az életükbe a korábban nem ismert titok, hanem létüknek csak az ő létében van értelme, csak az az élet, ami az ő életében nyer megokolást. „Mert én élek, és ti is élni fogtok...”

Itt állok életem romjai felett, és azon tűnődöm, vajon megismételhető-e az az elvesztés, amelyet az egykori tanítványok átéltek. Vajon elég-e, ha tudok mindarról, amit átéltek? Vajon elég-e, ha tudom, hogy az elvesztés története örök szimbólum minden ember számára, aminek valóságából nem törhet ki senki sem? Vajon elég-e tudnom lételemnek a búzaszemben való elrejtettségeről? Elég-e tudnom lételem benne való megokolásáról, értelméről? Tudom, nem elég. A végső titkokat nem elég ismerni, csak élni lehet.

Vallás és modernitás: vallásszociológiai modellek

{ DETLEF POLLACK

Hosszú évtizedek során a szociológusok megszokásává vált, hogy vallás és modernitás viszonyát feszültségekkel terhelt viszonyoknak állítsák be, és az egyházak és vallások fejlődésére a modern társadalmi formák feltételei között úgy tekintsenek, mint egy krízis forgatókönyvére. A szociológiai gondolkodást meghatározó klasszikusok tételein iskolázott tudósok abból indultak ki, hogy a modern életformák elterjedésével, az urbanizációval, az iparosítással, a racionalizációval, a pluralizációval a vallások és az egyházak társadalmi relevanciája csökkenni fog, és így a vallásos világnézetek helyébe egyre többször tudományosan megalapozott, racionalizált, szekuláris világmagyarázatok lépnek.

Időközben szinte már egyetlen szociológus sem ad hitelt az ilyesfajta megállapításoknak. Mint ahogy több mint harminc évvel ezelőtt még magától értetődő volt egyház és vallás társadalmi értékének hanyatlásából kiindulni, úgy tekinthető ma már a szellem- és társadalomtudományokban egyenesen divatosnak a vallásnak és az egyháznak a társadalomban jelentéktelenné válását feltételező szekularizációs és modernizációs tézisektől való elhatárolódás és ezen elméletek egyszemélyesként, determinisztikusként és progresszivistaként történő megbélyegzése. Szó van a „vallások reneszánszáról”, „deszekularizációról”, a „vallások visszatértéről”, az „istenek visszatértéről” vagy a vallások „deprivatizálásáról”, viszont a hit eróziójáról szóló állítások mellé szkeptikus kérdőjelek kerülnek.¹ Meghaladottnak, módszertanilag reflektálatlannak és dogmati-

kusnak számítanak azon álláspontok, amelyek a vallás és a modernitás között konfliktust érzékelnek, és ezt a vallási tradíciók törésének jeleként értelmezik. Aki mégis ezt az álláspontot képviseli, számolhat azzal, hogy száműzik a komolyan vehető tudósok köréből, többé nem figyelnek rá, és gúny tárgyává teszik.² Olybá tűnik, mintha a vallások visszatérte maga is hittétellé vált volna, amely feljogosít a mágikus kiűzés rituáléjára. Aki a távolból figyel, csodálkozik, miért fektetnek a modernizációs elmélet kritikusai akkora hangsúlyt a naprakészségre, és miért szolgáltak ér- vet számukra egy tézis elvetéséhez az a tény, hogy az régi.

Ha van egyáltalán a társadalomtudományi munkának ethosza, akkor az a divatos trendektől való tartózkodás kellene hogy legyen. A nagy sikerre való tekintettel, amelyet manapság a szekularizációs elmélettől való polemikus elhatárolódás elkönnyvelhet, ajánlatos lenne pontosan megvizsgálni, milyen értelmezési ereje maradt mára az elméletnek, egyáltalán mit is mond ki, mely érvek szólnak mellette és melyek ellene, valamint hogy mely alternatívák állnak rendelkezésünkre a jelenleg zajló vallási folyamatok értelmezéséhez. Ilyen alternatívaként elsősorban az egyesült államokbeli szociológusok által felvetett ökonómiai piacmodell vagy a különösen az európai vallásszociológiában elterjedt vallási individualizmus elmélete jöhet szóba – mindkettő a szekularizációs elmélet felett gyakorolt kritikának köszönheti plauzibilitásának jó részét. Mielőtt

¹ Vö. Casanova, José: *Public Religions in the Modern World*. Chicago, 1994. Berger, Peter L. (ed.): *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*. Washington, 1999. Graf, Friedrich Wilhelm: *Die Wiederkehr der Götter. Religion in der modernen Kultur*. München, 2004.

² Vö. Huber, Wolfgang: *Glauben verstehen – Protestantismus und Theologie*. A Hannoverben tartott 30. német protestáns egyházi napok főelőadása. Elhangzott 2005. május 26-án. Ebben Huber „a szekularizáció önjelölt pápáiról” beszél. Graf 2004, 17. o. szerint a nyugati értelmiségiek „mindent jobban tudó arroganciával” még mindig „a vallás végét” prognosztizálják „a várakozásnak ugyanazzal a hitbizonyosságával, amely meggyőződéssel a kegyes keresztények várják Uruk eszkatologikus visszatértét”.

rátérnénk a különböző vallásszociológiai tételek érvényességének vizsgálatára, bemutatjuk őket.

Három vallásszociológiai modell

A szekularizációs elmélet

Kétségkívül a szekularizációs elmélet a legprominensebb a szociológiai diskurzusban fellelhető három megközelítés közül, valamint ez dicsekedhet a legmesszebbre visszanyúló tudománytörténettel is. Már *Weber* és *Durkheim* is abból indult ki, hogy a modern társadalmakban a vallás elvesztette egykori központi szerepét, és többé már nem képes egész társadalomra nézve normatív világértelmezést nyújtani úgy, mint a modernitás előtti társadalmakban. *Weber* a különböző értékszférák modern társadalomra jellemző konfliktusáról beszélt, *Durkheim* pedig a differenciálás és munkamegosztás formáiról. Mindkét eset feltételezi, hogy a vallásos világnézet és gyakorlat a társadalom peremére szorul, és nincs többé abban a helyzetben, hogy meghatározza, mi számíthat általános társadalmi elismertségre. Azonban *August Comte*-tal ellentétben *Durkheim* és *Weber* nem osztotta azt a felfogást, miszerint a modernitásban a vallás hanyatlásra van ítélve, és behelyettesíthető egy tudományos világnézettel. Ha ma a szekularizációs elmélet kritikussai az elmélet híveinek szemére vetik azt az állítást, miszerint a modernizáció folyamata a vallást és a hitet megsemmisülésre kárkoztatja, akkor tévednek. Sem *Weber* vagy *Durkheim*, sem *Bryan Wilson*, *Steve Bruce* vagy *Karel Dobbelare* – a szekularizációs elmélet folytatói – nem képviselték ezt a felfogást.

Mindazonáltal ők azon az állásponton vannak, miszerint a modernizációnak a teljes társadalmi struktúrát érintő folyamata nem mehet el nyomtalanul a fennálló vallási tradíciók és intézmények mellett. Bármit is értünk egyes esetekben modernizáció alatt, a szekularizáció teoretikusainak alaptézise kimondja, hogy a modernizáció folyamata végső soron negatív hatást gyakorol a vallási közösségek vitalitására és stabilitására, a vallási gyakorlatra és meggyőződésre. A tézis nem úgy hangzik, hogy az ilyen irányú fejlődés elkerülhetetlen,³ nem is úgy, hogy megfordíthatatlan,⁴ és a legkevésbé sem úgy, hogy

kívánatos,⁵ de azt mindenképpen kimondja, hogy valószínű. Ha a szekularizációs tézis kritikussai minden tudásuk ellenére azt mondják, hogy a tézis képviselői egy effajta megfordíthatatlanságot állítanak, ezt csak azért teszik, hogy könnyebben elhatárolódhassanak tőlük. De nyilván talál majd valaki egy példát ilyen jellegű kijelentésre is az újabb irodalomban.

Bryan Wilson például a társadalmi differenciálódás, a társadalmiasodás és a racionalizáció folyamatait tekinti mérvadónak a vallási pozícióvesztésre nézve.⁶ Társadalmi differenciálódás alatt azt érti, hogy a vallás elveszíti meghatározó befolyását a társadalom többi részterülete felett, mint például a gazdaság, a tudomány, a politika, a művészet, a család vagy az orvoslás, és ezek a részterületek a vallás egyeduralma alóli emancipációban funkcionálisan egyre inkább önállósulnak. A társadalmiasodás (societalization) gondolata mögött az áll, hogy azok a közösségi formák, amelyekből a vallás társadalmi erejének nagy részét nyeri, a modernizációs folyamatban tendenciaszerűen megszűnnek, és egyre többször adják át helyüket közösségen túli, személytelen szerveződéseknek és intézményeknek. Végül a racionalizáció azt jelenti, hogy a társadalmi célok, legyenek bár politikai, tudományos, ökonómiai, orvosi, oktatási vagy más jellegűek, egyre inkább elszigetelődnek, és a céljaik eléréséhez szükséges eszközök egyre kifinomultabbak lesznek. Míg ily módon lehetségessé válik egyre távolabbi célok elérése, a vallási célok, mivel a természetfelettre irányulnak, a racionalizációs törekvésekkel nem könnyen egyeztethetőek össze.⁷

Steve Bruce különösen is a növekvő vallási pluralizmus és az egalitarizmus befolyását állítja elemzései középpontjába.⁸ A növekvő vallási pluralizmus hatására azok az államok, amelyek elfogadják az egyes személyek törvény előtti egyenlőségének elvét, egyre inkább kényszerítve érzik magukat, hogy megvonják egyes vallási közösségektől a támogatást, és szekularizálják hivatalos intézményeiket, így például az iskolákat. A vallás a vallásilag plurális társadalmakban ezzel egyidejűleg veszíti el rendszeres, mindennapi megerősítését, amelyet a kulturálisan homogén társadalmakban a mindennapi életbe való beágyazottságának köszönhet, és ezzel elveszíti magától értetődő elismertségének azt a fokát is, amely a homogén kultúrákra jellemző. Ezen kívül *Bruce*

³ Norris, Pippa – Inglehart, Ronald: *Sacred and Secular. Religion and Politics Worldwide*. Cambridge, 2004. 16. o. A szerzők modernizációelméleti érvelésüket „feltételesnek és nem determinisztikusnak” szánják.

⁴ „A társadalom világában semmi sem megfordíthatatlan vagy végzetes” – mondja ki a szekularizációs tézis két fő teoretikusa, lásd Wallis, Roy – Bruce, Steve: *Secularization. The orthodox model*. In uők (szerk.): *Religion and Modernization. Sociologists and Historians Debate the Secularization Thesis*. Oxford, 1992. 8–30. o., itt 27. o.

⁵ A haladásba vetett hitnek a szekularizációs tézis karakterisztikus ismertetőjeleként való beállítását az ellene felhozott összes érv között a leggyengébb. Még ha jogos is lenne, akkor sem mondott ki semmit a szekularizációs tézis érvényességéről. Az, hogy valaki üdvözlő vagy elítélő a modernizációs folyamatot, még nem mond el semmit arról, hogy fennáll-e összefüggés a modernizáció és a szekularizáció között. De a szekularizációs tézisben kizárólag erről az összefüggésről van szó. Sokkal inkább feltételezhető, hogy akik egy ilyen összefüggés feltételezését progresszivistaként bélyegzik meg, ezzel pusztán a modernnel szembeni szorongásukat juttatják kifejezésre.

⁶ Wilson, Bryan: *Religion in Sociological Perspective*. Oxford, 1982.

⁷ Uo. 44. o.

⁸ Bruce, Steve: *God is Dead. Secularization in the West*. Oxford, 2002.

szerint a vallási pluralizmus feltételei között a dogmatikus, szektás jellegű vallási rendszert egyre inkább a vallásnak egy liberálisabb, toleránsabb, ökumenikusabb formája fogja helyettesíteni. Aki hisz abban, hogy gyermekeit örök kárhozat fenyegeti, amennyiben nem csatlakoznak az egyetlen igazsághoz, mindent meg fog tenni annak érdekében, hogy hitben nevelje őket. A liberális beállítottságú hívők viszont, akik úgy gondolják, hogy egynél több út létezik az igazsághoz, és hogy gyermekeiknek meg kell találniuk a saját útjukat Istenhez, kevesebb energiát fognak fordítani a vallásos gyermeknevelésre. Még akkor is, ha ők maguk hűek maradnak vallásukhoz, valószínű, hogy kevesebb gyereket fognak a hit számára toborozni, mint amennyi ahhoz szükséges volna, hogy a vallási közösséget, amelyhez tartoznak, szilárdan fenntartsák. Nő a valószínűsége annak, hogy gyermekeik elvesznek a vallás számára abban az esetben is, ha vegyes házasságból származnak, amelyek száma a vallásilag plurális társadalmakban egyre nő, minthogy az ilyen házasságokból született gyermekeknek sokkal nehezebb megőrizniük a hitüket, mint azoknak, akik vallási értelemben homogén házasságokból születtek.

Pippa Norris és Ronald Inglehart számára a vallásnak a társadalomra gyakorolt jelentőségét mindenekelőtt az egzisztenciális biztonság és a fizikai, társadalmi és személyes sebezhetőség rizikója határozza meg.⁹ Az olyan társadalmakban, amelyek jobban ki vannak téve egzisztenciális veszélyeknek, nagyobb a vallásra való igény, mint az olyan társadalmakban, amelyekre az egzisztenciális biztonság magasabb foka jellemző. Az ökonomiai piacmodellel szemben tehát Norris és Inglehart abból indul ki, hogy a spiritualitásra való igény nem állandó, hanem társadalomtól függően változik. Egzisztenciális biztonság egyrészt a természeti katasztrófák hiánya, például árvíz, földrengés, szárazság, hurrikán, másrészt pedig a társadalom által kitermelt veszélyek hiánya, például háború, emberi jogi sérelmek, szegénység, társadalmi egyenlőtlenség. Abban a mértékben nő az egzisztenciális biztonság, amennyire a társadalmak biztosítani tudják a békét, a tiszta vízhez és a megfelelő élelmiszerhez való hozzáférést, javítanak az egészségügyi ellátáson, megemelik a közoktatás színvonalát, jövedelemnövekedést garantálnak, leépítik a társadalmi egyenlőtlenségeket és társadalmi védőhálókat építenek ki. A vallásra való szükségére nézve tehát döntőek lennének azok a tapasztalatok, amelyekhez az emberek személyiségük kialakulásának éveiben jutnak.

Azonban a vallás társadalmi jelentősége Norris és Inglehart szerint nemcsak az egyes társadalmak ökonomiai fejlődésétől függ; a vallási tradíciók kulturális öröksége is hatással van rájuk, hiszen a vallási tradíciók meghatározó benyomást gyakorolnak a mindenkorra társadalomra, amely hatás még akkor is továbbél, amikor szekularizációs folyamatok indulnak meg. A vallások társadalmi ha-

tékonyága tehát nemcsak ökonomiailag, de kulturálisan is meghatározott.

Az ökonomiai piacmodell

Míg a szekularizációs elméletek feszült viszonyt érzékelnek vallás és modernitás között, az ökonomiai piacmodell képviselői a két hatalom kompatibilitásából indulnak ki.¹⁰ Peter L. Berger¹¹ és az őt követő vallásszociológusok, mint például Steve Bruce vagy Karel Dobbelaire álláspontjától elhatárolódva az ökonomiai piacmodell képviselői nem feltételezik, hogy a vallási pluralizmusnak a modern társadalmakban végbemenő folyamatai negatív hatással lennének a vallási közösségek, meggyőződések és gyakorlat stabilitására, éppen ellenkezőleg. Minél pluralisztikusabb a vallási piac, annál nagyobb konkurencia uralkodik az egyes vallási szolgáltatók között. A konkurencia viszont elősegítené, hogy az egyes vallási közösségek és azok képviselői javítsanak szolgáltatásukon, hiszen csak így módon tarthatnák meg a régi klienseket és nyerhetnének új ügyfeleket. Ha egy vallási közösség egy adott területen monopolhelyzetben van, a klérus hajlamos arra, hogy lustává, hanyaggá váljék, és figyelmen kívül hagyja az emberek aktuális igényeit. A konkurencia rákényszerítené a vallási szolgáltatókat az ügyfélorientált érzékenységre, a teljesítmény növelésére és erejük állandó megfeszítésére. Így a vallási lehetőségeknek a modern társadalmakban megfigyelhető elszaporodása serkentő hatással lehetne a vallási közösségek vitalitására nézve. Nem meglepő tehát, hogy az ökonomiai piacmodell képviselői nagyobbak ítélik a vallási vitalitást a városokban, mint vidéken. A városokban nagyobb a vallási szolgáltatók száma, így erősebb a konkurencia.

Az intézményes szinttől meg kell különböztetni az egyéni fogyasztók szintjét. De a piacelmélet követői szerint ezen a területen is a vallási pluralizmus mértéke stimulálja a vallási energiákat, hiszen minél nagyobb a vallási kínálat, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy az egyes ember pont azt találja meg, ami igényeinek a legjobban megfelel. Vallási monopolhelyzet esetén azonban nőne a termékkel való elégedetlenség valószínűsége, hiszen az igények túlságosan eltérőek ahhoz, hogy egyetlen szolgáltató optimálisan kielégíthetné őket, ezenkívül nőne a valószínűsége annak is, hogy az alternatívák hiánya miatti nagyobb elégedetlenség esetén az ügyfél a teljes vallási piacnak hátat fordít.

¹⁰ A piacmodell fő érveit megtalálhatjuk: Stark, Rodney – Finke, Roger: *Acts of Faith. Explaining the Human Side of Religion*. Berkeley – Los Angeles, 2000.

¹¹ Vö. különösen is Berger, Peter L.: *Der Zwang zur Häresie. Religion in der pluralistischen Gesellschaft*. Frankfurt am Main, 1980.

⁹ Norris–Inglehart 2004.

A vallási pluralizmus létrejöttéhez szükséges feltételek a piacelmélet képviselői szerint egyház és állam szigorú különválasztásában keresendők, illetve abban, hogy egyetlen vallás se legyen privilegizált helyzetben. Csak ha az állam a végsőkig kihúzná magát a vallási ügyekből, és a nagy egyházak egyikét sem részesítené előnyben, egyedül akkor lehetne a kisebb vallási közösségek induláshoz szükséges befektetése olyan alacsony, hogy kibontakozhatnának az elismert egyházak mellett. Ha fennállna a vallási pluralizmus, akkor a növekvő konkurencia a teljes vallási piac produktivitását növelné.

Ez az érvelés pontosan az ellenkezője a szekularizációs elmélet ismert példájának: a vallási pluralitás nem csökkenti, hanem növeli a vallásosság szintjét; egyház és állam különválasztása nem csökkenti, hanem növeli a vallási közösségek és egyházak társadalmi kapcsolatteremtő képességeit; a városok vallási szempontból nem gyengébbek, sőt élőbbek, mint a vidék. Ha a modernizáció a kulturális pluralizáció, az intézményes differenciálódás és az urbanizáció folyamataiban ragadható meg, akkor a vallás nem szenved a modernizációtól, hanem profitál belőle.

A modern társadalmakban a vallási mobilizáció nem elsősorban makroszociológiai szinten értelmezhető, mint a szekularizációs elméletben. A vallási terület produktivitására nézve sokkal inkább mérvadó a vallási szolgáltató erőfeszítése, így tehát az intézményes és szervezői szinten történő tevékenység. Az e kettő közti szint mobilizációs fokának magyarázatához mindenesetre az állami feltételek szolgálnak keretül. De az egyén érdeklődését, szükségleteit és kívánságait is messzemenően elhanyagolhatónak tekintik. Az ökonomiai piacmodell esetén egy *supply-side* (kínálatcentrikus) tételről van szó. A népesség vallási igényeit többé-kevésbé konstansnak tekintik. Ezek kevésbé járulhatnak hozzá a vallásosság színvonalában fennálló különbségekhez. Ha egy régió vallási színvonala alatta marad egy másikénak, az csakis a felkínált vallási teljesítmények minőségével áll összefüggésben. Mivel a vallás iránti igényt konstansnak ítélik meg, a piacmodell képviselői abból indulnak ki, hogy nem következhet be a vallásosság vége, hanem a vallási hanyatlás periódusait a vallási felemelkedés periódusainak kell követniük.

Az individualizációs tézis

Az individualizációs tézis az elméletek architektonikáját illetően bizonyos fokig a szekularizációs tézis és a piacmodell között helyezkedik el.¹² A szekularizációs elmélettel közös

¹² Az individualizációs tézis legfontosabb képviselői: Luckmann, Thomas: *Die unsichtbare Religion*. Frankfurt am Main, 1991. Davie, Grace: *Religion in Britain since 1945. Believing without Belonging*,

jellemzője, hogy mindkettő a makroszociális folyamatokat, valamint a funkcionális differenciálódást, a racionalizálódást és a kulturális pluralizációt tekinti kiindulópontjának. Viszont a szekularizációs elmélettel ellentétben az individualizációs tézis nem feltételezi, hogy ez a mindent átfogó átalakulási folyamat a vallások jelentőségvesztéséhez vezetne a modern társadalmakban. Sokkal inkább abból indul ki – a piacelmélet képviselőivel együtt –, hogy modernitás és vallás kompatibilisek egymással. A társadalom modernizációjával így nem jár együtt automatikusan a vallás pozícióvesztése. Ez utóbbi csak formájában változik. Míg a modern előtti társadalmakban a vallás az egyházban intézményesült, addig a modern társadalmakban egyre inkább fellazul az egyház és a vallásosság közötti összefüggés. Vallás és vallásosság ma olyan helyeken található meg, ahol korábban a legkevésbé sem számítottak rájuk: a pszichoanalízisben és a testápolásban, a szabadidő-kultúrában és a közösségi kultúrában, a turizmusban és a sportban. Az egyes emberek valláshoz való viszonya felszabadult a nagy vallási intézmények gyámsága alól, és egyre inkább az egyén autonómiájának hatáskörébe tartozik. Ma nem az egyházak döntenek el, hogy ki miben hisz, hanem az egyén döntésén múlik saját világnézeti orientációja. Az individualizációs tézis meggyőződések és gyakorlatok tehát egyre több esetben különböző vallási tradíciókból vannak összeválogatva, amelyek között a kereszténység, bár fontos elem, csupán egy a sok közül. Ha az egyén fenntartja valamely egyházhoz való tartozását, még akkor is az önrendelkezés és az individualitás karakterével gazdagodik vallási gyakorlata. A vallási intézmények társadalmi jelentőségének visszaszorulása tehát nem járna jelentőségvesztéssel az egyén vallási életére nézve. Ellenkezőleg: az intézményesült vallás és az egyéni spiritualitás, ahogy az individualizációs tézis néhány képviselője, így például Grace Davie állítja,¹³ egymással fordított arányban állnak. Ennek következtében az egyház jelentőségének visszaszorulásával együtt jár az individualizációs tézis fellendülése.

Nyitva marad a kérdés, hogy mi okozza a fent megállapított individualizációs folyamatot. Az individualizációs elmélet követői általában azt feltételezik, hogy a jólét növekedése, a közoktatás kiterjedtebbé válása, a tömegkommunikációs eszközök elterjedése és a munkaerőpiac bővülése vezet a megnövekedett életvilágok egybemosódásához és az osztálytársadalmi struktúrák felbomlásához, amelyek az osztály, a vallás, a világnézet és a politikai orientáció magas

Oxford, 1994. Hervieu-Léger, Danièle: *Pilger und Konvertiten. Religion in Bewegung*. Würzburg, 2004. Krüggeler, Michael – Voll, Peter: *Strukturelle Individualisierung – ein Leitfaden durchs Labyrinth der Empirie*. In Dubach, Alfred – Campiche, Roland J. (Hrsg.): *Jede(r) ein Sonderfall? Religion in der Schweiz. Ergebnisse einer Repräsentativbefragung*. Zürich–Basel, 1993. 17–49. o.

¹³ Grace Davie: *Europe. The Exceptional Case. Parameters of Faith in the Modern World*. London, 2002. 8. o.

fokú egybeesésével voltak jellemezhetőek. Ezen tradicionális struktúrák felbomlása egyre inkább felszabadította az egyént a megnövekedett kötöttségek alól, és helyette az „életrajzi felelősség” magas fokával ruházta fel, amelynek vonzaskörébe egyre inkább beletartozik a vallási meggyőződés és gyakorlat is.

Ha megfigyeljük a szekularizációs tézis, az ökonómiai piacmodell és az individualizációs tézis három, meglehetősen különböző kiinduló tételét, azt kell látnunk, hogy mindhárom a belső koherencia és plauzibilitás magas fokával tűnik ki. Első ránézésre mindhárom vonatkozásában tudnánk olyan megfigyeléseket mondani, amelyek igazolják őket. Ugyanakkor a három vallásszociológiai tétel olyan alapvetően ellent egymásnak, hogy kikerülhetetlen, hogy kijátsszuk őket egymás ellen. Ettől kezdve a három elmélet érvényességét elméleti és gyakorlati érvek segítségével fogjuk vizsgálni. Ebből adódik viszont a feladat, hogy megtaláljuk a kritériumokat saját elméletünk vázlatának kidolgozásához.

A vallásszociológiai modellek vizsgálata

A szekularizációs elmélet

Ami ezt az elméletet illeti, rögtön le kell szögezni, hogy a tézis érvényessége mellett szóló empirikus bizonyítékok meggyőzőek. Ezt az evidenciát bemutató válasszunk ki két indikátort, amelyek a vallási élet terén nem marginálisak, hanem központi szerepet töltenek be, és amelyek az itt fel nem tüntetett indikátorok sokaságával pozitívan korrelálnak: egyrészt a templomba járást, másrészt az istenhitet.¹⁴

Ha az istentisztelet-látogatások számát figyeljük meg az elmúlt 30 évben a nyugat-európai társadalmakban, egyértelműen csökkenő tendenciával találkozunk. Németországban például már nem az emberek 28%-a jár legalább hetente egyszer templomba, mint 1970-ben, hanem csak 15%-uk.¹⁵ Még az olyan, egyháziassággal átitatott országokban is, mint Írország, drámaian csökkent a templomba járók száma az elmúlt években. Az USA-ban is csökkenő

¹⁴ Források: The Mannheim Eurobarometer Trend File 1970–1999; U. S. General Social Survey 1972–2002; Gallup Opinion Index 1974, Gallup Index 1968, Gallup Opinion Index 1975, World Values Survey / European Values Survey 1981–2001.

¹⁵ Számomra megfoghatatlan, hogy egy ilyen visszaesés mellett hogyan állíthatja valaki, hogy az egyházak ma „a legnagyobb elégedettség pillanathoz közel állnak a 20. század második felére”, és hogy az 1945 utáni évek „aranykorként vonulnának be a nyugatnémet egyháztörténet-írásba”. (Schneider, Rolf: *Wieviel Religion verträgt Deutschland?* Frankfurt am Main, 2001. 33. o.) Az, hogy valaki így elfelejtkezik a különféle, krízissel teli fejlődésekről, amelyeknek a Szövetségi Köztársaság egyházai több mint 30 éve ki vannak téve, már önmagában is a krízis jeleként értékelhető.

tendenciát mutat az istentiszteletek látogatása. És ha vetünk egy pillantást a nem keresztény, nem európai modern társadalmakra, így például Japánra, beigazolódik a kép. További analízisek azt mutatják,¹⁶ hogy a templomba járás gyakorisága és a társadalom modernizálódási foka között összefüggés fedezhető fel – tekintettel a Human Development Index méréseire, amelyek nemcsak az egy főre vetített bruttó nemzeti terméket vizsgálják egy adott országban, hanem a várható élettartamot és az írni-olvasni tudást is. Minél modernebb egy társadalom, annál kevesebben vesznek részt az egyházi életben.

Hasonló kép bontakozik ki az istenhit fejlődését nézve az elmúlt 45 évben. Néhány rövid élettartamú ellentétes tendenciától eltekintve, összességében ezen a területen is világosan látható a visszafejlődés. Kizárólag az Egyesült Államokban maradt egész idő alatt ugyanolyan magas az istenhívők száma. Ha tehát a szekularizációs tézist, tekintettel a templomba járásra és az istenhitre mint vallási indikátorokra, Európa vonatkozásában messzemenőkéig érvényesnek találjuk, úgy az egyéni vallásosság magas foka az USA-ban ennek tökéletesen ellentmond. Az Egyesült Államok az istenhit mértékének növekedését tekintve kivételként áll a világ iparilag fejlett országai között.

Az USA vallásilag kivételes helyzetén kívül nyilvánvalóan további faktorok is léteznek, amelyek érvként hozhatók fel a szekularizációs tézis érvényessége ellen. Így ellene szól például az, hogy a modernizáció folyamatai nem járnak szükségszerűen a vallás jelentőségvesztésével. Az iparosítás és urbanizáció kezdeti szakaszait például a 19. századi Angliában az istentiszteleteken való részvétel emelkedésével jellemezhetjük.¹⁷ A modernizáció és a szekularizáció között tehát valóban nincs eleve elrendelt összefüggés. Viszont a szekularizációs tézis kritikusi felhozza ellene, hogy a hetvenes évek közepétől a vallás elveszítette egyéni karakterét, s az etnikai és szociális konfliktusok rendezésének eszközeként visszatért a politika színterére, és így nyilvánosan láthatóvá vált.¹⁸ Ezenkívül hangsúlyozzák, hogy eljött a hagyományos vallási intézményeken kívüli vallási ébredések ideje, így a pszichocsoportok, az ezoterikus és okkult gyakorlat, a zen meditáció, a reiki, a Bachvirágterápia és az egyházon kívüli vallásosság más formái is fellendülőben vannak.¹⁹

¹⁶ Norris–Inglehart 2004, 61. kk. Nyugat-Európára nézve vö. még: Pollack, Detlef – Pickel, Gert: *The Vitality of Religion. Church Integration and Politics in Eastern and Western Europe in Comparison*. Frankfurt (Oder), 2000. /Frankfurter Institut für Transformationsstudien, Arbeitsbericht 13/00./

¹⁷ Vö. Brown, Callum G.: A revisionist approach to religious change. In Wallis–Bruce 1992, 31–58. o.

¹⁸ Casanova 1994.

¹⁹ Németország tekintetében vö. Ebertz, Michael: *Kirche im Gegenwind. Zum Umbruch der religiösen Landschaft*. Freiburg im Breisgau – Basel – Wien, 1997. 147. o. vagy Krech, Volkhard:

Valószínűleg van értelme a szekularizáció és a vallások újraéledésének egyidejűleg zajló folyamataiból kiindulni,²⁰ és megkülönböztetni azokat a szinteket, amelyekben ezek a folyamatok lejátszódnak. A német császárság idején például a nyilvánosságban nagy súlya volt a protestantizmusnak, a népesség egyházi életben való részvétele azonban ezzel összehasonlítva csekélynek volt mondható. Az 1970-es évek közepéig a fundamentalista és evangélikál csoportoknak alig jutott szerep az USA nyilvánosságában, annak ellenére, hogy egyre nagyobb mértékben voltak meghatározóak az ott lakók életére, mindennapjaira nézve. Általában négy szintet különböztetünk meg: egy össztársadalmi, egy szervezeti-intézményes, egy interakciós és egy személyes szintet.²¹ A jelentősnövekedés és -vesztés folyamatai ezeken a szinteken zajlanak le, egymással egy időben. Talán mégis meg lehet állapítani, hogy milyen tendenciák vannak túlsúlyban az egyes területeken.

Össztársadalmi szinten annak a kiemelt figyelemnek az ellenére is, amely a vallásokban rejlő konfliktuspotenciálnak jut, inkább jelentőségvesztésről beszélhetünk. A társadalom olyan területei, mint a jog, az ökonómia, a nevelés, a tudomány vagy az egészségügy vallási támogatás nélkül is működnek. A civil vallásos legitimitációra való megnövekedett igényről alig beszélhetünk. A „nagy elbeszélések” elutasítása nemcsak a filozófiát érinti, hanem a vallást is. Még ha széles körben tudósított is a média a római püspök személyének cseréjéről, és a vallási témák nagy népszerűségnek örvendenek a médiaemberek szemében, mégis csak válogatott médiaeseményekről van szó, amelyek alig befolyásolják a vallás jelentőségét a gazdaság, a politika, a tudomány, a jog és a művészet azon modern, differenciált rendszerében, amelyben minden területnek megvan a saját jelrendszere és hozzájárása a valósághoz.

A vallások gyengülése a modern társadalmakban intézményes szinten ragadható meg a legegyszerűbben. Jelenleg a nagy keresztény egyházak a legtöbb európai országban tradíciós, strukturális, személyi és pénzügyi kríziseken mennek keresztül, ami megnövelt energiabefektetést igényel a szervezés terén. Programok kidolgozásával, szaknácsadók bevonásával, nyílt vitákkal, testületi munkával és különféle más tevékenységekkel kell erősíteni a laikusok elkötelezettségét és hatékonyabbá tenni a speciális célcsoportokra irányuló funkcionális szolgáltatásokat, növelni

kell a főállású munkatársak szakmai kompetenciáját, valamint figyelni kell, hogy a kifejezetten e célra szervezett istentiszteletek valóban a fiatalokhoz szóljanak, és javítani kell az egyházon kívül állók egyházba való belépését elősegítő médiamunkát és kampánypolitikát.²² Soha nem voltak még az egyházak a maihoz hasonlóan jól ellátva argumentatív, szervezői és részben személyi területen, hogy ügyüket megszólaltassák a társadalomban, és soha nem voltak még ennyire cselekvésképtelenek az előttük zajló társadalmi változások láttán, amelyeknek látszólag tehetetlenül ki vannak szolgáltatva. Az pedig, hogy több alkalmazkodás vagy nagyobb elhatárolódás, a saját profil erősítése vagy tágabbra nyitás, esetleg a kétfajta lehetőség keveréke lenne a megfelelő, az érzékelhető tehetetlenséget figyelembe véve messzemenően bizonytalan.

A jelenlegi helyzetet tekintve interakciós szinten látszanak leginkább a vallási fellendülés nyomai. Az egyházon belül és kívül egyre több kis vallási csoport, iniciatíva és mozgalom alakul ki, amelyek részben szorosan kötődnek egymáshoz, és eleven kapcsolatban állnak az őket körülvevő szekuláris környezettel.²³ A gyülekezeti csoportok, keresztény szülői kezdeményezések, egyházi kórusok, terápiás csoportok, gyülekezeti ünnepek, beszélgetős esték, meditációs tanfolyamok stb. tömkelege teljességgel átláthatatlan. Ez mellesleg azt is jelenti, hogy az interakciós tevékenységek elszaporodása miatt nehéz felmérni és ezért szinte lehetetlen megítélni, mennyi valós társadalmi relevanciával bírnak.

Végül pedig, ami a vallás jelentőségváltozásának személyes szintjét illeti, ellent kell mondanunk a mindent átfogó, általános vallási szükséglet széles körben elterjedt elméletének. Már a két fent demonstrált fejlődést: a templomba járást és az istenhitet figyelembe véve is, amelyek pedig problémamentesen kiegészíthetők más vallási indikátorokkal, egészen mást látunk. Még ha a meggyőződéses ateisták száma alacsony marad is az európai országokban, akkor is egyre kevesebb az egyház irányában elkötelezett és a hívő ember, és egyre több a vallási szempontból közömbös emberek száma, akiknek életvezetésében a vallás szinte semmilyen szerepet nem játszik.

Ha eltekintünk e szintek ilyen értelmű megkülönböztetésétől, amelyet a szekularizációelméleti elemzések sokszor figyelmen kívül hagynak, az elmélet képviselői sokszor azt is elmulasztják, hogy feltegyék a kérdést, milyen oksági mechanizmusok állnak az egyén cselekvésére

„Missionarische Gemeinde”. Bedingungen und Möglichkeiten aus soziologischer Sicht. *Evangelische Theologie*, 58 (1998). 433–444. o., itt 435. o.

²⁰ Riesebrodt, Martin: *Die Rückkehr der Religionen. Fundamentalismus und der „Kampf der Kulturen”*. München, 2000. 11., 49. o.

²¹ Dobbelaire, Karel: Towards an integrated perspective of the process related to the descriptive concept of secularization. *Sociology of Religion*, 60 (1999). 229–247. o. Dobbelaire makro-, mezo- és mikroszintek közt tesz különbséget. De hasznos lehet a mikroszintet egy interakciós és egy személyes szintre osztani.

²² Az egyházak szervezési karakterének erősödéséhez lásd Hermelink, Jan: Organisation der christlichen Freiheit. Beispiele, Tendenzen und Programme gegenwärtiger Kirchenreform. *Theologische Literaturzeitung*, 128 (2003). 127–138. o. Ebertz 1997.

²³ Vö. Gabriel, Karl (Hrsg.): *Religiöse Individualisierung oder Säkularisierung. Biographie und Gruppe als Bezugspunkte moderner Religiosität*. Gütersloh, 1996. Krüggeler, Michael: *Solidarität und Religion. Was bewegt Menschen in Solidaritätsgruppen?* Zürich, 2002.

és gondolkodására hatást gyakorló társadalmi folyamatok hátterében. A vallás jelentőségvesztésének megmagyarázásához nem elegendő rátalálni a modernitás általános jellemzőire, így a funkcionális differenciálódásra, a racionalizációra vagy a pluralizációra. Azt is meg kell keresni, hogy milyen kauzális mechanizmusok befolyásolják az egyén beállítottságának és viselkedésének ezen makroszociológiai jellemzőit.²⁴ Ha a modernizáció során megemelkedik egy társadalom életszínvonala, akkor az – Steve Bruce²⁵ szerint – a vallásos buzgalom visszaszorulásához vezethet: minél kényelmesebb ez az élet, annál nehezebb arra összpontosítani, ami ezután következik. Mellesleg ugyanennyire elképzelhető az is – ez Inglehart és Baker álláspontja²⁶ –, hogy az életszínvonal emelkedésével egy csapásra elfordulnak az emberek a materiális világtól, és a posztmaterialista-spirituális értékeket kezdik el keresni. Hogy milyen mechanizmusok tekinthetők mérvadónak az egyén vallásos magatartására és cselekvésére nézve, az tehát az elméletnek nemcsak a magyarázó erejét, de érvelésének irányát is meghatározza.

Az ökonómiai piacmodell

A vallásszociológiai piacmodell előnye abból áll, hogy a vallási közösségeket és egyházakat nemcsak a makroszociológiai folyamatok passzív tárgyainak látja, hanem sorsuk aktív formálóiá emeli őket. A különböző vallási közösségek és egyházak meglehetősen különböző módon reagálnak a szemük előtt zajló társadalmi változásokra, ezért különböző módon is vannak kitéve ezeknek a változásoknak. Ezek a különbségek analitikusan megragadhatóak és meggyőzően megmagyarázhatóak egy *supply-side* (kínálatcentrikus) megközelítéssel. A megközelítés további előnye, hogy a már említett oksági mechanizmusokat is bevonja az elemzésbe, és a vallási változások magyarázatát a cselekvő individuumban szintjén végzi el.

De ha alaposabban szemügyre vesszük a piacmodellt, hibái hamar nyilvánvalóvá válnak előttünk. Az egyik első pont a fent megállapított erősségével áll összefüggésben. A vallási szolgáltató tevékenységére való koncentráció miatt a piacmodellben csakúgy, mint más *rational choice* megközelítésekben, könnyen alábecsülik a kulturális keretfeltételeket, amelyekben a felfedezett oksági mechanizmusok egyáltalán nem működnek. Így például az USA-ban az

²⁴ Vö. Stolz, Jörg: *Secularization Theory and Rational Choice. An Integration of Macro- and Microtheories Using the Example of Switzerland.* A „Religion in Modern Societies” című konferencián 2004. április 5-én, New Yorkban elhangzott előadás kézírata.

²⁵ Bruce 2002, 23. o.

²⁶ Inglehart, Ronald – Baker, Wayne E.: *Modernization, globalization, and the persistence of tradition. Empirical evidence from 65 societies.* *American Sociological Review*, 65 (2000). 19–55. o.

egy-egy vallási szolgáltatók közti verseny valószínűsíthetően azért van serkentő hatással a vallási életre, mert az Egyesült Államokban a vallási értékek és tartalmak általános elismertségnek örvendenek, és a szekuláris alternatívák – a kommunizmustól a szabadgondolkodóig – nem kaphatnak hasonló társadalmi támogatást. Ami az európai társadalmakban a vallási közösségek mellett és azok konkurenciájaként jött létre – szociális szolgáltatások, jótékonyági szervezetek, képzési intézmények, kommunális létesítmények, környezetvédelmi kezdeményezések stb. –, annak az USA-ban nagyon sok esetben vallási jellege van. Ha viszont az Egyesült Államokban főként vallási szolgáltatók jelentenek egymásnak konkurenciát, míg Európában vallási és nem vallási szolgáltatók teszik ugyanezt, akkor egyértelmű, hogy a verseny, ami mind Európában, mind az USA-ban megfigyelhető, a tengerentúlon inkább erősíti a vallási közösségeket, míg Európában inkább gyengíti őket.

Az ökonómiai piacmodell kritikájaként felhozható továbbá, hogy a vallási piacon mozgó egyén sokszor egyáltalán nem választ a fennálló alternatívák közül, hanem ahhoz a vallási közösséghez csatlakozik, amelyben felnőtt. A szocializáció általi meghatározottság olyannyira korlátozza a választás szabadságát, hogy tévútra vezetne, ha szabadon döntő egyéneket képzelnénk el. Ehhez jön még az is, hogy az egy összegben kifejezhető javakkal szemben a vallási meggyőződés hasznát nehéz lemérni.²⁷ Azt pedig, hogy miben rejlik az egyik valláshoz való tartozás előnye a másikkal szemben, nehéz előzetesen felbecsülni. Tapasztalatokat kell gyűjteni különböző felekezetekben, egyházakban és közösségekben ahhoz, hogy megértsük, mások számára miért értékesek. De ekkor már annyit kell investálni egy bizonyos csoporthoz való tartozásba, hogy a váltásnak nagy ára van, és a mindenkori haszon többé már nem határozható meg ahhoz képest, amihez más vallási közösségekben juthatna az egyén.

A vallási igény – a piacmodell által feltételezett – állandója is meglehetősen kétséges. Ha Norrisszal és Ingleharttal állítjuk, hogy a vallás iránti szükséglet többek között a megtapasztalt egzisztenciális bizonytalanságtól is függ, akkor nagyon megkérdőjelezendő a feltételezés, hogy azokban a társadalmakban, amelyek ki vannak téve az éhínség, a betegségek, a szegénység kockázatának, ugyanakkora lenne a vallásosság iránti igény, mint a tökéletesen kiépített szociális védőhálóval, magas jóléttel és jó orvosi ellátással rendelkező társadalmakban.

Végül felvetődik a kérdés, hogy a vallási pluralizmus feltételei közt ugyanazon a piacon mozognak-e az egyes vallási közösségek, vagy pedig a piac is tökéletesen fragmentált. Egy New Age-csoportba tartozó embernek valószínűleg pontosan ugyanannyira kevésbé szolgál alternatívaként a

²⁷ Vö. Bruce, Steve: *Choice and Religion. A Critique of Rational Choice Theory.* Oxford, 1999.

csatlakozás egy zsidó közösséghez, mint a buddhista számára a görög katolikus egyháztagság. Hiszen az áttérések sem véletlenül két egymással rokon közösség közt történnek.²⁸ Ezek között áll fenn hát konkurencia, és nem egymástól teljesen idegen csoportok között.

Különleges problémának van kitéve a piacmodell, ha megpróbáljuk empirikusan alkalmazni a vallási színtér megfigyelhető változásaira. Ha el is tekintünk a megfelelő pluralizmusindex²⁹ előállításánál fellépő metodológiai problémáktól, könnyedén találunk egy sor olyan példát, amely ellentmond a piacmodell képviselői által hirdetett pluralizmustézisnek. Így például Lengyelország, Írország, Olaszország, Románia és Horvátország rendelkezik Európában a legmagasabb vallási indexszel, és mégis a vallási pluralizmus kivételesen alacsony foka jellemzi őket. Még az Egyesült Államokban is arra az eredményre jut a legtöbb empirikus úton közelítő tanulmány,³⁰ hogy a vallási pluralizmus a templomba járást és az egyházhoz tartozást nem elősegíti, hanem inkább hátráltatja. Egyes régiók, mint például a déli államok vagy Utah állam vallási homogenitása láttán nem meglepő ez az eredmény. Az USA-ban megfigyelhető nagy vallásosság valószínűleg kevésbé alapul a konkurencián, mint azon a vallási pluralitás által meghatározott tendencián, hogy az egyes közösségek többé-kevésbé zárt kommunikációs rendszereket próbálnak kiépíteni, amelyekben a tagok erősítik és támogatják egymást, és ezáltal elhatárolódnak más hálózatoktól. A pluralizmustézis kifordításaként olvasható állítás, hogy a klérus hanyagga és lustává válik, ha egy vallási közösség monopolhelyzetben van, abszurd. A lelkészek és papok akkor is társadalmi elismerésre vágyanak, ha a többségi egyházhoz tartoznak, és előnyben részesítik a teli templomokat az üresekkel szemben. Sokszor nem más vallási szolgáltató ellen küzdenek, hanem a vallási közömbösség és az egyházellenes áramlatok ellen, és ugyanolyan kihívásnak tekintik az egyháztól távolodó és egyházkritikus magatartást, mint a vallási szempontból plurális helyzetben dolgozó lelkészek és papok a vallási konkurenciát. Ha valamiben mégis igazat akarunk adni a piacmodellnek, be kell ismernünk, hogy diaszpóraszituációban a kisebbségben levő egyházak gyakran tesznek bizonyosságot a mobilitás magasabb fokáról. Azt, hogy ebben az esetben a konkurencia élénkítő hatást

gyakorol, nehéz lenne vitatni. Ha viszont azt állítjuk, hogy a kisebb egyházak morális és teológiai merevségük miatt egyben az erősebbek is volnának,³¹ akkor meg kell mondanunk, hogy Németországban például sok kisebb, szigorúbb egyház sem gyarapszik,³² és hogy a szigorúbb egyházak közül sok hajlik arra, hogy lágyítson túl erős profilján,³³ hiszen az egyre inkább pluralista és toleráns társadalomban csak így őrizheti meg tagállományát.

Ugyanígy az empirikus adatokkal is konfliktusban áll a piacmodell, ha egyház és állam kapcsolatának hatásairól tett kijelentéseit vizsgáljuk. Több mint száz éve zajlik szinte minden európai országban a vallási piac deregulációjának folyamata. Egyre több joghoz jut a vallási szféra, és egyre kevesebb privilégiuma van az egyes vallási közösségeknek, valamint megszűnnek az államegyházak; ez mégsem vezetett a vallásosság és az egyházak általános színvonalának növekedéséhez, sőt inkább a hanyatlásukhoz.³⁴ Habár Chaves és Cann egy meggyőző tanulmányban bebizonyították, hogy egyház és állam szigorú elválasztása pozitív hatással van a vallás vitalitására,³⁵ más tanulmányok ezt nem találták statisztikailag szignifikánsnak.³⁶ És még ha pozitív hatást feltételezünk is, nyitva marad a kérdés: min alapul ez a hatás? Nem kell konkurenciának lennie ahhoz, hogy a vallásos aktivitás megerősödjék. Az is lehetséges, hogy egyház és állam szigorú különválasztása esetében csökken a valószínűsége annak, hogy az emberek hatalmi intézményként tekintsenek az egyházakra, amelyekre így nem vetítik ki automatikusan az állammal szembeni fenntartásaikat. Így a pluralizmustézishez hasonlóan itt is felvetődik a felvázolt statisztikai összefüggések háttérben rejlő oksági mechanizmusokra vonatkozó kérdés.

Mind elméleti, mind empirikus szinten meglehetősen kétséges tehát az ökonomiai piacmodell érvényessége. A modell képviselői sokszor reagálnak az empirikus valóságból előbukkanó ellentmondásokra kiegészítő feltevések betoldásával, például hogy a katolicizmus nagy integrációs erejét belső differenciálódásának köszönheti, vagy hogy a vallási szempontból homogén kultúrák elevensége azon konfliktusoknak köszönhető, amelyek a konkurencia helyébe lépnek.³⁷ Az ilyen betoldott feltevések nem oldják meg a piacmodell logikájából következő problémákat, hanem

²⁸ Iannacone, Laurence R.: Why strict churches are strong. *American Journal of Sociology*, 99 (1994). 1180–1210. o. Stark–Finke 2000, 219. o.

²⁹ Henkel, Reinhard: *Atlas der anderen Religionsgemeinschaften in Deutschland – eine Religionsgeographie*. Stuttgart, 2001.

³⁰ Bruce 2002, 216–217. o.

³¹ Vö. Lechner, Frank: Secularization in the Netherlands? *Journal for the Scientific Study of Religion*, 35 (1996). 252–264. o.

³² Chaves, Mark – Cann, David E.: Regulation, popularism and religious market structure. Explaining religion's vitality. *Rationality and Society*, 4 (1992). 272–290. o.

³³ Norris–Inglehart 2004, 127. kk. Vö. még Pollack–Pickel 2000.

³⁴ Vö. Stark–Finke 2000, 239. kk., 243. kk.

²⁸ Bibby, Reginald W. – Brinkerhoff, Merlin B.: The circulation of the saints. A study of people who join conservative churches. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 12 (1973). 273–283. o. Sherkat, Darren E. – Wilson, John: Preferences, constraints, and choices in religious markets. An examination of religious switching and apostasy. *Social Forces*, 72 (1995). 993–1026. o.

²⁹ Voas, David – Olson, Daniel – Crockett, Alasdair: Religious pluralism and participation. Why previous research is wrong. *American Sociological Review*, 67 (2002). 212–230. o.

³⁰ Chaves, Mark – Gorski, Philipp S.: Religious pluralism and religious participation. *Annual Review of Sociology*, 27 (2001). 261–281. o.

elmélyítik őket, mivel innentől az alkalmazott modell önmagában válik ellentmondásossá. Hiszen mit gondoljunk egy olyan elméletről, amely először azt állítja, hogy az induláshoz szükséges alacsony összeg segíti elő a kisebb vallási közösségek működését, másszor meg azt, hogy ugyanezen közösségek a magas kezdeti befektetésből profitálnának; vagy hogy minél plurálisabban strukturált a vallási piac, annál nagyobb a vallási elevenség, majd pedig azt mondja, hogy a vallási homogenitás jó a vallások számára? Az a benyomásunk, hogy akármilyenek is a körülmények, mindegyik csak a vallás attraktivitását növelné, és e mellett semmi esélye sem lenne a szekularizációnak. Egy ilyen elmélettel, amelyben minden feltétel elkerülhetetlenül a vallásosság fellendüléséhez vezet, végül semmit nem lehet megmagyarázni, sem a fellendülést, sem a hanyatlást.

Az individualizációs tézis

A harmadik tárgyalt tétel empirikus szempontból lényegesen biztosabb alapokon nyugszik. A tétel segítségével valóban bizonyíthatóak a vallási területen megállapított individualizációs és pluralizációs folyamatok. Az egyén valláshoz való viszonya ténylegesen egyre több önkényes és szinkretista vonást tartalmaz. Növekszik az érdeklődés az egyházon kívüli vallási formák iránt. Továbbá a személyes vallásosságot mintha csak bizonyos fáziskészséssel és valójában kevésbé érintené az egyházak jelentőségvesztése.

Mégis emelnünk kell néhány kifogást az individualizációs tézis ellen is. Először is már olyannyira kibővült az általuk tárgyalt vallásfogalom, hogy a vallás jelentőségvesztésének folyamatairól beszélni per definitionem kizárt dolog. *Thomas Luckmann* például az ember biológiai organizmusának transzcendálásaként definiálja a vallást, és ezzel a világ értelmes magyarázatára irányuló összes kísérletet vallásnak tekinti.³⁸ *Ulrich Oevermann* vallás alatt az emberi lét egy antropológiailag megalapozott alapstruktúráját érti, amely szükségszerűen áll elő az ember végessége és hipotetikus lehetőségeinek végtelensége között kialakuló feszültségből, és ebből kifolyólag akkor is megmaradna és egyfajta feltartóztathatatlan védekezési dinamikát váltana ki, ha a vallási tartalmak elhalványulnának.³⁹ Az ehhez hasonló funkcionális vallásdefiníciók problémája ott keresendő, hogy feltételezik a vallás megkérdőjelezhetetlen szükségességét, ami nem felel meg a

vallások tapasztalható változásainak.⁴⁰ Viszont a vallások társadalmi relevanciája nemcsak attól függ, hogy mennyire szükségesek a társadalom számára, hanem a vallási kínálat minőségétől és mennyiségétől is, valamint a nem vallási alternatívák elérhetőségétől, hiszen a problémát, amelyre a funkcionális vallásdefiníciók rámutatnak, többféleképpen meg lehet oldani, s a belőle fakadó megoldási lehetőségek nem feltétlenül vallási természetűek.

Ezt a nehézséget már *Norris* és *Inglehart* funkcionalista tételében is megfigyelhettük. Az egzisztenciális bizonytalanság tapasztalatára a jóléti állam létesítményeivel, családi szolidaritáshálózatokkal, a jólét növekedésével, biztosítási rendszerek kiépítésével vagy akár az orvosi ellátás javításával is lehet reagálni. Amit a vallás erre elméletben és gyakorlatban kínál, csak egy lehetőség a sok közül. Amíg a funkcionális vallásdefiníciók minden nehézség nélkül következtetnek a vallás igényéből annak társadalmi jelentőségére, és amíg a vallásos formák sajátosságát a nem vallásosakkal szemben nem tematizálják, addig hajlamosak maradnak arra, hogy túlbecsüljék a vallások társadalmi jelentőségét.

Másodsorban az egyházon kívüli vallásosság minden fellendüléssel együtt sem kompenzálhatja azokat a veszteségeket, amelyek a vallás tradicionális formáit érintik. Az 1970-es években, amikor a kisebb mozgalmak először jelentek meg a vallási palettán, Németország nagy egyházai körülbelül kétfélmillió tagot veszítettek; de az új mozgalmak tagjainak száma a hetvenes évek végére mindössze 30000-re rúgott.⁴¹ Ez a nagy egyházak veszteségének csak 2%-át teszi ki. Angliában ez az érték körülbelül 4%.⁴² Az egyházon kívüli vallásosság különböző formáinak elterjedését a jelenségről való meggyőző médiatudósítások miatt általában erősen túlbecsülik. Mellesleg statisztikai szempontból nehezen is ragadható meg. Megjelenési formáiban pedig nemcsak tartalmilag diffúz, de társadalmilag is nagyon kevésbé intézményesült.

Harmadrészt a tradicionális és az egyházon kívüli kereszténység végső soron nem jelentenek kölcsönös alternatívát híveik számára. Ez azt jelenti, hogy az okkultizmus, az ezotéria, a pszichocsoportok és a meditáció felé nem abban a mértékben fordulnak az emberek, amilyen mértékben a keresztény egyházaktól elfordulnak. Az egyháziasság és az egyházon kívüli vallásosság között nem mutatható ki sem

³⁸ Luckmann, Thomas: Verfall, Fortbestand oder Verwandlung des Religiösen in der modernen Gesellschaft. In Schatz, Oskar (Hrsg.): *Hat Religion Zukunft?* Graz, 1971. 69–82. o., itt 75. o.

³⁹ Oevermann, Ulrich: Ein Modell der Struktur von Religiosität. Zugleich ein Strukturmodell von Lebenspraxis und von sozialer Zeit. In Wohlrab-Sahr, Monika (Hrsg.): *Biographie und Religion. Zwischen Ritual und Selbstsuche.* Frankfurt am Main – New York, 1995. 27–102. o., itt 66. o.

⁴⁰ Részletesebben lásd Pollack, Detlef: *Säkularisierung – ein moderner Mythos. Studien zum religiösen Wandel in Deutschland.* Tübingen, 2003. 8. o.

⁴¹ Hanselmann, Johannes – Hild, Helmut – Lohse, Eduard (Hrsg.): *Was wird aus der Kirche? Ergebnisse der zweiten EKD-Umfrage über Kirchenmitgliedschaft.* Gütersloh, 1984. 24. o. Usarski, Frank: *Die Stigmatisierung Neuer Spiritueller Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland.* Köln–Wien, 1988. 110. o.

⁴² Barker, Eileen: Neue Religiöse Bewegungen. Religiöser Pluralismus in der westlichen Welt. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 33 (1993). 231–248. o., itt 241. o.

pozitív, sem negatív szignifikáns összefüggés.⁴³ Vagy másképp szólva: az alternatív vallásosság ugyanolyan kevésbé profitál abból, ha az egyházak veszítenek jelentőségükből, mint amennyire ez a jelentőségvesztés árt nekik. Csak bizonyos országok fiatal és magasan képzett lakossággal rendelkező városaiban mutatható ki az alternatív és a tradicionális vallásosság között negatív korreláció.⁴⁴ Ezekben az országokban valóban kiindulhatunk abból, hogy az egyházon kívüli vallásosság olyan mértékben nő, amennyiben az egyházhoz való kötődés csökken.

Azonban ha az egyháziasság és az egyházon kívüli vallásosság nem áll egymással fordítottan arányos viszonyban, és az alternatív vallási irányzatokat amúgy is a kisebbség képviseli, akkor bár mondhatjuk, hogy van egy vallási individualizmusra mutató trend, ez mégsem tartja fel a szekularizációs folyamatot, hanem – genuin részét képezve – bele is illeszkedik.

Ha összefoglaljuk a három bemutatott vallásszociológiai elmélet vizsgálatának eredményeit, arra a következtetésre jutunk, hogy minden jövőbeni vallásszociológiai tételnek képesnek kell lennie a következő három kérdés megválaszolására:

1. Mivel magyarázható az, hogy Európában szinte minden társadalmi konstitúciós szinten csökken a vallás és az egyház jelentősége, nemcsak a makroszociológiai és intézményes, de a személyes szintet is beleértve?

2. Mely faktorok felelősek az USA kivételes helyzetéért, amelyben egy kétségkívül modern országot láthatunk magas vallási színvonallal?

3. Mely társadalmi feltételekből vezethetők le a vallási individualizáció folyamatai, amelyek, bár nem tarthatják fel a szekularizációt, vallási szempontból mégis jelentősek?

A következőkben bemutatok néhány megfontolást, amely ezekre a kérdésekre próbál választ találni, bár ezen keretek között ez természetesen csak felettébb vázlatos módon történhet. De talán mégis sikerül rámutatni arra, milyen irányokba kellene elindulni ezen a területen. A kiindulópontot a vallásfogalom meghatározására irányuló elgondolások képezik. Ezt követi néhány megjegyzés a modern társadalmak egy lehetséges elméletéről, amelyek fejlődésének ismerete elengedhetetlen a vallási téren jelenleg zajló társadalmi változások magyarázatához.

Egy okelemző vallásszociológiai modell vázlata⁴⁵

Amikor kísérletet teszünk egy funkcionális vallásdefiníció összekötésére egy szubsztanciális vallásfogalommal, először azt a problémát kell megnevezni, amely minden vallás funkciójával összefüggésben áll, és azután rámutatni arra a formára, amelyben a vallás e problémát feldolgozza. Luhmannhoz, Habermashoz, Lübbéhez és másokhoz⁴⁶ csatlakozva fogadjuk el azt, hogy a vallás vonatkoztatási problémája az összes jelenvaló lét kontingenciájából és értelmességéből ered. Kontingencia alatt azt értjük, hogy valami lehetséges, de nem szükséges, hogy valami az, ami, de akár teljesen más is lehetne. A kontingencia tehát a szükségesség és a lehetetlenség egyidejű tagadásával definiálja és provokálja a kérdést: miért van úgy valami, ahogy, és miért nincs másként?

A „miért?” kérdések minden helyzetben felbukkanhatnak: Miért éppen velem kellett ennek megtörténnie? Miért éppen most? Miért olvasom éppen ezt a tanulmányt, amikor az élet annyi izgalmas tevékenységet tartogat számomra? A kontingenciaprobléma, amellyel a vallás összefüggésben áll, egyetemes relevanciával bír. Bekövetkezését más lehetőségek tudatában lehetséges feltételezni, amelyek, bár a jelen pillanatban nem aktualizálhatóak, elviekben mégis elgondolhatóak. A kontingencia tudása a világ elképzelhető horizontjához kötődik. A kontingenciát érzelmi téren mindenekelőtt akkor éljük át, ha valami váratlan, valami jó vagy rossz történik. Az érzelmi kontingenciaélmény gyakran kötődik olyan érzésekhez, mint félelem vagy reménység, öröm és hála, gyász és fájdalom. A kontingencia élményét különösen is előhózzák azok a helyzetek, amikor az emberek a tehetetlenség, a reménytelenség, a vagyontalanság állapotával szembesülnek, ha például betegségekkel, halállal, szegénységgel, feltartóztatathatlan szociális hanyatlással, igazságtalansággal, társadalmi kapcsolatok széthullásával vagy megmagyarázhatatlan belső félelmekkel találkozhatnak. Ha számításba vesszük azt is, hogy több módja van a kontingencia megtapasztalásának, akkor megkülönböztethetünk egy kognitív, egy affektív és egy magatartási dimenziót.

A kontingenciaélmény minden esetben a bizonytalanság érzésével és a biztonság, a rend, a megnyugvás és a vigasz igényével jár együtt. A kontingenciaproblémával tehát azt ragadtuk meg, amit a piacmodell követői *demand-side*-nak (keresleti oldal) neveznek. Világos, hogy a vallás iránti

⁴³ Vö. Pollack, Detlef – Pickel, Gert: Deinstitutionalisierung des Religiösen und Religiöse Individualisierung in Ost- und Westdeutschland. *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 55 (2003). 447–474. o.

⁴⁴ Pollack, Detlef: Religiousness inside and outside the church in selected post-communist countries of Central and Eastern Europe. *Social Compass*, 30 (2003). 321–334. o.

⁴⁵ Az itt következő gondolatok sokat köszönhetnek Luhmann valláselméleti meghatározásainak, amelyek mindenekelőtt a következő két könyvben találhatóak meg: Luhmann, Niklas: *Funktion der Religion*. Frankfurt am Main, 1977. Úő: *Die Religion der Gesellschaft*. Frankfurt am Main, 2000.

⁴⁶ Luhmann 1977. Habermas, Jürgen: *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*. Frankfurt am Main, 1979. 163. o. Lübbe, Hermann: *Religion nach der Aufklärung*. Graz, 1986.

igény, ha a kontingenciaélménytől függ, nem lehet konstans, hanem a változó körülmények hatására folyamatosan alakulóban van. A kontingenciaproblémát önmagában nem lehet vallásosnak nevezni, és különböző stratégiák léteznek a problémára való reagálásra: ki lehet találni olyan ideológiákat, világértelmezéseket, amelyek megmagyarázzák a megtapasztalt kontingenciát, esetleg el lehet menni pszichoterápiás kezelésre, meg lehet változtatni viselkedésünket, lehet jó barátokkal beszélgetni, kemény munkába temetkezni vagy visszavenni az elvárásokból. A vallásos elméletek és gyakorlatok csak egy lehetőséget jelentenek a sok közül a kontingenciaprobléma megoldására.

Mi különbözteti meg mégis a vallási megoldási formákat a kontingencia- és értelemproblémára adott egyéb válaszoktól? A vallás a transzcendens és az immanens megkülönböztetésével dolgozik. Míg az immanens mindig elérhető, megkérdőjelezhető, vitatható és kritizálható, addig a transzcendens, elérhetetlensége miatt, biztonságot és tévedhetetlenséget kínál. Az immanencia és a transzcendencia megkülönböztetésével a vallás lezárja a világ horizontját, és a világ bizonytalanságait átviszi valami bizonyosba. Ily módon elviselhetővé teszi a kontingenciát, és növeli az elviselhető bizonytalanságot.

Ha az immanens és transzcendens megkülönböztetésén nyugvó biztonság a transzcendens megközelíthetlenségén alapul, akkor a vallásnak a kontingenciával való megbirkózáshoz mindezen túl még a transzcendens is hozzáférhetővé kell tennie. Ezt azáltal teszi, hogy az immanens világban bevezeti immanens és transzcendens megkülönböztetését, és ezáltal biztosítja is a transzcendens elérhetőségét. Ily módon közvetít ember és Isten, elérhető és elérhetetlen, biztos és bizonytalan közt. Ha a transzcendensre való igényük megkérdőjelezhetetlen helyzetbe hozza a vallási formákat, akkor immanenciába zárt mivoltuk elérhetővé, megtapasztalhatóvá és kommunikálhatóvá teszi őket. Csak ha mindkettő garantált – vonatkozásuk a transzcendensre és elérhetőségük az immanensben –, akkor tudják betölteni a vallások azt a hivatásukat, hogy megbirkózzanak a kontingenciával. Ez legegyszerűbben az úrvacsora példáján magyarázható meg, ahol a résztvevők kenyeret és bort vesznek magukhoz, ugyanakkor a bor és a kenyér a feltámadott Krisztus testét és vérének jelképezi, így tehát egy felettebb konkrét földi cselekményben az Istennel való egység tapasztalható meg.

A tipikus vallási formák, amelyenek a rituálék, az imák, a meditáció, az ikonok, a prédikációk vagy a szent iratok, a transzcendenshez való elvezetés feladatát töltik be. Ezzel egyidejűleg mégis az immanensből származnak. A vallásoknak tehát megjelenési formáikat felülmúlhatatlannak és elérhetetlennek kell beállítaniuk, hogy kommunikációs akadályokat létesítsenek, tabukat, területeket, titokzatos zónákat hozzanak létre, autoritásokat nevezzenek ki, egy belső kört építsenek ki, és ha ez mind nem segít, exkom-

munikálják a hitetleneket. Csak ezek a kommunikációs akadályok óvhatják meg a vallási formákat a kritikától és a kételkedéstől.

Ha a vallást ily módon definiáljuk, akkor arra kell rákérdezni, hogy melyek azok a modern társadalomra jellemző változási folyamatok, amelyek erre a vallásra hatást gyakorolnak. Természetesen ezen keretek között nem lehet átfogó képet adni a változási folyamatokról. Így végül essék szó négy ilyen folyamatról: a jólét növekedéséről, a funkcionális differenciálódásról, a kulturális pluralizációról és a horizonttágulásról.

A modernizáció folyamatához kapcsolódó növekedési tendencia az általános jólét terén csökkenti az egzisztenciális bizonytalanság érzését. Ha növekszik az életszínvonal, szociális biztonsági rendszereket hoznak létre, valamint az orvosi ellátás, az eszközök és a gyógyszerek tökéletesedése révén egyre több betegség válik gyógyíthatóvá vagy megelőzhetővé, és a politika egyre nagyobb biztonságot ígér a háborúk és a fenyegetettség ellen, akkor csökken az az érzés, hogy tehetetlenül ki lennénk szolgáltatva a kontingens eseményeknek. Ez viszont azzal a következménnyel jár, hogy csökken a vallás iránti igény. Másképp fogalmazva: ha a kontingenciaprobléma viselkedési dimenzióját tekintjük, a modern társadalmak által nyújtott, a természet és a társadalom feletti magasabb fokú kontroll függvényében csökken a kontingencia leküzdésének vallási formája iránti igény. Így tehát nem véletlen, hogy a fejlett társadalmak vallási nívója messze a kevésbé fejlettek alatt van. Ha a vallás iránti igény és a kontingenciaélmény összefügg, akkor ez máris egy ok lehet az USA magasabb vallási nívójára. Az Egyesült Államokban sokkal inkább ki van téve az egyén a munkaerőpiac kockázatainak, a szociális hanyatlás veszélyének, a betegségek és a szegénység elháríthatatlanságának, mint a kiépített szociális hálójával rendelkező európai országok polgárai. Ezzel egy időben az USA-ban olyan magas a társadalmi egyenlőtlenség, mint semelyik más fejlett országban. Amikor Norris és Inglehart szignifikáns statisztikai összefüggést lát a társadalmi egyenlőtlenség és a vallásosság között, akkor ezzel valószínűleg az USA-ban megfigyelhető nagyobb mértékű vallásosság egyik faktorát ismeri fel.⁴⁷

Funkcionális differenciálódás alatt azt értjük, hogy az egyes társadalmi szférák, mint a jog, az ökonómia, a tudomány, az orvoslás, a művészet vagy a nevelés, kivonják magukat a vallás egyeduralma alól, és önálló utakon kezdenek járni. A vallás fokozódó alkalmatlansága a különböző társadalmi területeknek és azok értékeinek, normáinak és tanításainak az átfogására, ami makroszociológiai szinten figyelhető meg leginkább, következményekkel jár az individuális szintre nézve is, amennyiben az egyén viselkedését egyre inkább a szekuláris intézmények határozzák

⁴⁷ Norris–Inglehart 2004, 107. o.

meg, ráadásul vallási irányultságát többé nem támogatják, mint ahogy tették azt a modernitás előtti társadalmi struktúrákban. *José Casanova* felfogásával⁴⁸ ellentétben tehát nagyon valószínű, hogy a funkcionális differenciálódás folyamata individuális síkon a vallás jelentőségének csökkenéséhez vezet, és ha az egyéni viselkedési módokat összevonjuk, ez össztársadalmi szinten is igaz. A funkcionális differenciálódás azonban nemcsak más funkciórendszerek, hanem a vallás számára is megnyitja a funkcionális önállóság lehetőségét. A funkcionális differenciálódás feltételei között azonban vallási szempontok és érdekek nem határozzák meg többé a nem vallási intézmények működését, mint a modernitás előtt, és ezért saját magukért lehet elfogadni vagy megtagadni őket. Egyháznak és államnak az Egyesült Államokra nézve tipikus, éles kettéválasztása lehet az egyik fontos oka annak, hogy miért bíznak az ott élő emberek inkább az egyházban, és miért vallásosabbak, mint az európai állampolgárok. Az államtól való szigorú elválasztásuk okán az USA-ban soha nem tekintették kvázi állami uralmi intézményeknek az egyházakat. Ezzel szemben Európában semmi nem ártott annyira az egyházaknak, mint saját kötődésük az uralkodó rendszerekhez. De természetesen jó okunk van kétségbe vonni, hogy az egyházak vonzereje minden olyan esetben nő, amikor élesen el vannak választva a társadalom más területeitől. Individuális síkon mindenesetre nagyon nehéz elfogadtatnia a vallásnak, miért lehet csak valláson belül kezelhető okokból templomba menni. Más társadalmi szférákkal ellentétben a vallási rendszer a lehetőségekhez mérten rendszerspecifikus akadályokat állít fel, amelyek megakadályozzák a kívülről jövők számára, hogy megértésük a részvétel hasznát.

A funkcionális differenciálódáshoz szorosan kapcsolódik a kulturális pluralizáció tendenciája. Az életszínvonal növekedése, a képzés színvonalának emelkedése, a munkaerőpiac bővülése, a földrajzi mobilitás növekedése, valamint a tömegkommunikációs eszközök expanziója miatt felbomlanak a zárt társadalmi-morális terek, és a szociális struktúra egyre inkább elválik a kultúrától. A származás és a miliő többé nem határozza meg, hogy mit gondol az egyén a vallás és a politika terén, sem azt, hogy hogyan viselkedik ezeken a területeken. Inkább az egyén döntésén alapul, hogy milyen ideológiai áramlatokhoz csatlakozik és milyen életet él. Az életvezetés individualizációjával együtt járó életstílusbeli pluralizációnak az a következménye, hogy az egyén nem osztozik többé meggyőződéseiben és viselkedésében szomszédainak és rokonainak többségével, és ennek következményeképpen társadalmi környezete nem erősíti őt ezekben. A kulturálisan plurális társadalmakban a vallási meggyőzéseknek és gyakorlatoknak ezáltal elvész az a magától értetődő érvényessége, amelynek a moderni-

tás előtti társadalmakban még birtokában voltak. Mivel a vallások a megközelíthetetlen, a megragadhatatlannal, a transzcendenssel állnak összefüggésben, különösen is rá vannak utalva a társadalmi megerősítésre. De a vallás területének pluralizációjával csökken a vallási természetű magyarázati rendszerek érvényességének ereje. Még akkor is, ha a kulturális pluralizáció folyamatával párhuzamosan növekszik a lehetősége annak, hogy az intézményes normáktól függetlenül különleges teljesítményeket érjünk el a vallás területén, a vallási individualizáció folyamatát egészében véve össze lehet vonni a vallás érvényességi igényének általa kiváltott relativizációjával, és jó eséllyel maga is részévé válhat ennek a szekularizációs folyamatnak. Az USA-ban Európához képest kimutatott magasabb vallásossági színvonal többek között azzal is összefüggésben állhat, hogy ott a vallási tételekre vonatkozólag, mint például Isten léte, élet a halál után vagy a jó és a rossz kettőssége, létezik egyfajta *common sense*, és az egymásnak ellentmondó hittételek pluralitása korlátozott.

Végül hadd utaljunk arra, hogy a funkcionális differenciálódás és a kulturális pluralizáció folyamata szükségszerűen magával von egy óriási – minden korábban elképzelhetőnél nagyobb mértékű – horizonttágulást. A verseny és a konkurencia a szociális ismeretek és gyakorlat állandó javulásához vezet. Semmi nem állíthatja meg a perspektívák növekedésének, a tudás bővülésének, a már elért eredmények állandó ellenőrzésének és a megtapasztalható világ kiterjesztésének tendenciáját, és semmi nem állhat ellent neki. A modern társadalmaknak nem jut osztályrészül egyetlen pontnyi bizonyosság sem. Az állandó horizonttágulás és reflexivitás tendenciája gyökerénél érinti a vallási rendszernek a kontingencia problémájára adott választát. Ha a társadalmi tudás minden eleme megkérdőjelezhető, ha minden gyakorlat, minden intézmény, minden tapasztalat az újraformálás és a javítás állandó folyamatának van kitéve, ha tehát más szóval semmi sem biztos, akkor a vallási formák, amelyek célja a kontingencia legyőzése, önmaguk is kontingenssé válnak. A társadalmi horizontok bővülésével tehát a vallási rendszerek kompetenciája a transzcendens szimbólumainak immanens közvetítésére korlátok közé van szorítva. Az elemzés paradox eredményhez vezet: egyrészt a modern társadalmakban a megnövekedett horizont folytán minden individuális és szociális tapasztalat kontingensnek tűnik. Másrészt a modern társadalmakban azok a vallási formák, amelyek a táguló horizontból fakadó nagyobb vallásos igényt ki tudják elégíteni, elfogadásukat tekintve nyilvánvalóan egyre több helyen fenntartásokba ütköznek.

Fordította Verebics Éva Petra

⁴⁸ Casanova 1994, 25. o.

19. századi kísérletek az egyházzene megújítására

{ KINCZLER ZSUZSANNA

A felekezeti háborúk lezárultával az egyháztörténet új szakaszába lépett. Az ortodoxia kora után – talán éppen erre adott reakcióként – a vallásos érdeklődés meggyengült. Az új, kialakulóban lévő kultúra folyamatosan távolodott az egyháztól. Az egyház maga is az új eszmék és az új szellemiség hatása alá került.

A reformáció utáni egyháztörténet legfontosabb ténye ez a szellemi átrendeződés és az egyház kulturális megítélésében bekövetkező változás. Az átalakulás eszmei vonatkozása az olvasottabb rétegek körében végbemenő elfordulás az egyház transzcendens világnézetétől, valamint egy új, a hagyományos értékektől független világ- és életszemlélet létrejötté. Ezt a folyamatot nevezzük *felvilágosodásnak*.¹

Bár a 18. századot a felvilágosodás erőteljes térnyerése jellemezte, nem ez volt az egyetlen szellemi áramlat ebben a korban. A felvilágosodást megelőzően nyert teret Németországban a *pietizmus* jelentős vallási áramlata, amely a 18. század második felében újra megerősödött, sőt 1814 után nyíltan szembefordult a felvilágosodás teológiájával. Az egyház életében mindvégig jelen volt a harcos *ortodoxia* is. A teológia elvesztette azt az egységességét, amely az ortodoxia korát jellemezte. A dogmatikai meggyőződés szerinti széttagoltság elsősorban a teológusokat és a lelkészeket érintette, de rajtuk keresztül természetesen magukat a híveket is. Hogy az egyház hol és milyen mértékben került a felvilágosodás hatása alá, az területenként változott. Az új szellemi áramlatot azonban a német teológusok túlnyomó többsége befogadta, s ezzel megkezdődött a protestantizmus erőteljes átformálása.

A felvilágosodás az emberi ésszel felfogható és megtagadható dolgokra összpontosított, ezt állította a középpontba. Ez volt az úgynevezett *természetes rendszer*. Minden olyan történelmi jelenség, amely nem egyezett az értelem követelményeivel, elhajlásnak minősült. *Csak az általános érvényű az igaz*, hirdették a felvilágosodás követői. A kultúra szakított történelmi kapcsolatával, az egyházzal, de szakított a vallásosság általános formáival is. Polgári kultúra volt kialakulóban, amely harcot vívott autonómiájáért. Tudatosan szakítani kívánt a korábbi ha-

gyományokkal s a megelőző korok dogmaival. Bár a német polgárság nem állt olyan szkeptikusan szemben az egyházzal, mint az a franciákat jellemezte, de egyházzseregtükből ők is sokat veszítettek. Hagyományaiktól egyre távolabb kerültek, s a társadalomban növekedett az egyház iránti közöny.

A felvilágosodás hatására Európa több országában megindult az állam és az egyház szétválásának folyamata. Ahol viszont ez nem történt meg – például Poroszországban –, ott az abszolutista uralkodók az egyház, sőt az egyház istentiszteleti élete felett is teljhatalomra tettek szert.

Az evangélikus egyházzene, a vasárnapi és ünnepnapra istentiszteleti zene, az esküvők, temetések és egyéb kazuáliák zenéje az iskolai kórusokra épített.

A zenetanítás, amely a latin iskolákban még központi szerepet játszott, már a pietizmus korában veszített jelentőségéből, mivel a pietisták a zene érzelmi és érzéki hatásától féltették a növendékeket. A tudományok fejlődésével, az új típusú gimnáziumok kialakulásával a zeneoktatás teljesen háttérbe szorult. Csökkent a zeneórák száma, és megkérdőjeleződött a zeneoktatás fontossága. Az egyéb tanulmányok mellett a diákságnak nem maradt elég ideje sem a zenélésre. A templomi énekkarban való éneklés nem számított többé előnynek. Aki muzikális volt, az inkább a templomon kívül kereste a zenélési lehetőségeket.

Az egyházzene leértékelődésével párhuzamosan a kántorok korábbi magas társadalmi rangja is megingott. Szerepük jelentéktelenebb lett, kevesebbet vártak el tőlük, s képzettségük is alacsonyabb szintű volt a megelőző korokhoz képest. Egy-egy állás betöltéséhez a kántoroknak és orgonistáknak nem kellett többé tudásukat bizonyítaniuk. Így a lelkészek és kántorok tudása és megbecsülése közti szakadék egyre szélesedett. Lassan a tanulatlan egyházi és egyéb templomszolgák (niedere Kirchenbedienstete) szintjére csúsztak vissza. Maga a „kántor” szó „ein halber Schimpfname”, írta *Schlimbach*² 1805-ben.

A liturgia fokozatos leépülésével az istentisztelet zenei elemei fokozatosan eltűntek, és csak a gyülekezeti énekek

¹ Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Osiris, Budapest, 2000. 393. o.

² Georg Christian Friedrich Schlimbach (1759–1813) kántor, tanár. 1805-ben Berlinben dolgozott a *Berlinische Musikalische Zeitung* számára.

maradtak általános gyakorlatban, amelyek szerepe így jelentősen megnőtt. Az orgona elveszítette liturgikus funkcióját, viszont a gyülekezeti énekek szinte kizárólag csak orgonakísérettel szólalhattak meg. A felvilágosodás kora az istentiszteletek ünnepi, díszes jellegét nagyon fontosnak tartotta, s az ünnepi karaktert az orgona is hangsúlyozta.

Korábban az énekkarok nem pusztán a jövődó kántórait, de a jövődó lelkészeit is nevelték. Az énekkarok megszűntével így a lelkészek zenei képzettsége is fokozatosan romlott, pedig az oltári vagy a szószéki szolgálat végzéséhez nekik is szükségük lett volna helyes hangképzésre.

Liturgikus téren a felvilágosodás eszmei áramlata az 1770-es években érte el csúcspontját. Mivel a leírt formulák megváltoztathatóságának jogát senki nem vitatta, ekkor kezdődött meg az istentiszteleti rendek átformálása is. Három markáns irányzat különíthető el egymástól. Az első irányzat követői teljesen el akartak szakadni minden agendában található kötöttségtől. A második irányzat új agendát szeretett volna bevezetni, új, a kor ízlését tükröző istentiszteleti rendekkel, míg a harmadik irányzat követői többé-kevésbé még támaszkodni kívántak a régi, bevett szokásokhoz, hagyományokhoz.

Az egyházi vezetők két szempontot tartottak csak szem előtt a változtatások elbírálásában: ne tűnjön teljesen újnak a megváltozott rend, illetve a gyülekezetek maguk ne emeljenek panaszt. Ezen alapelveket követve jutottak el Németországban a 18. század végére addig a pontig, míg alig volt már lelkész, aki a régi rendet ismerte és követte volna. A gyülekezetek többsége egymás után hagyta el a régi formulákat, először csak megváltoztatva őket, majd saját vagy másoktól kölcsönvett elemekkel helyettesítve azokat. Olyan gyülekezet, aki lelkésze ellen a változtatások miatt hivatalosan panaszt emelt volna – ha a lelkész óvatosan és körültekintően járt el – a fennmaradt dokumentumok alapján nem volt. A feljegyzésekből azonban az azért kiderül, hogy a kisebb városi, illetve falusi gyülekezetek a szuperintendenseknél kevésbé voltak toleránsak.

A felvilágosodás terjedésében a területi megoszlás igen nagy volt. Poroszország, Szilézia, Thüringia, Szászország egyes részei és különösen Lipcse városa jobban ragaszkodott a régi hagyományokhoz, mint más területek. Szászország nagyobb részén, Mecklenburgban és délen, Nürnberg városában mindvégig megmaradt a liturgikus éneklés, míg másutt a változás sokkal gyorsabban haladt.

Luther korától kezdve az evangélikus istentiszteletnek két fő formája volt. A nagyvárosokban a középkorból örökölt formák és szokások a felvilágosodás koráig nagyjából változatlanok maradtak. A napi és heti istentiszteletek teljes köre megmaradt. A diákok és a *Domherren* részvételével az istentiszteletek nagy része latinul folyt. A kisebb városi és falusi templomokban, ahol nem voltak a felsőbbiségek által támogatott énekkarok, az istentiszteletek az egyszerű német rend szerint folytak (Luther: *Deutsche Messe*). A két

istentiszteleti forma között a lényegi különbség a zenében, a művészi szintű egyházzeneben volt. A felvilágosodás hatására az egyházi rendeletek, kóruszabályzatok, agendák és kancionálék tanúsága szerint a dómok és falusi templomok közötti liturgikus eltérés eltűnt.

Az egyházi szervek érzéketlensége az istentiszteleti rendek megújításával kapcsolatban a kor hivatalos íásaival bizonyítható leginkább. Itt pontosan nyomon követhető, hogyan váltotta fel a hivatalos egyházi iratokat az egyes lelkészek szabad irodalmi gyakorlata. Csak néhány tartományi egyház (Landeskirche) követelte meg lelkészeitől az új irányzatot régi agendák használatát, például Nürnberg (*Agendbüchlein*, 1755), Braunschweig–Lüneburg (1769), Baden (1775).

A 18. század második felétől sorra jelentek meg új kiadványok. Könyvekről nem beszélhetünk, inkább csak szórólapokról és füzetekről. Újdonság volt e korban az újságcikk – soha nem írtak és olvastak ennyi folyóiratot, mint ezekben az időkben.

A vallás és a hit a felvilágosodás korabeli ember számára elszakadt a kinyilatkoztatástól, és csak erősítette a *rein geistigen*, pusztán szellemi, keresztény igazságokat. Tanításuk szerint minden ember legbensőbb énjében megtalálható a vallás három fő eleme: *Gott*, *Tugend* és *Unsterblichkeit*. A vallás az egyes ember benső lelki dolga, s ez a vallásosság része az emberiség kulturális fejlődésének. A *natürliche religion*, a természetes vallás nem Isten, hanem az ember tetteit állította a középpontba, az ember vallási értelemben vett cselekedeteit.

Az új tanítás alaposan átformálta az egyház istentiszteleti életét is, hiszen felfogásuk szerint az istentisztelet nem isteni eredetű, hanem az emberek által szabadon alkotott *alkalom*. Feladatuknak tekintették, hogy a reformáció reformjait tovább vigyék, a liturgikus és szentségi formákat megváltoztassák, szükség esetén elhagyják.

A mindenkori liturgia mércéje tehát a *Geist und Geschmack der Zeit*, az adott kor szelleme és ízlése. Ez a tétel vezetett a liturgia és azon belül is a *de tempore* rend folyamatos felbomlásához. Az istentiszteletek a polgári élet eseményeikhez igazodtak.

Már viszonylag hamar, a 19. század elején jelentkeztek a megújulás jelei. Megújulást a történelmi gyökerek felé fordulás hozott, amely egyszerre több területet is érintett, így a liturgikát, a himnológiát, a figurális zenét, az orgonajátékot.

A liturgikus megújulás kezdeteit III. Frigyes Vilmos porosz agendája jelentette. Ez az agenda 1829-ben került bevezetésre, és a király saját művének tekinthető. Számos érdekessége és furcsasága ellenére is történelmi fordulópontot hozott megjelenése, és a szisztematikus kutatás kezdetét jelentette.

Himnológiai téren lényeges volt az énekek eredetijének kutatása, illetve az eredeti dallamokhoz és szövegekhez

való visszatérés igyekezete. Erre azért is nagy szükség volt, mert míg a pietizmus kora jelentősen megnövelte az énekincset – igen, fel is hígította –, addig a felvilágosodás kora megrostálta az addig felgyülemelő anyagot, majd a verseket jelentősen átírta és átformálta. Míg erre részben szükség is volt, a változtatások sokszor teljesen új formára alakították a verseket.

A nemzeti érzelmek előretörésével Németországban igény mutatkozott egy egységes, minden német keresztény számára közös énekeskönyv szerkesztésére is. Itt érdekes megemlíteni, hogy az 1840-es években hat olyan éneket találtak, amely minden énekeskönyvben szerepelt: Allein Gott in der Höh sei Ehr (A menny Urának tisztelet, EÉ 43); Befiel du deine Wege (Hagyd az örök Istenre..., EÉ 342); Ein feste Burg (Erős vár a mi Istenünk, EÉ 254); Jesus, meine Zuversicht (Jézus, én bizodalmam, EÉ 369); O Gott, du frommer Gott (Isten, ó szent Isten, EÉ 436); Wer nur den lieben Gott läßt walten (Ki dolgát mind az Úrra hagyja, EÉ 331). Az egységet szolgáló énekeskönyv a 19. században még nem született meg, de a tartományi énekeskönyvek gondolata megvalósult.

A gyülekezeti éneklést egyébként ebben a korban igen lassú tempó jellemezte, amely jól dokumentált a koralkönyvek dallamsorokat összekötő közjátékaiban.

Az egyházzenei megújulás fontos részének tartották a kórusalapításokat is. Társadalmi változást jelentett, amikor a férfiszólamokat lassan női szólamok is kiegészíthették.

Az egyházzene terén megjelent egy új terület is, az eredendő misszióknak tekintett rézfúvós zene. A rézfúvósok eddig is nagy szerepet vállaltak a városok zenei életében, elég, ha a toronyzenészekre vagy más városi muzsikusra gondolunk. Az 1850-es évektől kezdve szép számmal alakuló új egyházi együttesek (Jüngling Vereine) eredetileg csak lazábban kapcsolódtak az egyházhoz, azaz szerepük kezdetben nem az istentiszteleti zenélésben volt, hanem az egyéb közösségformáló alkalmakon, így például templomon kívüli vonulások alkalmából, börtönben, kórházban, táborokban, egyházi napokon muzsikáltak. A jól ismert koráldallamok megszólaltatása a hallgatókban a szöveget akarta újra emlékezetbe idézni. A mozgalom elterjedésében nagy szerepe volt a vándorprédikátoroknak. Lelki atyjuknak az újpietista mozgalmakat tekintették. A pietista gyülekezetek, a pietista oktatás és maga Zinzendorf gróf is mindig kimagasló jelentőséget tulajdonított a zenének, és a zene- és hangszeres oktatás jelentőségét soha nem vitatta, még ha – mint láttuk – bizonyos értelemben korlátozni is kívánta.

Eduard Kuhlo (1822–1891) és fia, Johannes Kuhlo (1858–1941) az egyházzenei restauráció alakjai voltak. A fúvószenében is szorosan kapcsolódtak a 19. század zenei ideáljához, az a cappella, azaz kíséret nélküli kóruszenéből kiinduló formához. Az egyházi fúvószene atyjai is, kortársaikhoz hasonlóan, példaképüknek tekintették Johann

Sebastian Bachot és Georg Friedrich Händelt. Céljuk az ébredési mozgalmak gyülekezeteinek zenei-lelki szolgálata volt. Munkásságuk igazi laikus mozgalmat hozott létre. Szinte kizárólag kórusműveket, korálokat és motettákat szólaltattak meg hangszeresen, zenés prédikáció jelleggel. Elképzelésük a hangszerválasztásban is megnyilvánult, hiszen ekkor még nem beszélhetünk Posaunenchorokról, mivel az emberi hang hangzásához, annak légységéhez legközelebb álló szárnykürtöket alkalmazták. Johannes Kuhlo nevéhez fűződik az egyházi fúvósok nem transzponáló jellege – így a világi zenészek és az egyházzenészek nemigen tudtak keveredni, mivel az eltérő kottakép miatt az egyházi laikus fúvós játékosok nem tudtak bekapcsolódni a világi fúvószenekekarokba.

Az eredeti fúvósrepertoár használata, a vokálimitációval való szakítás csak az első világháború után következett be. Ekkor változott meg a hangszerhasználat is; bekerültek az együttesekbe az erőteljesebb és fényesebb rézfúvós hangzást képviselő keskenyebb menzúrájú trombiták és a kürtök helyett a harsonák.

A fúvósmozgalom mellett a 19. században volt Singbewegung és persze Orgelbewegung is – elég, ha most csak a Karl Straube-féle Alter Meister orgonakötetek kiadására utalunk.

Az egyházzenei szolgálat végzéséhez elengedhetetlen volt az egyházzene-oktatás megújítása is. Példának a kántortanító szakpárosítást tekintették. A tanító- és tanárképzésben kapott tehát szerepet a zeneoktatás, amit azután az egyéb tudományok előtérbe helyezésével a század második felében mégis kivontak onnan. Önálló egyházzeneiskolák (Kirchenmusikschulen) csak 1924-től indultak, bár Berlinben is kivételt jelentett, ott ugyanis királyi parancsra Mendelssohn tanára, Carl Friedrich Zelter már 1822-ben alapított ilyen intézményt. Az egyházzeneiséktől e korban azonban még mindig nem vártak túl sokat, s ők egy-két kivételtől eltekintve az igényekhez mérten valóban nem is tudtak sokat.

A kórusirodalom remekeit már nem a templomi kórusok szólaltatták meg a 19. században, hanem polgári zeneegyletek; s nem templomban, hanem koncerttermekben. Megszülettek az egyházzenei áhítatok, hiszen a kórusirodalomhoz hasonlóan az orgonairodalom sem volt már az istentisztelet elidegeníthetetlen része. Az orgonairodalmat és az újonnan született műveket orgonaművészek szólaltatták meg külön alkalmakon, koncerteken. A művészi szintű zene és az egyházzene egyre távolabb került egymástól.

Jól példázza ezt a század elejének legkimagaslóbb zeneszereplőjének, Felix Mendelssohn Bartholdynak (1809–1847) élete és munkássága. A zsidó családba született Mendelssohn számára a kereszténység felvétele nem volt formális. Mélyen hívő protestánsná vált. Rövid élete során (alig több, mint 38 évet élt) mindvégig foglalkozott egyházzenevel. Műveivel erősen kapcsolódott a történelmi gyökerekhez, de már új utakat keresett.

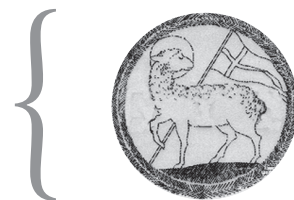
Mendelssohn Johann Sebastian Bachhoz fűződő szoros kapcsolata elvitathatatlan, hiszen ő volt az, aki 1829 tavaszán újra előadatta a közel 80 éve elhunyt nagy lipcsei messter Máté-passióját. Ez az évszám és alkalom az egyházzene, de az egész zenetörténet számára is emblematikussá vált.

1842-ben a porosz király, *IV. Frigyes Vilmos* Mendelssohnt *Generalkirchenmusikdirektor*rá nevezte ki. Mendelssohn ezt a tisztelet csak igen rövid ideig töltötte be, mert – mint levelezéséből tudjuk – hiába kereste azt a helyet és azt a zenei formát, ahol és amivel a művészi szintű egyházzene – Bach korához hasonlóan – újra a protestáns istentisztelet szerves részévé lehetett volna tenni. Munkáját külön nehezítette, hogy Poroszországban 1817 októberében létrejött a protestáns unió. Ez az unió szervezeti egységet hozott ugyan, de a két nagy felekezet zenei ideálja továbbra is jelentősen különbözött egymástól. Mendelssohn templomában, a berlini dómban a lelkészek reformátusok voltak, s az egyházzene szerepét egyedül az *a cappella* megszólaló

zsoltárfeldolgozásokban látták. A király teljhatalmú úrként szintén beleszólt az istentisztelet menetébe, és meg kívánta határozni a megszólaltatandó műveket is. Új művek írására is kérte Mendelssohnt, s szerette volna, ha a zeneszerző a hangszerelésnél minden alkalommal figyelembe veszi például azt is, melyek az ő saját kedvelt hangszerei. Mendelssohn önálló zeneszerzői stílusa ekkorra azonban már megszilárdult, és alapvetően sem a király, sem a lelkészek elképzelésével sem tudott azonosulni.

Egy ideig kötelességszerűen igyekezett elvégezni feladatát, de látva a protestáns uniós istentisztelet, a lelkészek elképzelései, a király akarata és a saját elképzelése közötti minden irányú feloldhatatlan ellentéteket, arra kérte a királyt, mentse fel tisztségéből, és 1844 tavaszán végleg elhagyta Berlint.

A lutheránus egyházzene Johann Sebastian Bach kora utáni felélesztésére tett porosz kísérlet ezzel végleg meghúsult.

Ünnepi beszéd a Deák Téri Evangélikus Gimnázium megalapításának 15. évfordulóján

{ KÉZDY EDIT

Kedves ünneplő gyülekezet! Kedves volt növendékek, tisztelt iskolaalapítók, tisztelt Igazgató Úr, kedves vendégeink, kedves kollégák!

Ha az Úr nem építi a házat, hiába fáradoznak az építők – valljuk a 127. zsoltár szavaival.

Azok gyűltek itt ma össze, akiknek fontos a Deák Téri Evangélikus Gimnázium.

Azért gyűltünk itt ma össze, hogy hálát adjunk.

Hálát adunk iskolánk újraindulásáért, kiépüléséért, az iskolában 1992 óta végzett 24 osztályéért, a ma hozzánk járó 374 gyermek fejlődéséért. Hálát adunk, hogy nem volt hiábavaló az építők fáradsága.

Az elmúlt héten az 1992-ben, 93-ban keletkezett újság-cikkeket (az *Evangélikus Életben*, a *Lelkipásztorban*, a *Deákélet* című világglap 1. évfolyamában megjelenteket) olvastam, igazgatótanácsi jegyzőkönyveket bújtam. Mindből sugárzik a nagy lehetőség, az iskola újraindítása feletti végtelen öröm és a jövő evangélikusságának neveléséért érzett felelősség. Rengeteg nehézség között, sok-sok buktatón verekedték át magukat az újraalapítók, de még az ő sorai-
kon is átsüt az aggodalom, hogy *lesz-e helye, feladata* a kis Deák Téri Evangélikus Gimnáziumnak a magyar társadalomban, a magyar oktatásban. 1992-ben még iskolánk neve is pusztán reménység volt: szeretett volna ismét Deák téri gimnáziummá válni, de az épület visszaadására csupán ígéretet kapott az egyház, garanciát nem.

Egy rész munkaidős megbízott igazgató, 4 főállású tanár, néhány óraadó, 57 gyerek – bizonyos mind bátor és bizakodó szülők gyermekei – megtúrt társbérlelőkként egy művelődési házban – ennyi volt a régi-új iskola 1992-ben. Nagy várakozás övezte a 90-es évek elején a sorra újraindító

egyházi iskolák munkáját, mégsem volt biztos, hogy lesz-e elegendő elkötelezett keresztény tanár, jelentkező gyerek, szakértelem, koncepció, tanterv. Viták dúltak, hogy 4, 6, vagy 8 évfolyamon oktassunk-e, és főként, hogy ki tud-e alakulni az egyházi iskola, az evangélikus iskola sajátos arca, légköre. Az evangélikus egyházon belül is vitatkoztunk azon, hogy *keresztény iskolára* vagy *színvonalas iskolára* van-e szükségünk.

15 év múltával hálát adhatunk azért, hogy nem is kérdés, *mindez megtett*. *Épületünket*, ha üresen is, visszakaptuk 1993 őszére. A szemtanúk szerint százalmas állapotban, de felújíthattuk. Kényelmes, tág nem lett, de elegáns, barátságos, szerethető helyet ad az iskolai életnek. *Tanári karunk* évek óta nem változik, igazi összetartó, elkötelezett közösséggé formálódott. Évről évre *megtelnek padjaink*. Válogathatunk a jelentkezők közül, felvett diákjaink kétharmad része evangélikus. Nehezen mérhető, hogy diákságunknak mekkora része, de bátran állíthatjuk, hogy nagy többsége szereti iskoláját (amennyire a diákevek során egy iskolát szeretni lehet), és remélhetjük, hogy ez a szeretet nem csupán nosztalgiává lesz, ha innen kikerülnek, hanem egyházukhoz való felelős ragaszkodássá érik. Áhítataink, ünnepeink, csendesnapjaink, kirándulásaink, báljaink sora az egykori Leánygimnázium hagyományaihoz méltóan adja meg tanéveink ritmusát. Tantervünk is lett (több is). A legfontosabb azonban gimnáziumunk légköre, amely lehetővé teszi gyermek és felnőtt testi-lelki-szellemi fejlődését. Ebben a légkörben folyhat az a tanulmányi munka, amelynek gyümölcseként mérhető eredményeink évről évre javultak, és 15 év múltán nem értjük, *miért kellett volna választani* a keresztény iskola és a színvonalas iskola meg-

valósítása között. Lecsitultak a viták, megtalálta feladatát az egyházi oktatás, benne a Deák Téri Evangélikus Gimnázium: az istenkeresés, a szellemi fejlődés és a közösségi élet hármában.

Azért gyűltünk itt ma össze, hogy mindezért hálát adjunk, nem pedig, hogy magunkat ünnepelegessük.

Mert ha az Úr nem építi a házat, hiába fáradoznak az építők.

Ezzel az alázattal mégis a hálaadás után az évfordulón megemlékezhetünk az építőkről is. Azokról, akiknek hite, reménye és rengeteg munkája lehetővé tette az újraindítást és a gimnázium mai arcának kialakítását. Rengetegen vannak, akik szívükön viselték az egykori Leánygimnázium sorsát.

A Deák Téri Evangélikus Leánygimnázium volt növendékeinek baráti köre a kezdetektől sürgette és segítette a gimnázium újraindítását. A volt tanárok és növendékek ma is élő közössége hívta életre az iskolát azóta is támogató két alapítványt. Őket illeti ez a csokor virág, amelyet jelképesen a volt növendékek igazgatótanácsi képviselőjének, az iskola anyjának, *Sólyom Évának* adok át, aki a tőle megszokott áldott szelíd erőszakkal biztatott minket a mai évfordulós ünnep megrendezésére.

Az iskola újraindításáról és az épület visszaadásáról egyházi részről *Harmati Béla* elnök-püspök úr és *Frenkl Róbert* országos felügyelő úr vezették a tárgyalásokat. Az V. kerületi Önkormányzat nevében *Mihályi Gábor* polgármester állapodott meg velük. Jogi tanácsokkal *Nagy Paula* segítette a tárgyalásokat. A gimnázium vezetésével, a tanári kar szervezésével, az oktatási rendszer kiépítésével *Schulek Mátyás* fasori tanárt bízták meg. Egy év múlva választott igazgatója lett gimnáziumunknak, és 2005-ig vezette az iskolát. Az igazgatótanács első elnökévé *dr. Sólyom Jenőt*, a Déli Egyházkerület akkori felügyelőjét választották, aki ma is hűséges elnöke igazgatótanácsunknak. A Deák téri gyülekezet igazgató lelkészeként *Zászkaliczky Péter* támogatta az újraalapítást, aki hitoktatóként és igazgatótanácsi tagként nyugdíjazásáig viselte iskolánk gondját. A visszakapott épület felújítását és berendezését *Inotayné Lukáts Judit*, az Építési Osztály vezetője és *Kendeh Györgyné* gazdasági vezető tartotta kézben. A tervezési munkákat *Kriszán András* végezte.

A gimnázium napi életének, törvényes működésének névtelen harcosai a mindenkori igazgatóhelyettesek. Közülük név szerint mégis hadd említsem meg a legelsőket: *Havas Gáborné Piroška* néni, *Urbán Ágnes* és *Pesti Judit* formálták igazgató úr mellett az iskola tradícióit. *Nemesi*

Miklósné Erzsé gazdasági vezetőnk pedig 10 éven át nem csupán a gazdasági ügyeknek volt hűséges gazdája, hanem a gimnázium lelkiességének formálójája is.

Név szerint az építők kicsi részét említhettem csak, mindannyian tudjuk azonban, hogy egy iskola élete egyáltalán nem csupán a vezetők ügye. A mindennapi élet lelkiülete, hangneme, a tanítás színvonala, a gyerekekkel való törődés minősége a *tanárokon* múlik. Az egyes tanárokon és a tanárok közösségén, amelynek együttműködő, szeretetteljes légköre az iskola éltető levegője, amelyre – joggal – igen büszkék vagyunk. Köszönet illeti a pedagógiai munkát támogató „technikai” dolgozókat is, akik szintén magukénak vallják iskolánk céljait. *Gyerekeink szülei* társaink a nevelésben. Már nem szükséges szinte irreális, vak bizalom ahhoz, hogy valaki ránk bízza gyermekét, mint a kezdetekben, de munkánk ma is akkor eredményes, ha bizalom alapozza meg a családok és iskolánk kapcsolatát. Rengeteg szállal kötődünk tanítványaink *gyülekezeteihez*, legszorosabban a Deák térihez, de örömmel mondhatom, hogy 15 év alatt lassan megtanultuk azt is, hogy *az iskolák és a gyülekezetek* együtt tehetnek valamit a jövő egyházáért.

Olyan sokan dolgoztak a Deák térért, hogy egy-egy köszönő mondatnál többet nem időzhettünk senki érdemei felett. Szeretném azonban még néhány szóban nagy szeretettel köszönteni Schulek Mátyást, iskolánk újraindító, örökös igazgatóját. Az épület, a tárgyi feltételek kialakítása fáradságos, de látványos része egy iskola indításnak. Schulek Mátyás igazgató úr a *láthatatlan ház* építésén, a *gimnázium lelki-szellemi fejlődésén* munkálkodott. Összegyűjtötte a tanári kart, és – az ő titka, hogy hogyan – mindenkori kollégáival kimunkálta az iskola légkörét, amely ma is értéke és erőforrása közös életünknek.

A 15. évforduló tiszteletére alapítottunk egy Pro Schola díjat, amelyet évente kívánunk kiosztani azoknak a végzős diákjainknak, akik a legtöbbet tették iskolánkért. Az első Pro Schola érmet ma Schulek Mátyásnak szeretnénk átadni. Az érmen az iskolaépületet ábrázolta a művész, Pro Schola felirattal, a hátoldalán pedig a „Schulek Mátyás igazgató urunknak, szeretettel és hálával” felirat olvasható. Nem vésettük rá, de mindannyian tudjuk, hogy ez a szeretet és hála a negyedik gyermeké, ahogy gyakran emlegette iskoláját. Isten áldja életét!

Az építők méltatása után hadd térjek vissza oda, ahol elkezdtük: a hálaadás szavához, hogy nem volt hiábavaló fáradság az építőké. Ez egyben a reménység szava is: legyen további munkákon is Isten áldása a Deák Téri Evangélikus Gimnáziumban!

„Emlékezzél meg az útról, amelyen hordozott téged az Úr!”

Könyvajánló

{ KEVEHÁZI LÁSZLÓ

Szívem szerint, és kérésre is, két kisebb könyvről szeretnék együtt megemlékezni. Aki a két írást összeköti, az írójuk, *Laborczy Zoltánné Pröhle Margit*. Az első könyv – valójában füzet – címe: *A soproni Pröhle-család története*. A másik: *Akinek szívügye volt az evangélizáció*. Mondhatnám, két olyan családtörténet, amely egybefonódott. Kielezve még így is fogalmazhatnák: két olyan lelkésről, teológusról szólnak a könyvek, akikről már kevesebbet tudunk, de akik megérdemlik a megemlékezést.

Az egyik könyv egy már távolinak tűnő, a „nagy professzori karhoz” tartozó tanárt, *Pröhle Károlyt* hozza emberközelbe. Ennél persze jóval többről van szó. Egyik unokája kérésére született az írás, mert ismerni akarta nagyszülei korábbi életét. A szerző, ameddig lehet, visszatekint a múltba, mert „egy család élete akkor lesz igazán érthető, ha története a gyökerekig nyúlik vissza”. Az első Pröhle, akiről tudnak, a 17. században élt Morvaországban, ahol édesapját evangélikus hite miatt kivégezték, ezért a fiú elmenekült, és Brandenburgban telepedett le. A professzor édesapja lelkészcsaládban született 1828-ban. Ő is lelkész szeretett volna lenni, de egészségi okokból agrárszakember lett. Magyarországon a 19. század második felében ilyen szakembereket kerestek, így került ő Németországból hazánkba mint egy nagybirtok intézője, mai nyelven agronómusa. Magyar leányt vett feleségül, öt gyermekük a nagybirtok gazdasági központjában, a majorban nőtt föl, a cselédek gyerekeivel együtt. Itt módjuk volt elsajátítani mindenféle hasznos mesterséget. Károly, a későbbi professzor, aki harmadik volt a sorban, felnőtt korában is szeretett fűrni-faragni, még a lombfűrészsel is ügyesen bánt. Amikor elvégezte a hat elemet, arra volt kilátása, hogy Szombathelyre kell mennie vaskereskedő-inasnak – apja éppen állás nélkül volt. A nyár végére azonban ismét lett állás, és ő mehetett a soproni Liceumba. Eminens tanulóként a lelkési hivatást választotta. A teológia elvégzése után külföldi ta-

nulmányút, segédlelkési évek következtek, majd néhány évig gyülekezeti lelkész volt. 1906-ban a soproni teológia meghívta tanárának.

Ekkor vette feleségül a soproni pedagóguscsalád leányát, *Thiering Rózát*. Nekik a Mező utcában (a külső városfalon kívüli terület akkor még mező volt) állt a családi házuk. Itt nevelték föl öt gyermeküket, itt éltek ötven éven át, majd az egyik fiuknak is családostul ez volt az otthona több mint ötven évig.

Egy jellemző idézet a könyvből: „A tanárok bekerültek az 5. fizetési osztályba, és ezzel együtt járt a méltóságos cím, a feleségek számára is. A tanárok tanácskoztak erről, és édesapám azt javasolta, maradjanak meg az egyházban megszokott nyugatiszteleturnél. Leszavazták.”

Jellemző az a történet is, amikor Pröhle Károly mint dékán hivatalos látogatásokat tett városi és egyházi vezetőknél. Saját és szolgálati kocsiját taxival ment az altiszt, *Komjáthy Béla* kíséretében, aki minden érkezéskor kiugrott, és mély hajladozással nyitott ajtót a dékánnak. Amikor a dékán úr hazaért, ezt mondta a feleségének: „Ez a Komjáthy akkora nagy marhát csinál belőlem!”

„Édesapám rendszerető ember volt, erről tanúskodott dolgozószobájának állapota és a személyes holmija is. Ugyanúgy volt a Teológián, hallgatóitól és családjától egyformán elvárta a rendet, semmiféle lazaságot nem tűrt el, önmagával szemben sem, mindig fegyelmezett volt. Tarts rendet, és a rend megtart téged, szokta mondani, de mindig hozzátette, nem az üdvösségre.”

„Szüleim házastársi kapcsolatának jellemzését nem hagyhatom ki, mert messze felülmúlta a szokványosat. Ha azt mondom, hogy hűségesen szerették egymást, az kevés, szerelmük friss maradt, életük végéig. Édesapám reggeli, kerti sétái alkalmából naponta szedett egy-két virágot, és odatette felesége tányérja mellé.”

Így élték át a két háború viharos éveit, olykor szegénységben, olykor polgári életmódban. Id. Pröhle Károly, *A hit világa* című dogmatikakötet írója, sok publikáció szerzője és ki tudja, hány dogmatikai és etikai előadás megtartója 1948-ban ment nyugdíjba. Ettől kezdve ki volt rekesztve az egyház életéből.

* Laborczy Zoltánné Pröhle Margit: *A soproni Pröhle-család története*. Uő: *Akinek szívügye volt az evangélizáció. Megemlékezés Laborczy Zoltán evangélikus lelkészeiről, 1919–2004*. A könyvek a Huszár Gál könyvesboltban kaphatók (az első 330, a második 800 forintért).

Nem tartotta rangján alulinak, hogy öregsége idején tanítványa, *Rusznýák Ferenc* legyen a lelkigondozója. Temetésére nézve meghagyta, hogy ne Luther-kabátban, hanem civilben temessék el. „Tudom – mondta –, hogy ennek nincs jelentősége, de hadd szimbolizálja azt a szándékot, hogy nem mint pap, hanem mint kegyelemre szoruló bűnös ember akarok megjelenni Isten színe előtt.”

Ez a néhány sor csak ízelítő az ő és családja életéből. Leánya a könyvet nemcsak szeretettel, hanem elnéző kritikával és humorral írta meg. Így tudta emberközelbe hozni a sokszor elérhetetlennek tűnő nagy professzort.

A másik könyvben a szerző a még sokunk által ismert Laborczi Zoltán lelkész életét, jellemét, helytállását, Isten szolgálatára elkötelezett lelkületét, a teológia iránti szeretetét óhajtja bemutatni. Élt 1919–2004 között; lám, ilyen szűkszavúan is össze lehet foglalni egy gazdag életet. Talán kevesen tudják, hogy eredeti neve *Leyrer* volt, de az ausztriai Anschluss (1938) idején, amikor egy szobatársa magyarosított nevét vissza akarta németesíteni, ezt mondta: „Ha te ezt megteszed, én ugyanakkor névmagyarosítási kérvényt nyújtok be.” Így lett Leyrerből Laborczi Zoltán. Ez az aprónak tűnő tény sokat elárul nemzeti gondolkozásáról, amely végigkísérte életét.

Életére, hitére a nagykanizsai gyülekezet, a cserkésztaborok és a tahi konferenciák nyomták rá bélyegüket. Ezek révén kapta a lelkészi pályára szóló elhívást is. A teológián a „pietisták” közé tartozott, „és ez nem volt elismerő elnevezés”. (Akkor sem!) Azután „száraz káplán” (lelkészi munkát végző, de otthon ellátott) lett a nagykanizsai gyülekezetben. Innen Sopronba került mint a Líceum diákokthonának nevelő lelkésze, majd két évig celdömölki segédlelkész volt. A nyilas hatalomátvételtől arról szólt a szószéken, hogy ne emberi szövegekre, hanem Isten hívó szavára hallgassunk. Azonnal visszahelyezték Nagykanizsára. A háború végét, amely a Balatonfelvidéken különösen is véres volt, az ottani gyülekezetek szolgálatában töltötte. Ennek során csodával határos módon menekült meg a kivégzéstől. Mindezt bátran, szinte félelem nélkül élte végig. 1945 őszén Győrbe helyezte a püspök. Itt történt, hogy amikor *Szabó József* igazgató lelkészt letartóztatták, a pribékek füle hallatára ezt mondta: „El ne felejtsetd: Acta 12,5.” Mi tudjuk, ez mit jelent, de az elfogóknak fejtörést okozott, ezért később kihallgatták.

Margitka és Zoltán megismerkedéséből lassan szerelem, majd 1948-ban házasság lett. Ekkor kerültek – már együtt – a gyenesdiási Kapernaumba, evangélikus egyházunk egyik kohójába. Így lett Laborczi Zoltán hivatalosan is az evangélikus evangélikáció elkötelezettje, az ébredés ügyének szolgálója. Bekerült az evangélikációt szolgáló lelkészek

és laikusok közösségébe, és hozzájuk akkor is ragaszkodott, amikor ez nem vált előnyére. 1953-ban el kellett hagyniuk a Kapernaumot, a nagybaráti gyülekezetbe kerültek. A nagybaráti találkozó is ő hívta össze 1956-ban, amelynek ötvenéves évfordulójára tavaly emlékeztünk. Ez a találkozó nemcsak a kis közösséget és a gyülekezetet, hanem egész egyházunkat is bátorította. S talán mondhatjuk, hogy az ébredés tartotta meg egyházunkat a következő időszakban is – emberileg.

E sorok írója arra biztatta Laborczi Zoltánét, hogy írjon férje teológiai gondolkozásáról, munkájáról is. Tudjuk, hogy az evangélikáció embereit éppen azzal vádolták, hogy nem teológusok vagy nem jó teológusok. Ez nem igaz, de különösen nem áll Laborczi Zoltán esetében. Már szigorlati dolgozata is meghatározó volt a továbbiakra nézve: „Jézus Krisztus engedmességének dogmatikai és etikai jelentősége biblia-teológiai alapon” volt a címe. Nagyon fontosnak tartotta, hogy az igehirdetés helyes teológiai tanításra épüljön fel, és ezt a gyakorlatát nem adta fel idős korában sem. Ökumenikus gondolkodása is bibliai alapon nyugodott. Az volt a véleménye, hogy az ökumenét kritizálni, gátolni lehet, de megakadályozni nem. Erről szól egy szép fejezet a könyvben „Mi és a bencések” címmel.

Az istentisztelet rendjét, a liturgiát is a teológia mérlegére tette. Erről is szól „A teológia szeretete és a liturgia teológiája” című fejezet. Az istentisztelet általa javasolt menete a következő: *az Atya szeretete* (a bevezetés után gyónás feloldozással), *a Fiú kegyelme* (lekció, ének, igehirdetés, ének), *a Szentlélek közössége* (az úrvacsora bevezetése és osztása), *befejezés*. Ennek a rendnek a mintapéldánya olvasható a 73. oldalon. Ma, amikor a liturgiáról számtalan vélemény és gyakorlat létezik, talán érdemes erre is figyelni.

Laborczi Zoltán foglalkozott a keresztség, az úrvacsora és a konfirmáció egymáshoz való viszonyával is. Félrevezetőnek tartotta egyházunk mostani gyakorlatát, amely azt a benyomást kelti, mintha a konfirmáció előfeltétele volna az első úrvacsorázásnak, még felnőtt keresztelése esetében is. Ő az első úrvacsoravételt korábbra tette volna, hiszen a gyermekeknek jobb antennájuk van Isten szeretetének befogadására, a konfirmáció pedig később, a tudatos döntés idején történhetne meg.

Ezek a sorok csupán ízelítőt akarnak adni két gazdag életpálya krónikájából: egy professzort akarnak emberközelbe hozni, és egy szolgatárs külső és belső teológiai küzdelmét is megmutatni. Mindkét könyv ízes, olvasmányos stílusban megírt, tanulságos és elgondolkoztató megemlékezés attól, aki mindkét szolgálóhoz közel állt. Ajánlom, hogy vegyük meg sokan, és olvassuk figyelmesen.

Jonathan Edwards: *Értekezés a vallási indulatokról*

Könyvajánló

{ DOBÓNÉ KISS ILDIKÓ

Azzal kell kezdenem, hogy csak a kitartó és kíváncsi olvasóknak ajánlom ezt a könyvet. Kívülről tetszetős, simogatnivaló kiadvány. De ha az ember belelapoz, sűrűn teleírt oldalakat lát, jószérivel bekezdések nélkül. A mondatok is híven tükrözik a tényt, hogy bizony több száz éve írták ezt a könyvet.

A mű alapvetően három részre tagolódik. Először az indulatok mibenlétéről olvashatunk, majd az indulatok üdvösséges voltát nem bizonyító, de nem is cáfoló jelekről, végül – a könyv túlnyomó részében – a szent indulatok megkülönböztető jeleiről. E két utóbbi fejezet 12-12 pontban foglalja össze ezeket a jeleket. Sajnos ez a tartalomjegyzékben nincs kiemelve, és a könyvet olvasva sem tűnik fel, mert a pontoknak vannak alpontjai, amelyek szintén megvannak számozva.

Ennyit a formai nehézségekről. A tartalom ugyanis annyira gazdag, hogy szinte feledteti ezeket a gondokat. Az első 12 pontot olvasva az ember felváltva megkönnyebbül vagy elszomorodik, miközben néha magára, néha az ismerőseire gondol; ugyanis ezek leginkább olyan jelek, amelyek kívülről láthatók, de valójában semmit sem bizonyítanak (például a vallás dolgairól való áradozás, az istentiszteleteken való buzgólkodás stb.). Egy viszont biztos, hogy ezeket a gondolatokat elfogadva az ember felhagy az ítélkezéssel másokkal kapcsolatban. De mi a helyzet saját magunkkal? Nos, erről a következő 12 pont jó eligazítást nyújt. Ezek ugyanis olyan jeleket írnak le, amelyek belülről tapasztalhatók meg (például az elme megvilágosodása az isteni dolgok helyes megértésében, evangéliumi alázat, az emberi természet megváltozása stb.). Ezek nyilván valamelyest kívülről is láthatók. Sőt minél inkább láthatók, annál inkább hatással vannak a többi emberre, és így elősegítik Isten országának növekedését. Ezzel el is érkeztünk a könyv lényegéhez, az utolsó ponthoz: „Az üdvösséges és szent indulatok a keresztény gyakorlatban nyilvánulnak meg és gyümölcsöznek.” Ehhez nincs mit hozzátenni. Ebben a pontban is, mint az összes többiben, bőséges utalás van a Szentírásra. Így, ha valaki túlzásnak tartaná, amiket Edwards ír, elég fellapoznia a jelzett igehelyeket, és eldöntheti, valóban túlzás-e. Számomra a legmélyebb üzenetet az utolsó oldal közvetíti. Ez lényegében egyetlen, igen hosszú mondat. Hogy

ezt a mondatot teljes egészében, azaz minden részletében jól megértjük, ahhoz ad komoly segítséget ez a könyv, és ha másképp nem, ezért mindenképpen érdemes elolvasni.

„Ha ellenben azt tartanánk legfőképpen szemünk előtt, amihez Krisztus és apostolai is legfőképpen ragaszkodtak, s magunkról és másokról ítélkezvén, főként a kegyelem gyakorlati tevékenységeit s hatásait néznénk, habár nem hanyagolva el egyebeket sem, akkor ez megannyi örvendetes következménnyel járna: elsőképpen is ráébredhetné önámításukra a képmutatókat, és meggátolhatná azok csalatkozását, akik még nem jutottak el szívükben az élethez vezető egyenes és keskeny út komoly követéséhez; megszabadíthatna minket számos zavartól, mely a módszerek és megtapasztalások lépéseit illető minták következetlenségeiből származik; megakadályozhatná azt, hogy a hitvallók hanyagolják a szigorú életvitelt, és elszántabbá és komolyabbá tenné őket a keresztény úton való járásukban; szokásba hozhatná, hogy az emberek inkább szeretetre méltó, dicséretes életükkel, nem pedig megtapasztalásaik kenetes és túlságosan áradozó elbeszéléssel mutassák ki kereszténységüket; nem nyelvünk élénk és serény forgatásával, nem szívünk szent és kiváló tetteinek a háztetőkről való hirdetésével, hanem Isten és felebarátaink serény szolgálatával bizonyítanánk vallásos buzgalmunkat; és a meghitt barátságban álló hitvallók a keresztény alázathoz és szerénységhez sokkal inkább illő, egymásnak sokkal inkább hasznára való módon beszélnének egymás közt megtapasztalásaikról és vigasztalódásaikról, valamint az apostol elővigyázatos példáját követve visszafognák nyelvüket, nem hagyván azt tetteik elébe vágni (2Kor 12,6); nem nyílna anynyi alkalom a lelki hivalkodásra; és így egy hatalmas kapu zárulna be az ördög előtt; megsemmisülne a tapasztalati és igazán erős vallás elé vetett számos botránykő; és úgy hirdetenék és nyilvánulna meg a vallás, hogy a szemlélőknek nem keményítené meg a szívét, nem mozdítaná elő végletesen a hitetlenséget és istentagadást, és mindenekelőtt meggyőzné az embereket a vallás valóságáról, fölébresztené és megnyerné őket, beláttatná lelkiismeretükkel a vallás fontosságát és tökéletességét. Úgy fénylenék a hitvallók világossága az emberek előtt, hogy látnák az ő jó cselekedeteiket, és dicsőítenék mennyei Atyjukat.”

Búcsú Kosáry Domokostól*

{ FABINY TAMÁS

*Isten a mi oltalmunk és erősségünk,
Mindig biztos segítség a nyomorúságban.
Azért nem féltünk, ha megindul is a föld,
És hegyek omlanak a tenger mélyébe;
Ha háborognak és tajtékoznak is vizei,
És tombolásától megrendülnek a hegyek. (...)
Népek háborognak, országok inognak,
Ha az Úr mennydörög, megretten a föld.
A Seregek Ura velünk van,
Jákób Istene a mi várunk. (Zsolt 46,1–8)*

A 46. zsoltár néhány mondatát olvastam fel. Ezt a zsoltárt dolgozta fel diadalmas himnuszban Luther Márton. Az „Erős vár a mi Istenünk!” azóta az evangélikusok identitását kifejező mondattá lett. Luther kései hívei így köszöntik egymást, evangélikus templomok bejárata fölött is ez olvasható.

Kosáry Domokos, még ha a maga szuverén módján is, a reformációnak ebbe a nagy családjába tartozott. Hitsorosunk volt. Ugyanakkor alighanem kevés dolog állt tőle távolabb, mint az ugyancsak lutheri „Itt állok, másként nem tehetek” hősies pátosza. Nem volt rá jellemző, hogy a mellét verte volna. Luthernek a worms-i birodalmi gyűlésen elmondott hitvallását megelőzte egy sokkal szelídebb mondat: „Nem tanácsos, hogy az ember a lelkiismerete ellen cselekedjék. Ezért ha a Szentírásból vett érvekkel vagy más észokokkal meg nem győznek, nem vonom vissza tanításomat.” Ez a kristálytisza gondolatmenet már sokkal inkább jellemző volt Kosáry Domokosra. Ebben az értelemben valóban lutheránus volt, ahogy az családja férfi ágára általában jellemző volt. Az evangélikus egyház lehetett számára újra és újra az a hely, ahol megélhette az „Isten a mi oltalmunk és erős várunk” igazát.

Miután hatéves korában családjának kisemmizetten menekülnie kellett Selmechányáról, két évig a soproni evangélikus elemi iskolába járt. Amikor azután a fővárosba került a család, annak rendje és módja szerint konfirmációi oktatásban részesült. 1929-ben pünkösöd második napján 104 társával együtt térdepelt a Deák téri templom

oltáránál, és részesedett első alkalommal úrvacsorában. A kor kiemelkedő evangélikus püspöke, Raffay Sándor volt konfirmáló lelkésze. Néhány éve az *Evangélikus Élet* című hetilapnak adott interjújában idézte fel a konfirmációi oktatást. Nem a püspök, hanem egy másik lelkész készítette fel őket az Üllői út 24. szám alatti kápolnában. A korabeli egyház kritikájaként is felfogható, hogy a 16 éves fiúban inkább megmaradtak a lelkész vadásztörténetei, mint az evangéliumi elbeszélések. Arra való hivatkozással, hogy Kosáry édesapja zongoraművész, őt az orgonához ültették. Lábbal nem tudott játszani. Amikor elfáradt, és letette a lábát, nagy morajlás töltötte be a kápolnát, mert megszólaltak a pedálsípok...

Az evangélikus egyház értékeit igazán történészként kezdte megbecsülni. Egy Luther Márton születésének 500. évfordulója alkalmából rendezett egyházi konferencián arról tett tanúságot, hogy az evangélikus hagyományt mindig türelem és nagyfokú megértés jellemezte. Legalábbis elgondolkodtató, hogy Kossuth és Görgey egyaránt evangélikus volt. Az ifjú Kosáry e vallási türelem jegyében hallgatta olykor római katolikus édesanyjával a református Ravasz László igehirdetéseit a Kálvin téren. A kelenföldi templomban pedig Wolf Lajossal volt kapcsolatban, aki később Ordass Lajos néven került be az egyháztörténelembe. Ordass kérésére közvetlenül a világháború után előadást is tartott a Bocskai úti evangélikus templomban.

Nem tudhatjuk pontosan, hogy a bibliai és a reformátori tanítás miként formálta jellemét, alakította sorsát. Abban azonban bizonyosak lehetünk, hogy 1949-ben, majd 1956 után Jézusnak a Hegyi beszédben megfogalmazott tanítása órá is érvényes volt: *Boldogok, akiket az igazságért üldöznek, mert ők a mennyek országa.* (Mt 5,10) A bitófa árnyékában – hiszen az ügyész halálos ítéletet kért rá – talán búvópatakként feltört benne Luther ama mondata: „Nem tanácsos az embernek lelkiismerete ellen cselekednie...”

Kosáry Domokos abban is a lutheranizmus örököse volt, hogy az ő Istene alighanem nem *Deus revelatus*, a kinyilatkoztatott Isten, hanem sokkal inkább *Deus absconditus*, rejtőzködő Isten volt. Aki ráadásul sokszor „ellentétes látzat alatt” cselekszik. Félreállítottságában az ószövetségi Józseffel együtt mondhatta: *Ti rosszat terveztetek ellenem, de Isten jóra fordította azt.* A levéltárban töltött hosszú

* Elhangzott 2007. december 4-én Farkasréten. A Magyar Tudományos Akadémia egykori elnöke élt 1913-tól 2007-ig.

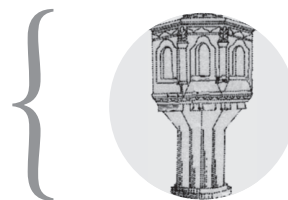
évtizedek enciklopédikus tudását, széles körű műveltségét gazdagíthatták. Életének erre a szakaszára is érvényes a mondás: „Isten görbe vonalakon is tud egyenesen írni.”

Bár ízig-vérig urbánus volt, nagyon szeretett a Balatonfelvidéken élni. A helyiek ma is emlékeznek arra, amint autóbusszal járta a vidéket, és – igazi tanárra valló módon – osztályozta a tájat: mely vidék a legszebb. Dörgicsét választotta, ahova a főváros lármája elől menekült. A parasztház régi pajtájában rendezte be emeletes könyvtárát. Kertjéből nemcsak a Balaton öblére látott rá, hanem a környék templomaira is. Naponta szemlélhette a Gernyehgyi romtemplomot, ahonnan ama negyven prédikátor egyik legkiválóbbikát, Zsédényi Istvánt hurcolták el a pozsonyi vésztorvényszék elé, majd a nápolyi gályákra. A kicsiny evangélikus gyülekezet lelkipásztora rendszeresen látogatta. Kosáry Domokos sokra tartotta az – ismétlem – mindig befogadó és toleráns evangélikusság kultúrát és műveltséget teremtő hagyományát. Egy helyen így ír: „Ha megkérdeznék, ki volt a legkitűnőbb ember, akivel találkoztam, azt felelném, hogy Gombocz Zoltán, a nyelvtudós, az Eötvös Kollégium igazgatója. Nekem is igazgatóm volt, a diákok részéről én búcsúztattam a temetőben, 1935-ben. Gombocz jellemzően ennek a peremvidéki evangélikus értelmiségnek késői utóda volt, soproni lelkész-tanár család fiaként. [...] Ő figyelmeztetett arra, hogy ez a létszámát tekintve kis vallásfelekezet a magyar művelődésben

bizonyos pályákon arányszámán túl képviselve van. [...] Azt hiszem, hogy ez – a többi vallás, a többi felekezet nagy pozitívumaival együtt – integráns része nemzeti kulturális örökségünknek. Olyan felhalmozott érték, amelyet őrizni érdemes [...], amely gazdagabbá tesz bennünket...” Kosáry Domokos így emlékezett Gombocz Zoltánra. Most pedig azt búcsúztatjuk, aki egykor búcsúzott.

Kosáry Domokos mindannyiunké volt. A nemzeté, a tudományé, a közéleté, és persze a családjáé. Leányáé, Judité, aki szó szerint az utolsó percig mellette volt. Unokáié, Gergőé és Orsié, akiből hozzá hasonlóan történész lett. Dédunokáié, Dórié és Katái, akikben sok örömét lelte idős korában.

Mindannyiunké volt, senki sem sajátíthatja őt ki. Magam csak az evangélikus lelki család értékeire próbáltam rámutatni. Befejezésképpen megint az „Erős vár a mi Istenünk!” Lutherét kell idéznem, akinek halála előtti utolsó leírt sorai ezek voltak: „Vergilius Bucolicáját vagy Georgicáját csak az értheti meg, aki öt évig pásztor vagy földműves volt. Úgy hiszem, Cicero leveleit is csak az érti meg, aki legalább húsz évig jelentős szerepet töltött be a közéletben. A Szentírást sem ízelheti meg eléggé senki, aki a prófétákkal száz éven át nem vezette a gyülekezeteket. Bizony, koldusok vagyunk.” Ámen.

Vízkereszt ünnepe után utolsó vasárnap (2Pt 1,16–21)

Az ünnep, Jézus „színeváltozásának” napja felől

Bár nem mindig volt így, de jó ideje szigorúan megtartott vasárnap ez az egyházi évben, ha csak egyetlen vasárnap akad is vízkereszt és böjtelő között – mint most is. Összekapcsolja a véget érő vízkereszt és a közeledő böjti időszakot. Az előbbi világosságot hirdető tartalmát még egyszer, mindent összefoglalva felragyogtatja Jézus hegyen történt „színeváltozásának” történetével, a fényes Jézus-arc, fényes ruha és fényes felhő evangéliumával (Mt 17,1–9). Ezzel a következőkre szóló határozott kijelentést is ad: a szenvedésre készülő Jézus nem véletlenül, nem az események által sodortatva, nem ember(ek) akaratóból, hanem Istentől kapott tisztje és hatalma révén, Isten szeretetében élve megy a Golgotára.

Máté a levélíró által is említett isteni szóval nem csak Jézus Istentől kapott küldetését és dicsőségét közli. Mint minden ószövetségi idézete által, arról is tanúskodik, hogy Jézus személyében Isten terve és ígérete valósul meg: amit Ézsaiás messiásigéretként prófétált (Ézs 42,1), az hangzott el Jézus megkeresztelése alkalmával is (Mt 3,17), midőn belépett az emberek közé megváltói küldetésével, és az hangzott el ezen a hegyen is, midőn elindult megváltói útján a kereszt eseménye felé (Mt 17,5; 2Pt 1,17).

Az ószövetségi igében (2Móz 3,1–14) Mózes mezítláb leborul az égő bokor fénye mögött megbúvó Úr előtt. Amikor ugyanez a Mózes megjelenik a három tanítványnak a hegyen, s ők a Jézussal, Illéssel és vele való maradandó közösség, letelepedés igéjét mondják („Jó nekünk itt lenni...”), a fényes felhőben megbúvó Úr ezúttal őket kényszeríti térdre, helyreigazítja vágyaikat: nem Mózes, nem Illés a szeretett Fiú, hanem „ez”. Ne Mózes, ne Illés szavát keressétek, hanem „reá hallgassatok”!

Az evangélium ezen erőteljes tanúságtételét – mondhatjuk: próféciját – forgatni kell a szívünkben, amikor továbbmegyünk innen. Mondanivalója van a következőkre nézve, akár a három hegyi tanítvány számára, akár a 2. vagy 21. századbeli tanítványok számára, akik a kereszt-

utat járó Jézus követésére szegődtek, s akik a hatalommal előző Krisztust várják hitük és életük küzdelmei között. Ez, Krisztus győzelmének, jelenlétének és Istentől igazoltságának prófécijája lámpás a sötétben: Isten szándékai, terve és megvalósuló ígérete szerint értelmezi és emeli igévé a golgotai kereszt történetét.

A levél egésze felől

Péter második levelével kapcsolatban mindenekelőtt két egymással összefüggő, fontos szempontt vegyünk figyelembe, amelyek örvendetesen megkönnyíthetik ennek az ígének a megértését:

1. Ez egy egyetemes levél, bármiféle konkrét címzett nélkül: az egyetemes kereszténységhez szól, azt egyetemesen érintő kérdésekről.

2. Tudós testvéreink szövegelemzése alapján állítólag nem Péter apostol írta, hanem jóval később keletkezett: mint a Biblia legfiatalabb könyve, 2. századbeli névtelen, kortalan szerző írása. (E kutatásokról széles körű áttekintés olvasható a Jeromos Bibliakommentár e levélről szóló fejezetében.)

Mindkét fenti tényező a „hagyma-effektus” veszélyét mérsékli az ige magyarázata során: a levél jellegéből adódóan nem jellemző sem az íróhoz, sem a címzettekhez specifikusan kötődő tartalom, amelyet esetleg le kellene „hámozni” a szövegről. Nem kell tétován matatnunk a sok, „ez annak a közösségnek az akkori speciális problémája volt” jellegű tanítás között, hogy rábukkanjunk a ma, nekünk szóló igére. A szerző szándéka tehát megvalósult: amit akkor írt, az ma is mindenkinek ébresztgetés és emlékeztetés elhívásunk és kiválasztottságunk ismeretére (2Pt 1,10–15).

A Krisztussal járó és Krisztust váró közösséghez szól az apostol. Azokhoz, akik kezdettől fogva hallották és ismerik az evangéliumot, illetve a Krisztus parúziájáról szóló próféciaikat.

A két szó megér egy kitérőt.

παρουσία (16. v.): jelenlét, megjelenés. Előfordul az Új-szövetségben nemcsak Jézussal, hanem mással kapcsolatban is, ilyenkor egyszerű „megérkezés” vagy „itt-tartózkodás” jelentéssel. Többnyire azonban Jézussal kapcsolatban olvashatjuk, és – bár a szó jelentéséből ez nem lenne szükségszerű – ilyenkor mindig szűkebb értelem-

ben, megígért visszajövetelére vonatkozóan, hatalommal való megjelenéséről szóló próféciaként jelentkezik, akár Jézus saját szavaiban, akár ezek nyomán, apostoli bizonyágtételekben vagy utalásokban találkozunk vele (1Kor 15,20–28.50–53; 1Thessz 3,13; 4,15–17; 2Thessz 2,1–12; Jak 5,7–9; 1Jn 2,28).

προφητικός (19. v.), illetve προφητεία (20. v.): a jövődömondás inkább a szó szerinti jelentése, bibliai értelmében Isten szavának igényével hangzó, Lélektől vezérelt igehirdetésről van szó: valaminek a Szentlélek általi kifejtése, világos meglátása, Isten előtti értelmének kibontása, akár múltbeli, akár jelenbeli, akár jövőbeli dologról van szó.

Mindazokhoz szól tehát a levél, akik tanítást, próféciát kaptak Krisztus eljövételéről, s az ebben való hitben élnek és növekszenek. Ez az ígélet és a nyomában támadt várakozás élő és aktuális. Egyrészt a „vigyázzatok”, „legyetek készen” figyelmeztető, éber tartó felhívása, másrészt a szabadulás és a Krisztussal való örök, boldog közösség kézzelfogható, közeli biztatása révén.

A próféciának ebből következően addig van jelentősége, amíg élő, eleven várakozás és mindennapi, Istenbe vetett bizalom épül rá. A levél további részéből – és a történeti tapasztalatból – kiderül, hogy ez az élő ige a nemzedékek múlásával tantétellé vagy akár „mítosszá” kövülhet.

μῦθος (16. v.): mítosz, kitalált, titokzatos történet. Isten szavának mérlegén ez azt jelenti, hogy olyan szó, amelynek az életünk szempontjából nincs jelentősége.

Mítosz és prófécia

Istennek a szava által közöttünk végzett munkáját éppen az mutatja meg csodálatosan, hogy míg a névtelen, kortalan levélíró szava aktuális és élő a mai Krisztus-nép számára, addig a mítosz minden korban születő és újraszülető szava minden korban kortalan és tárgyaltalan marad: legjobb esetben is örökérvényű, statikus igazságokat mond el rejtjelezett nyelven, amelyeknek nincsen ébresztő, megtartó vagy biztató vonatkozása hallgatóik számára. Míg a valószínűleg álnéven író szerző szavai – nyilván nem a Péter név tekintélye miatt – áldást hoztak olvasóira, és ezért megbecsülést és tekintélyt szereztek a levélnek a kánont lassan-lassan kialakító eleink körében, addig számos „nagy név” alatt megjelent írás bizonyára az enyészeté lett vagy megmaradt az apokrifkutatók könyvespolcain. Miért? Mert Péter második levelének szerzője nekünk, olvasóknak fontos és megerősítő szót ír: figyeljete a Krisztus-igére! Az a világosságotok. Nem az én szavam, nem valami új és rafinált igazság, hanem amit a próféták, Krisztus régi és új tanúi mondanak nektek. Akik senkik, névtelenek, kortalanok, emléktáblátlanok, könyvtelenek. Akik senkik, mert Krisztus tanúinak sora

nem egyéb, mint Isten munkája közöttetek. Figyeljetek rá, ne forduljatok el másfelé!

„...életetek legyen az ő nevében” (Jn 20,31) – vázlat

Számtalan tanítás, nézet, filozófia, világnézet között élünk. Bizonyára lehet osztályozni ezeket erkölcsi vagy teológiai alapon. Az azonban bizonyos, hogy egyik sem segít rajtunk. Egy tanítás sem. Ami életet adhat belénk, az Krisztus, a vele való kapcsolatunk, az ő velünk való kapcsolata.

1. Mert a bibliai vagy Biblián kívüli igazságok (Mózesek és Illések) útmutatást adnak, a többi rajtunk múlik: meg nem mentenek. Istennek kell felemelnie.

2. Mert Isten munkáját nem kitalálnunk és megterveznünk kell: figyelniünk kell arra, amit mond, és azt meghallanunk, amit mond.

3. Mert Isten Krisztust mondja, és órá mutat: több szava nincs hozzánk, ami ezen túl van, az mástól van.

SCHERMANN GÁBOR

Tallózó

„Az ígét nem az igehirdető magyarázza, hanem a Szentlélek Isten. Egyedül Ő érti az ígét, mert eredetileg Ő gondolta el, mielőtt kijelentette, kiválasztott emberekkel elmondatta vagy leíratta. Az ige a Szentlélektől van: nem a próféták akartak szólni vagy írni, hanem a Szentlélek indította őket cselekvésre. Engedelmesen szóltak és írtak, úgy, hogy a saját szívük gondolatából semmit sem tettek hozzá, de el sem vettek belőle. A tévtanítók ugyanakkor maguk magyarázzák az ígét, mert azt tartják, hogy emberi tudással, erőfeszítéssel megoldható feladat.” (*Jubileumi kommentár. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.*)

„[...] nem az ember, hanem a Lélek »hitelesíti« azt a mondanivalót, melyet Isten követségében hirdetnek szerte a világon. [...] Isten Igéje életünknek nemcsak zsinórmértéke, de éltető ereje is. [...] Luther mondja: »Ha valaki a Krisztust prédikálja, lehet akár Júdás vagy Pilátus, helye van szavának Isten Igéje szent könyvében, de ha valaki nem a Krisztust prédikálja, lehet akár Péter vagy más apostol, szava nem alkalmas az üdvösségre juttatásra.« [...] Az is nagyon lényeges, hogy ez az ige összekapcsolja a Szentleket Isten Igéjével. Valóban: nem működik a Lélek Ige nélkül.” (id. Magassy Sándor: *Perikópák. Magánkiadás*)

„[...] ennek ő, Péter a tanúja; kell-e több bizonyíték, hogy a parúzia meglesz? [...] Abból, amit mond Isten, következik az, amit tesz értünk, s abból, amit tett értünk, következik, amit ígér. Krisztus tényéből, lényegéből következik

a parúzia.” (Ravasz László: *Az Ó/Újszövetség magyarázata*. Kálvin Kiadó)

„Az igaz hit történelmi tényeken nyugszik, melyeket a szemtanúk megerősítettek számunkra.” (*A Biblia ismerete kommentársorozat*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány)

„A megdicsőülés Krisztus *eljövetelének* előzetes bemutatása volt, amikor eljön, hogy uralkodjon az egész föld felett.” (William MacDonald: *Újszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó)

„Az egyházatyák szerint Jézus jövendőlése – miszerint egyesek nem izlelik meg a halált, míg meg nem látják Isten országának eljövetelét – Jézus színeváltozáskori hatalmának és dicsőségének látomásában teljesedett be.” (*Jeromos Bibliakommentár*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat)

Illusztráció

GONDOLATOK

(szemtanúi voltunk isteni fenségének)

„Itt próbálok meg elejét venni annak, hogy bárki is azt az igazán ostoba dolgot állítsa, amit sok ember mond Róla: »Kész vagyok elfogadni Jézust mint az erkölcs nagy oktatóját, de nem fogadom el állítását, hogy Isten. « Ez az, amit nem szabad mondanunk. Az olyan valaki, aki csak ember volt, és olyanokat mondott, mint Jézus, nem lenne nagy, erkölcsi tanítómester. Az vagy eszelős volna – egy szinten azzal, aki magát buggyantott tojásnak tartja –, vagy pedig maga a pokol ördöge. Választanunk kell. Vagy Isten Fia volt ez az ember, és ma is az, vagy örült, s valami annál is rosszabb. Elzárhatjuk, mint egy bolondot, leköphetjük, megölhetjük, mint egy démont; vagy lába elé borulhatunk, és Urunknak, Istenünknek nevezhetjük. De ne huzakodjunk elő semmi olyan leereszkedő zagyvasággal, hogy nagy erkölcsstanító volt. Ezt a lehetőséget nem hagyta nyitva számunkra. Nem volt szándékában.”

C. S. Lewis: *Keresztény vagyok*

(a Szentlélektől indítatva szólaltak meg az Istentől küldött emberek)

„A prófétákat kétszer szokták megkövezni – először fölháborodástól indítatva; aztán, halálukat követőleg egy csinos sírkövel a temetőben.”

Christopher Morley (1890–1957) amerikai regényíró

VERS

Sík Sándor: *Jézus Krisztus* (részletek)

Ki Úr vagy miriádnyi mérhetetlen nagyvilágokon,
Építsd fel pártos szíveink kövéből
Emberországod templomát.

...

Öleld magadhoz ezt az örült századot:

A kisdedekért, akiket szeretsz,

A magvakért, melyek mozdulnak a mélyben

...

Fagyott földünket hadd koszorúzza új kalász,

Hadd hullámozza ég felé megint a föld

Az ezredeknek ősdalát:

A nagy Királynak, kinek minden él,

A jó Királynak, kiből minden él,

A Szív-Királynak, kiben minden él.

} Hetvened vasárnapja
{ (1Kor 9,24–27)

Exegézis

Kr. u. 430-ban, amikor a vandálok ostrom alá vették Rómát, az akkori római püspök három héttel előrehozta a böjti időszakot, abban a reményben, hogy a magukba szálló hívők láttán Isten megkönyörül a városon. Róma megmenekült: e csoda emlékére ünnepeljük azóta hetvened, hatvanad és ötvened vasárnapját.

Az ünnep olvasmánya önvizsgálatra indítja az önmagával dicsekvő embert (Jer 9,22–23). Az evangélium üzenete az, hogy életünkben minden csak Isten kegyelmének eredménye (Mt 20,1–16). Az igehirdetési alapige része annak a szakasznak, amelyben Pál kénytelen megvédeni a maga apostolságát azokkal szemben, akik a gyülekezetben kétségbe vonták azt. Védekezésének alapja: mindenben alárendelte magát az evangélium hirdetésének, mindenki szolgájává tette magát, miközben nem kért még a gyülekezet adományaiból sem, nehogy megbotránkoztasson valakit. Ezzel együtt apostolsága pecsétje maga a gyülekezet, amelyben őáltala indult el az evangélium hirdetése. Az ígét nekünk sem szabad általánosságban vizsgálnunk, hanem bele kell állítanunk az apostoli szolgálat, az evangélium hirdetésének nagy összefüggésébe.

Számunkra profánnak tűnhet, hogy Pál sporthasonlatokkal vezeti elő mondandóját. Köztudott, hogy a görög kultúrában kiemelt szerepet játszott a testedzés. Minden görög városban megtalálható volt a γυμνασιον, azon belül pedig a versenypálya, a σταδιον. Korinthus adott helyt a rendszeresen megrendezett iszthmoszi játékoknak.

24. v.: Pál olyan eltökélten fut, mint egy versenyző a σταδιον-ban. A futó olyan, mint az igehirdető: látszólag felesleges erőkifejtést végez. Mégis van célja: a versenydíj. A korinthusiak önmaguk helyzetével voltak elfoglalva, a gyülekezeten belüli pártoskodással. Pál azonban most arra biztatja őket, hogy tekintsenek előre, és hozzá hasonlóan

fussák meg úgy hitük és életük pályáját, mint a jutalom által motivált sportolók.

25. v.: Annál is inkább, mert míg azok csak mulandó dicsőséget arathatnak, a gyülekezetre értékesebb jutalom vár. A στέφανος az a koszorú volt, amely a versenyek győzteseinek fejét díszítette a görög olimpiákon. Nemcsak a sport területén volt használatos: például a költői versenyek győzteseit is ezzel koronázták meg, de a görög kultúrában a nemesfémből készített királyi koronák is a στέφανος mintájára készültek. Anyaga lehetett babér vagy olajág, de Korinthusban például fenyőágakból fonták. Hervadó jutalom volt tehát, ellentétben azzal a céllal, amely felé a hitünk mutat. Azért tehát sokkal inkább érdemes futni.

Félrevezethet bennünket Pálnak az a megjegyzése, amely a sportolók önmegtartóztató életmódjára utal. Néhány évtizeddel később a Rómában élt görög *Epiktétosz* szemléletes beszámolót írt az olimpiai viadalokon részt vevő sportolók küzdelmes felkészüléséről, aszketikus életmódjáról. Könnyen adódhat a helytelen párhuzam, hogy az apostol itt az üdvösség megszerzéséről beszél, amelyet az ember a maga futásával, igyekezetével, önmegtartóztató, szent életével elérhet. Sajnálatos módon néha igehirdetéseinkben is hallhatjuk ezt az állítást, pedig ilyesmit Pál nem tanított (vö. Róm 9,16). Továbbra is a saját szolgálatáról beszél, amelynek mindent alárendelt.

Tény, hogy a korabeli keresztények önmegtartóztató életet éltek, ez azonban nem volt egyszerű kolostori jámborság. Önmegtartóztató, keresztthordozó életük az üldöztetésük egyenes következménye volt. Lehetséges, hogy többek között éppen e keresztthordozás miatt gyengült meg a korinthusiak hite, illetve hogy Pál küzdelmes sorsát látva bizonytalanodtak el apostolisága valóságát illetően.

26. v.: Pál viszont rendületlenül küzd. Nem ἀδύλωσ-ként fut, amikor a célja felé törekszik, amikor pedig verekednie kell, nem a levegőt sújtja. Azaz nagyon is célratorően teszi, amit tesz. Elképzelhető, hogy a vallomás mögött finom gúny is meghúzódik: akik pártoskodást szítanak Korinthusban, akik a saját pecsenyéjüket sütögetik a tűzhelynél, azoknak a cselekvése viszont ἀδύλωσ, vagyis bizonytalan, vaktában tapogatózó, meggondolatlan, céltalan. Akik önmagukkal, saját érdekeik érvényesítésével vannak elfoglalva a gyülekezetben, azok az öklével a levegőt csapkodó, eredménytelen bokszolóhoz hasonlítanak. Visszautalhatunk a 24. versre: az efféle szolgálat nem éri el a célját, ennek nyomán – stílusosan szólva – nem terem babér.

27. v.: Szemben Pál szolgálatával, amely viszont nagyon is célratoró. Ő ennek rendelt alá mindent az életében. Perikopánk utolsó szakaszában sem valamiféle céltalan önsanyargatásról beszél, amikor a σῶμα megfélemezéséről szól. A kijelentést bele kell állítanunk a levél összefüggésébe. Pál megvallja, hogy neki mint apostolnak utolsónak kell lennie, mindenképp gyalázatára (4,6kk). A bálványáldozati

hús kérdésében is türelmet kér azoktól, akik joggal szeretnének élni evangéliumi szabadságukkal (8,8kk). Amikor kénytelen megvédeni apostolságát, akkor azt is felhossa, hogy bár gondoskodás járt volna neki a gyülekezet részéről, ő ezzel nem élt, hogy emiatt visszatetszést ne szüljön némelyeknél az általa hirdetett evangélium (9,11kk). Most pedig arról beszél, hogy megkínozza és rabszolgává teszi a saját testét. ὑπωπιάζω μου – mondja, ami szó szerint azt jelenti: kemény ütést mérni az arc alsó részére, azaz egy nagyon érzékeny helyre. Az ókori olimpiákon a versenyzők fémdudorokkal ellátott disznóbőr kesztyűkben öklöztek, így a küzdelem vérre ment. Mai szóval legegyszerűbben úgy adhatnánk vissza a kifejezést: kiütni valakit, KO-t mérni rá.

Ezt teszi Pál annak érdekében, hogy ἀδόκιμος ne legyen, miközben ő maga az evangéliumot hirdeti. Ismét csak nem arról van szó, hogy az üdvösséget elnyerheti-e vagy sem, hiszen arra eleve mindenki alkalmatlan, ἀδόκιμος. Ebben is talán a céltalan korinthusi önjelöltek gúnyolását láthatjuk: ők önmagukat hirdetik, nem az evangéliumot, tehát Krisztus ügye számára használhatatlanok. Pál emberileg nem alkalmasabb náluk, de önmagát megkerülve és háttérbe szorítva (vö. 9,19) csak a megfeszített Krisztusról akar tudni (2,2). Ezzel persze nem hitelesíti az evangéliumot, de Krisztus felhasználja őt annak hirdetésére. Azaz a helyzet éppen megfordítva áll, mint ahogyan az általunk ismert sablon mondja: nem az evangélium hirdetőjének életmódja hitelesíti az üzenetet, hanem az evangélium hitelesíti azt az igehirdetőt, aki emberileg sikertelennek mutatkozik, hiszen szenved, de általa mégis megszólal Isten igéje.

Isten méltatlan szolgálóit is felhasználja evangéliuma hirdetésére – vázlat

Az igét nem szabad kiragadni összefüggéseiből és allegóriává silányítani, amelyben a futás a kegyes élet vagy a hit, a jutalom pedig az örök élet megfelelője. Itt arról van szó, hogy Isten igéje „futásra” és „öklözésre”, küzdelemre hívja az evangélium által rabul ejtetteket.

Célt ad elénk

Önkritikusan meg kell kérdeznünk magunktól: vajon mi motivál bennünket szolgálatunkban? Egyáltalán: evangéliumot hirdetünk-e? Isten igéjét vagy önmagunkat, a mennyek királyságának örömhírét vagy kegyes szólásokat? Isten felé rohanva húzzuk magunk után a ránk bízottakat, vagy csak céltalanul, kóvályogva körözünk a versenypályán? Le merünk-e sújtani a korinthusihoz hasonló helyzetekben az ige erejével, vagy csak a levegőt öklözzük, nehogy sérüléseket okozzunk? Becsüljük-e annyira a ránk bízott igét és hozzá kapcsolt szolgálatunkat, hogy tekintet nélkül mindenre, a cél felé fussunk?

Erőt ad nekünk

Méltatlan szolgálak vagyunk, de amikor Isten ígését szóljuk és a hozzá kapcsolt szolgálatot végezzük, ő cselekszik általunk. Erőnk nem a saját kvalitásunkban rejtőzik, hanem abban az ígében, amely először bennünket erősít meg, és így indul el általunk szíveket hódítani. Az ígéhirdetőnek meg kell tanulnia alázatosan az ige alá bújni, és így megszólaltatni azt, hivatásunk szentségének tudatában. Lelkészi, ígéhirdetői szolgálatunk nem egy a sok gyülekezeti munka közül, hanem páratlan és szent hivatás.

Megújít bennünket

Divat manapság a kiégésről beszélni, és ennek kapcsán különféle csodamódszereket ajánlani lelkészeknek is. A valódi csoda ősrégi: maga az evangélium, amely bennünket, alkalmatlan és hasznavehetetlen szolgálakat is elindít, és megszólaltatja önmagát, a kereszt Krisztusáról szóló bizonyágtételt, noha magunk is csak kegyelemre szoruló bűnösök vagyunk. Akkor válunk alkalmatlanná, ha elhisszük, hogy alkalmassá lehetünk! Nem a modern „menedzserbetegségek” öncélú kezelése, hanem a tiszta és igaz evangélium, a benne rejtőző szabadító Krisztus őriz és újít meg bennünket is.

TUBÁN JÓZSEF

Tallózó

„A tusához (a haláltusára is ezt a szót használja a görög) *agónidzó* = önfegyelem, belső erő, *egkrateia* = önuralom kell.” (*Jubileumi kommentár. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.*)

„Pál nem szól arról, hogy az önfegyelmzésre a saját emberi vágyainak megzabolázása miatt volna szüksége. Inkább azt hangsúlyozza, hogy másokra tekintő szeretet-szolgálatunk természetes velejárója, hogy nem élünk vissza a Krisztusban elnyert szabadsággal. [...] apostoli szabadság és az apostoli szolgálat kötöttsége között feszül. Pál számára ez nem bénító feszültség. A szabadság a szolgálat érdekében áll. Az evangélium a Krisztus-követés lehetőségét és elkötelezését adja. [...] »szolgálatra alkalmas«. Pál ilyennek minősíti magát. De úgy, hogy közben aszkézist gyakorol. Húsba és magatartásba vágó kritikát, amelyet nem egy másik aszkétától tanult, hanem a magát szolgálatra alkalmassá alázó Krisztustól, a magát mindenben, csak szeretetében nem korlátozó Úrtól tanult.” (id. Magassy Sándor: *Perikópák. Magánkiadás*)

„Pál kijelentése, hogy »mindeneknek mindenné lett« (22. v.), úgy is értelmezhető lehetett volna, mint egy meggyőződés nélküli ember céltalan önmegadása. Pedig pont

az ellenkezője igaz!” (*A Biblia ismerete kommentársorozat. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány*)

„A vers azonban azt nem állítja, hogy a keresztyén versenypályán csak egyvalaki nyerheti el a díjat. Egyszerűen azt tanítja, hogy mindnyájunknak úgy kell futnunk, mint győzteseknek. [...] Itt természetesen a jutalom nem a megváltás, hanem a hűséges szolgálatért járó díj.” (William MacDonald: *Újszövetségi kommentár. Evangéliumi Kiadó*)

„A test szolgává tétele olyan állapot elérése, amely a legkevésbé akadályoz a kitűzött cél elérésében, sőt segít a feladatok legjobb minőségű elvégzésében.” (Szabó Andor: *Lábam előtt mécses a Te igéd. Kálvin Kiadó*)

„Pál úgy érezte, hogy a korinthusiak lelki értelemben erőtlenné váltak. Úgy akarták elnyerni a díjat, hogy ne kelljen kemény munkát végezni érte. [...] Magától értetődött, hogy *aki versenyben vesz részt, mindenben önmegtartóztató*, az »önmegtartóztatás« pedig a Lélek gyümölcsei közé tartozik [...]” (David Prior: *Pál első levele a korinthusiakhoz. Harmat*)

Illusztráció

TÖRTÉNET

(*Én tehát úgy futok, mint aki előtt nem bizonytalan a cél*)
Az ősi bakonybéli kolostor névadója Szent Mauritius mártír. Részlet történetéből:

Maximianus, Diocletianus társcsászára katonáit is bevetette a keresztyének ellen. A thébai légió megtagadta az engedelmességet. A császár megtizedeltette őket, de hajlíthatatlanok maradtak. A második tizedelés előtt Szent Mauritius így beszélt:

„A katonáid vagyunk ugyan, Császár, de szabadon megvalljuk, hogy Isten szolgálói is vagyunk. Neked katonai szolgálattal, neki ártatlansággal tartozunk, tőled zsoldot kapunk, tőle az élet kezdetét kaptuk. Abban, amit parancsolsz, neked nem engedelmeskedhetünk, mert nem tagadhatjuk meg a teremtő Istent, aki a mi Teremtőnk, de akár akarod, akár nem, neked is Urad és Teremtőd. Ha nem olyasmit parancsolsz, amivel őt megbántanánk, ahogy eddig, most is engedelmeskedünk, de ha másként van, akkor inkább engedelmeskedünk neki, mint neked...”

Azt parancsoltad, hogy induljunk és kutassuk fel a keresztyényeket. Ne keress másutt keresztyényeket, előtted állnak, akik vallják mindenek teremtő Atyaistenét és hiszik az ő Fiát, Jézus Krisztust mint Istent. Láttuk, hogy öleted meg társainkat, vérükből ránk is hullott, mégsem siratjuk szent bajtársaink halálát, és nem temetjük őket jajgatással. Inkább hálát adunk értük és örömmel állunk mellettük, mert méltónak találtattak arra, hogy Istenért szenvedjenek.

És most, lássad, az életveszély nem indít zendülésre, nem ragadunk fegyvert ellened, jóllehet nincs reményünk az életre. Kezünkben a fegyver, és lásd, nem állunk ellen:

mert meghalni akarunk, s nem azt, hogy lemészároljatok, s inkább akarunk ártatlanul meghalni, mint gonoszul életben maradni. Bármit parancsolsz, hogy megégessenek, megkínozzanak, karddal megöljenek, elfogadjuk. Keresztények vagyunk, nem lehetünk katonáid a keresztények üldözésében.”

A császár parancsot adott, hogy a légió minden tagját karddal ölje meg. Ők pedig, mint a bárány, letették fegyverüket, és szelíden várták a halált. A hagyomány szerint vértanúságuk helyszíne a mai Svájc területén lévő Agaunum (a mai Saint-Maurice, a Genfi-tótól keletre, 293 előtt).

Hatvanad vasárnapja (2Kor 12,1–9)

Az igehirdetésre készülve fel kell elevenítenünk azokat a bevezetéstudományi ismereteket, amelyek nélkülözhetetlenek e textus exegéziséhez.

Igeszakaszunk a 2. korinthusi levél azon részéhez tartozik, amelyet egyes magyarázók a „könnyhullatás közepette” írt levél részletének tekintenek. A levél nevét a 2Kor 2,3–4-ben leírtak alapján kapta, és azért íródott, mert Korinthusban olyan igehirdetők tűntek fel, akik Pállal szemben, önmaguk igaz hitében tetszelegve hitük és szolgálatuk hitelesítő elemeként a látomásokat, az eksztatikus élményeket, a nyelveken szólást, a prófétalást stb. nevezték meg. Úgy vallották és hirdették, hogy csak azok a tökéletes hitű, Krisztus követésében élő emberek, akiknek hite az övékéhez hasonló módon nyilvánul meg. E gondolkodás nyomán különbnek tartották magukat a gyülekezet többi tagjánál, akik hasonló karizmákat nem tudtak felmutatni. Magatartásuk emlékeztet a farizeuséra, aki Jézus példázatában önmaga vallásosságának tökéletességével tetszeleg Isten színe előtt.

E rajongó csoport – vagy annak egy tagja – tökéletessége tudatában nem áallja megátadni Pál apostol szolgálatát. Pál tulajdonképpen apostoli hivatása igazolásául, velük szemben, az ő gondolatmenetükbe illeszkedve írja le látomását, amelyben „elragadtatott a harmadik éjig”. Mindezt azonban nem egyes szám első személyben, hanem egyes szám harmadik személyben teszi, jelezve ezzel, hogy látomását semmiképpen nem tartja apostoli szolgálata hitelesítőjének. Egyúttal azt is kifejezi, micsoda veszély rejtőzik ebben a dicsekvő, gögös, elkülönülő hitben és magatartásban: az ember, az ő hite és hitének élményei elébe kerülnek Krisztusnak. Így a hit emberközpontúvá (antropocentrikussá) válik, s elszakad forrásától, Krisztustól. Ezáltal a hit az ember dicsőségének kiszolgálójává lesz.

Ezzel a hittel szemben fogalmazza meg Pál Krisztusközpontú (krisztocentrikus) hitvallását: nem az ember teljesítménye, nem az ember ereje és eredménye a hit és a

szolgálat mércéje, hanem a kegyelem, amely Krisztus ereje által viszi végbe, amit eltervezett. Végbeviszi akkor is, ha az ember maga, aki eszköze Krisztusnak, gyenge, beteg, erőtlen, megvetett, lenézett vagy kiközösített. Sőt! Amikor Krisztus kegyelme úgy viszi végbe akaratát – lásd a gyermektelen Ábrahám példáját vagy Annát, a kis sereggel hadba vonuló Gedeont stb. –, Krisztus dicsősége, kegyelmének nagysága még inkább nyilvánvalóvá válik, kidomborodik a gyülekezet számára. Ezért Pál a szenvedéseivel, gyengeségeivel, gondjaival dicsekszik. Mert Krisztus azok ellenében vagy azokkal együtt használta őt, Pált evangéliuma szolgálatában, és megtartotta őt, és megáldotta apostoli működését. (Textusunk előzményét, a 11,19–33 közötti szakaszt is – amelyet perikoparendünk zárójelben közöl – érdemes végigolvasni, ha nem is a szószekről, de az igehirdetésre készülve.) Tehát Krisztus kegyelme igazolja, teszi hitelessé Pál apostolságát is.

Bizony, nagy vigasz ez minden kudarcaival, gondjaival, gyengeségeivel küszködő lelkésznek, de minden keresztény embernek is, ugyanakkor figyelmeztetés a hit mércéjét az élményekben és cselekedetekben keresők számára. Mert Krisztus nemcsak Pálnak, hanem minden keresztény embernek mondja: *Elég neked az én kegyelemem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz.*

Néhány görög szó tartalmára is érdemes odafigyelnünk. A textusban többször, több nyelvtani formában szereplő „dicsekedni” ige (καυχῶμαι) jelenti még azt is: kérkedni, büszkélkedni, hencegni. A σκόλοψ τῆ σαρκί hegyes szilánk, tüske, tövis, száalka a testben, amelyhez *Varga Zsigmond* hozzáfűzi: „Kellemtelen és veszélyes idegen test az emberben, amely állandóan gyötri is. Képtelenség a Krisztus keresztjét érteni rajta, ahogy pietista írásmagyarázók próbálkoznak vele. Hogy mi Pál életében ez az állandó gyötrő tényező, azt legfeljebb csak találgathatjuk.” A μη υπεραίρωμαι, „el ne bizakodjam” kifejezés így is érthető: fölébe ne emeljem magam a másíknak, ki ne magasodjam a többiek közül.

Az igehirdetés felé

Egyszer egy evangélikusból lett rajongó, aki elhagyta gyülekezetét, hogy az igaz keresztényekhez, a megtértekhez (egy szektához) csatlakozzon, mondta azt: Én már nyelveken is tudok szólalni! Sőt azt is mondta: Mivel testem a Lélek temploma, én nem lehetek beteg, sem gyenge, sem elesett.

A korinthusi gyülekezetben jelentkező probléma ma is élő valóság.

Egyszer egy gyülekezeti tag azt mondta: Én már akkor jártam templomba, amikor az még tiltott volt! Sőt azt is mondta: Milyen keresztény az, aki csak azóta kapcsolódott be a gyülekezet életébe, amióta szabadon lehet? A di-

csekvés, a teljesítmények felmutatása ma is kísértő valóság minden keresztény életében.

A világ teljesítményközpontú. Neki csak azok az emberek kelljenek, akik eredményesek, sikeresek, magabiztosak. De a gyengék, a betegek, az elesettek, az eredménytelenek nem fontosak számára. Velük a világnak csak baja van! Krisztus azonban megszólítja, elhívja és szolgálatába állítja őket, hogy kegyelmének megtartó ereje, dicsősége kirajzolódjék rajtuk keresztül a világ számára, tanúságul róla.

Luther írja a *Heidelbergi disputációban*: „Bizonyos, hogy az embernek teljesen el kell vetnie önmagára építő reményességét, hogy alkalmassá legyen a Krisztus kegyelmének az elfogadására.” (18.) „...az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a »hátát« a szenvedésekben és a keresztben szemlélve fogja fel.” (20.) „A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszt teológusa azt mondja, ami a valóság.” (21.)

Elég neked az én kegyelmem – vázlat az igehirdetéshez

Ó, mennyi vita folyik arról, hogy mi az, ami szükséges az ember számára, ami nélkül nem lehet élni, vagy nem lehet minőségi életet élni! Ha pedig úgy tesszük fel a kérdést, mennyi az elegendő, ami biztosan, minden kétséget kizáróan elég az élethez – újra csak viták sokaságát indítjuk el.

Nemcsak az élet dolgaiban van vita az „elégről”, hanem a hit dolgaiban is. Mi elegendő ahhoz, hogy hitünk valódi, igaz, élő hit legyen? Mi szükséges ahhoz, hogy keresztény életünk valóban Krisztust követő, Krisztusról tanúskodó élet legyen? Mi elegendő ahhoz, hogy életünk nehézségeit, a gyengeségeket, a betegségeket, a nyomorúságokat elhordozni tudjunk? Mi szükséges ahhoz, hogy életünk legyen?

Amit az egyik szép énekünk így fogalmaz meg: „Egy az, Uram, mi szükséges, erre taníts engemet!” (EÉ 326), arról Pál apostolnak Krisztus szava ezt hirdette: *Elég neked az én kegyelmem!* Pál apostol Krisztus szavába kapaszkodva szenvedélyes szavakkal tesz tanúságot ma nekünk arról, hogy a kegyelem az, ami elegendő, ami szükséges öneki.

Krisztus kegyelme tette őt kereszténnyé, és nem a látomások vagy a zavarba ejtő kegyelmi ajándékok

Ne higgyünk megtévesztő rajongóknak! Emlékezzünk arra, hogyan hívott tanítványai közé Urunk. Valljuk meg mi is Pállal együtt: elég nekem a te kegyelmed, Uram!

Krisztus kegyelme ad erőt élete és apostolsága terheinek elhordozásában, és nem a teljesítmények

Mivel tudnánk dicsekedni Krisztus előtt? Van-e, amit nem tőle kaptunk, amire nem ő tett késszé bennünket gyenge-

ségeink, alkalmatlanságunk ellenére? Valljuk meg mi is Pállal együtt: elég nekem a te kegyelmed, Uram!

Krisztus kegyelme juttatja célba őt és szolgálatát, és nem az ő emberi hitelessége vagy hitének nagyszerűsége

Egyedül Isten akaratóból, Krisztus megváltó tette által nyílik meg a menny kapuja számunkra. Egyedül ő tehet bennünket kegyelme eszközeivé. Valljuk meg mi is Pállal együtt: elég nekem a te kegyelmed, Uram!

Mindezt pedig egyedül Krisztusé a dicsőség! Legyen áldott most és mindörökké!

ISÓ DOROTTYA

Tallózó

„Pál eljutott a menny legmagasabb és legtitkosabb részéig látomásában. Ez a látomás tehát messzemenően különbözik a próféták vagy Pál elhívási látomásától – ez itt apokaliptikus jelenség. [...] a gyengeség állapotában (*en astheneia*) is céljához ér (*teleitai*) Isten ereje, és amikor gyenge az ember, akkor éli át, hogy Isten mire képesíti (*dynatos eimi!*). Olyan paradoxon ez, ami számtalanszor jelentkezik életünkben, és amely nélkül nincsen keresztény szolgálat.” (*Jubileumi kommentár. BibliaTéka CD-ROM. Arcanum Digitéka Kft.*)

„Betegségét Isten ajándékának vette, vele Jézussal lépett szenvedés- és halálközösségbe, s így érte el a Jézussal való élet- és diadalközösséget. Az Ő sebeit hordozta és az Ő halálát testében, s a Jézus élete a gyülekezetekben munkálkodott.” (Ravasz László: *Az Ó/Újszövetség magyarázata. Kálvin Kiadó*)

„Ha valaki »látomásokkal és kinyilatkoztatásokkal« dicsekszik (2Kor 12,1), akkor ennek megfelelően örülnie kell saját gyengeségének és alázatosságának is (9–10. v.). [...] Ahelyett, hogy Isten megszabadította volna ettől a nyomorúságtól, kegyelmet adott általa. Ez a kegyelem elégséges (*arkei*, értsd: megfelelő a megelégedettség biztosításához).” (*A Biblia ismerete kommentársorozat. Keresztény Ismeretterjesztő Alapítvány*)

„Pál imája válaszra talált, de nem úgy, ahogyan remélte. [...] »Nem távolítottam el a tövist, de valami jobbat teszek: kegyelmet adok hozzá, hogy elhordozd.« [...] A nyomorúságok és a szenvedések eltávolításánál jobb Isten Fiának a közössége, Isten erejének és felhatalmazó kegyelmének biztosítása. [...] J. Oswald Sanders [...] A világ észjárása ez: »Amit nem lehet meggyógyítani, azt el kell tűrni.« Pál ragyogóan bizonyítja a következőt: »Amit nem lehet meggyógyítani, annak örvendezni lehet.«” (William MacDonald: *Újszövetségi kommentár. Evangéliumi Kiadó*)

„[...] építeni csak a szeretet képes, a dicsekvés nél-

külözi a szeretetet. [...] a dicsekvés annak sem használ, aki elköveti. [...] Nem dicsekedhet Pál azzal sem, hogy ő eleve józan és mentes a gögösség hajlamától. Isten tartja vissza őt az elbizakodottságtól azzal, hogy a testébe tövist helyezett el.” (Szabó Andor: *Lábam előtt mécses a Te igéd*. Kálvin Kiadó)

Illusztráció

GONDOLATOK

(*Ismerek egy embert a Krisztusban... elragadtatott a harmadik éjig*)

„A misztikus élmények első közös vonása a kimondhatatlanság, megfogalmazhatatlanság...”

E tapasztalatok másik közös vonása, hogy *megszűnik a tér és az idő...*

A harmadik közös vonás az *egység* élménye. A misztikus megtapasztalja, hogy közte és a dolgok között nincsenek korlátok...

A negyedik közös elem a *szentség* élménye... Alázattal ismerjük föl a világ lényegét, értelmét... mi az, ami *legbenső lényegében összetartja a világot.*”

Dr. Dubravszky László

(*hogy el ne bizakodjam*)

„Életünk szövete vegyes fonálból áll össze, jóból és rosszból: erényeink elbízna magukat, ha hibáink nem ostoroznák őket; és bűneink kétségbeesnének, ha erényeink nem becéznék őket.”

William Shakespeare (1564–1616):
Minden jó, ha a vége jó

(*elég neked az én kegyelmem*)

„Mindig győz, aki kegyelmet ad.”

Caecilius Balbus (3–4. század között)
római aforizmaszerző

TÖRTÉNET

(*ezzel az emberrel dicsekszem – aki a maga módján szintén elragadtatott*)

„Zelk Zoltán *Alkonyi halászat* című kötete 1954-ben jelent meg, amely szakítást jelentett a pártideológiával. Olyan volt ő, mint »a cigány, aki nem a bandában húzza«. Ebben jelent meg egy kétsorosos:

»Szélfutta levél a világ

De hol az ág? de Ki az ág? «

A »Ki«-t nagybetűvel írta, és ez óriási riadalmat okozott a pártapparátusban, hogy vajon kire céltott Zelk? Vizsgálatok indultak el a kiadó ellen és az irodalmi élet intézményrendszerében...”

Domokos Mátyás

VERS

(*elég neked az én kegyelmem – a költő élete utolsó éveit többnyire kórházban töltötte, de ott is csak írta tovább verseit, haikuit*)

Zelk Zoltán: *Mert így igaz*

Barátaim azt hiszik, hogy fekszem,
Nem tudják, már járni tanulok
Megadóan, Isten oldalán.

} Ötvened vasárnapja
} (1Kor 13,1–13)

Exegézis

A szeretet a Lélek legfőbb megnyilvánulása. A „szeretet himnusza” néven emlegetett 1Kor 13 csupa utalás a korinthusi helyzetre. A 12. és 14. fejezet nagyszerű bizonyítéka annak, hogy milyen nagy szerepet játszott a gyülekezetben a „nyelveken szólás”. Ezért is kezdi az apostol azzal: ha a ti szemetekben oly magasrendű „tehetséggel” rendelkeznek, hogy „angyalok nyelvén” tudnék is szólni, az csak olyan volna, mint a „zengő érc” és a „pengő cimbalom”. A Dionüosz- és Kübelé-kultuszban és a korinthusi céhek felvonulásakor „szóltak” ezek a hangszerek.

1. v.: A szeretet mint igazi érték nem önmagunkba vagy az istenségbe mélyedés. A keresztény szeretet nem is érzelem csupán, hanem dinamikus fogalom; a szeretet mindig cselekedet, mindig a „másikra” irányul. A szeretet a Lélek gyümölcse, s mint ilyen, az eszkaton jele: a jövő világ erői között foglal helyet (Zsid 6,5).

2. v.: A prófécia, a gnózis és a csodatevő erők karizmáit, amelyekről a 2. versben van szó, Korinthusban igen nagyra becsülték, ám Pál szemében mindezek együttvéve sem jelentenek maradandó értéket. Pedig a kijelentés titkait ismerni, a bölcs intuícióját és a próféta vízióját egy személyben egyesíteni igazán ritka jelenség! De ha mindez együtt volna is, szeretet nélkül mit sem érne.

3. v.: Anyagi javaink és fizikai létünk önkéntes feláldozásáról van szó – másokért. Ez is üres dicsekedés csupán, ha nem szeretetből fakad, annak ellenére, hogy nem mindennapi „teljesítményről” van szó.

4–7. v.: A szeretet jellemző vonásai: két pozitívum után nyolc negatívum, majd megint négy pozitívum a „mindent” hangsúlyozásával. Úgy látszik, az Újtestamentumban is könnyebb felsorolni, mit ne tegyünk, mintsem számba venni a szeretetből fakadó tennivalókat.

8–13. v.: A szeretet a Lélek egyetlen olyan „energiája”, amely nem szűnik meg; szó szerint: nem esik el vagy nem

hull le, mint a falevél és a virág. A prófécia, a nyelveken szólás és az ismeret is a Lélek megnyilvánulása ugyan, de csak a jelenvaló világban. Ezzel a világgal együtt letűnnek a színről. Az eljövendő világban ezekre az ideiglenes kijelentési formákra nem lesz szükség. Önmagában egyik sem hordozza a teljességet, hanem csak rész. Tartamuk és hatóerejük korlátozott. Éppen ezért amikor eljön a tökéletesség, érvényük lejár. Az ideiglenes és a végleges ellentétét az apostol két példával szemlélteti. Az egyik példa a gyermek és a férfi közti különbség. A másik illusztráció szerint mostani „látásunk”, a kijelentés mai megértése olyan, mint amikor az ember valamely tárgyat vagy önmagát a tükörben nézi. Az ókori tükrök érctükrök voltak, homályos képet mutattak. Arra céloz Pál ezzel a kifejezéssel, hogy maga a kijelentés is újabb rejtélyeket foglal magában. Az egyetlen, aki tökéletesen ismer, az Isten. Ahogy ő ismer minket, mi képtelenek vagyunk őt úgy ismerni, ez majd csak a színről színre látás világában válik lehetségessé.

A konklúzió a 13. versben van. Így hangzik: azért hát megmarad ez a három: a hit, remény, szeretet. Nem a Korinthusban igen sokra becsült pneumatikus képességek, nem a csak némelyek által birtokolt „kiválóságok”, hanem az eljövendő világ erői. Ezek közül is egy, a szeretet a másik kettő fölé magasodik mint az Istennel való teljes közösség jele és bizonyítéka.

Meditáció

Dolgainkat gyakran gépiesen, kötelességből végezzük csupán. Ezért válik üressé és formálissá sokszor még az emberileg tiszteletet érdemlő és nagy cselekedet is. Egy tál ételt oda lehet lökni egy idős ember, egy idős szülő elé, de szeretettel meg is lehet vele kínálni őt. Meg is lehet simogatni, asztalhoz vezetni és vele együtt étkezni. Egy alkalommal nőnap előtt a virágboltban hosszú sor várt. Nagyon jól ismertem a várakozókat. Hamarosan élénk beszélgetés indult. Néhány perc múlva kijöttem az üzletből. Azt gondoltam, jobb lenne, ha nem vennének virágot hitvesüknek, mert nem bírtam hallgatni, amint arról beszélgettek, akinek azt ígérték: sem egészségében, sem betegségében el nem hagyom. Akinek azt ígérték, hogy mindig szeretni fogják, azt így megalázzák?!

Vágyódunk a szeretetre, igénk arra indít, hogy egymásnak ezt a vágyát elégítsük ki. Pál apostol azt írja, akkor lesz teljes az életem, ha én szeretek másokat, sőt ha ezt nem teszem, semmi vagyok. Az igénket megelőző és követő fejezetben igen fontos lelki ajándékokról ír az apostol. Tanítókról, igehirdetőkről, gyógyítókról, gyülekezetépítőkről és vezetőkről. Mindezek nélkülözhetetlen szolgálatok, de semmit sem érnek, ha szolgálatukban nincs benne a szeretet. Ezen az igén mérjük le életünket.

Szkopusz: ez a szeretet, és nem az, ahogy mi szeretjük

Istent, hanem az, ahogy ő szeretett minket, és elküldte Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért (1Jn 4,10).

Az igehirdetéshez

Mielőtt valami nagyot gondolnánk magunkról, ez az ige Isten szeretetéről szól. Arról az áldozatról, amelyet Jézus Krisztusban értünk hozott a kereszten. Nem a mi emberiségünkben kicsihozható szeretetről szól az ige.

Textusunkat megelőzően Pál apostol a gyülekezetet egy testhez hasonlítja. Amint a testben megvan minden testrésznek a feladata, úgy a gyülekezetben, Krisztus testében is. Ebben a testben is vannak apostolok, próféták, tanítók, gyógyítók, gyámolítók stb. (1Kor 12,28). Ezután írja Pál: *De törekedjete a fontosabb kegyelmi ajándékokra. Ezen felül megmutatom nektek a legkiválóbb utat.* (1Kor 12,31) S ez a legkiválóbb út, amelyet Isten készített a kereszten az áldozatban, a megváltás útja.

A szeretet gazdagít

Aki megtalálja életét, az elveszti azt, aki pedig elveszti életét énrtem, az megtalálja azt – mondja Urunk (Mt 10,39). Feladatainkat sokféleképpen elvégezhetjük, de ha a lehajló szeretet, az áldozat nincs benne, értéktelen. Egy idős embernek, aki korábban benne élt a közéletben, egy családot irányított, gondoskodott róla, most már nem csupán fűtésre, élelemre és tiszta ruhára van szüksége. A kisgyermeknek sem csupán az élelem és a ruha szükséges, igényli a beszélgetést, még akkor is, ha azt mondjuk, még nem vagy már nem érti. Így lehet építeni az emberi lelket. Különbén csak a test épül. Egy idős embert elvittek a fiatalok, szépen megadtak neki mindent. Mégis annyira idegennek érezte magát, hogy hazaszökött egyszerű kis otthonába, és végzett az életével. A minden is semmi szeretet nélkül, csak rombol. Az áldozat, a szeretet épít.

Idős ember ravatalát állta körül a népes rokonság. Az ország minden részéről érkeztek. Az igehirdető is a család tagja volt. János apostol első leveléből olvasta az ígét: A szeretet abban van, hogy Isten szeret minket. S így kezdte az igehirdetést: minket nem a részvét, hanem a szeretet hozott ide. Tudjuk, hogy kilenc évtized után visszahív valakit a Teremtő. A szeretet, amelyet elhunyt testvérünkön keresztül kaptunk, arra indít, hogy megköszönjük őt Istennek. Áldozatos szeretetükkel az ország minden részére szétszóródott rokonságot fogták össze. Gyermektelenségükben az egész rokonság a gyermekük volt. Áldozatos szeretetükkel építették a rokonságot, és épültek ők is. Ebben a három versben öt lelki ajándékot nevez meg az apostol: az ékesszólást, a prófétalást, a titkok ismeretét, a hitet és az adakozást, de mindez semmit sem ér szeretet nélkül.

A szeretet mindent átjár (1Kor 13,4–6)

Ez a néhány igevers minden gőgünket elveszi. Pedig Isten szeretetét nagyon egyszerűen lehet továbbadni. Amikor neveljük gyermekeinket, türelemmel hordozzuk el fiatalágukat. Amikor aláírjuk a félévi bizonyítványukat, türelemmel és felháborodás nélkül tesszük. Mit segíthetek, hogy év végére jobb legyen? Amikor látom, hogy a szomszédomnak jobban megy a dolga, mint nekem, ha kibékült a családjával, ezt nem irigykedve nézem, hanem örömmel.

A szeretet soha el nem múlik

Nem úgy, mint temetőben bolyongva egy mohás sírkövön láttam: örökké szeretlek. Megkapartam a mohát, félrehajtottam a gázt: alig volt tízéves az ígélet. Igéink Isten szeretetéről ír, amely átnyúlik a másvilágba is, az örök életbe. Addig ebből a szeretetből élve hordozzuk egymást. S amikor mi csendben befejezzük a földi életet, az Atya szeretete akkor is hordoz bennünket.

A szeretet Isten Jézus Krisztusban hozott áldozatából táplálkozik, és áldozattal hordozott. Ez megmarad örökre. Ha ez járja át az életünket, akkor hitünk látássá lesz, reménységünk beteljesedéssé. Sok minden kell az élthez, sok minden felett eljár az idő. De az áldozatos szeretet, amelyet Isten ad, megmarad és megtart örökre.

SZABÓ VILMOS

Tallózó

„Itt már érezzük, hogy a szeretet kezd túlemelkedni a földi körön. [...] A szeretet Isten lényével való teljes közösségünk.” (Ravasz László: *Az Ó/Újszövetség magyarázata*. Kálvin Kiadó)

„A szeretet azt jelenti, hogy őhöz hasonlóan cselekszünk és érzünk. Ez a szeretet másokkal kapcsolatban alakul ki, de nem ők jelentik az indítékát, jóllehet ők annak tárgyai. Forrása belül van, ereje független a tárgyaitól, amelyekkel foglalkozik.” (J. N. Darby: *A Biblia könyveinek áttekintése*. Evangéliumi Kiadó)

„Közismert, hogy az Újszövetség az *agapé* szót használja a szeretetre, amely korábban nem volt széles körben használatos a görög nyelvben. Éppen azért honosodott meg az újszövetségi görögben, mert a Názáreti Jézusban megjelent isteni szeretet új szót igényelt. [...] Olyan szeretet ez, amelyik a teljesen méltatlanra irányul, olyan szeretet, amely attól az Istentől származik, aki maga a szeretet. [...] Ezen alapvető okokból Pál azt állítja, hogy a keresztyén közösség élete szeretet nélkül semmi, még a semminél is rosszabb (1–3). [...] Csábító az a gondolat, hogy Pál talán szónoki túlzást alkalmaz [...]. De Pál nem ezt írja. Ő azt állítja, hogy ha hiányzik a szeretet, akkor a szolgálatnak

nincs semmi értéke. [...] Nem véletlen, hogy e négy igevers tökéletesen illik Jézus jellemére, és senki máséra. Erre akkor döbbenünk rá, ha a »szeretet« szó helyére mindenütt Jézus nevét illesztjük a szakaszba, majd a kirívó ellentét érzékeltetésére eljártsszuk ugyanezt a saját nevünkkel is. [...] A négyszeres *mindentből* kiderül, hogy a szeretet nem emberi tulajdonság, hanem magának Istennek az ajándéka. [...] Ha [...] azzal áltat, hogy ilyen szeretetre az emberek maguktól is képesek, akkor a 8. vers végképp eloszlatja ezt a hiedelmünket: *a szeretet soha el nem múlik*. [...] Ez Isten szeretete.” (David Prior: *Pál első levele a korinthusiakhoz*. Harmat)

„Ez az az olcsó szeretet! Nem kerül semmibe. Semmi áldozatba, semmi önmegtagadásba. Mitőlünk csak ilyen szeretet telik. Az a másik, az a »drága« szeretet, és amire Jézus buzdít, az nem földi produktum, nem itt terem.” (Jóó Sándor: *Mindenkor örüljetek!* Ajtony Artúr)

Illusztráció

GONDOLATOK

„Senki sem tud igazán örülni, ha nincs benne szeretet.”

Aquinói Szent Tamás (1224–1274)
olasz hittudós és költő

(*mindent elfedez*)

„Aki önnönmagát nem szeretheti, senkit sem szerethet.

Aki szégyelli elestét, szégyell minden élő elevent.

Aki pizkosnak tartja testét, el van veszve.

Aki a már születése előtti adományokat nem tiszteli, soha semmit nem fog tisztelni igazán.”

nootka indián asszony

(*mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr*)

„Egy népet nem lehet leigázni addig, amíg asszonyaik szíve ellenáll. De azután mindennek vége. Mindegy, bármilyen bátrak is legyenek harcosaik, bármilyen erősek is legyenek fegyvereik.”

cheyenne indián szólás

(*töredékes az ismeretünk és töredékes a prófétálásunk*)

„Nem mindenki muzsikos, aki hegedűvel mászkál.”

Abraham A. Santa Clara (1644–1709)
osztrák hitszónok, író

TÖRTÉNET

(*soha el nem múlik... tükör által homályosan*)

„A gyermekeimnél voltam egész télen a városban. Láttam mindegyik napjukat. Amikor eljött az idő, hogy visszamenjek a faluba, odahívtam a fiamat, hogy elmondjam neki, mit gondolok, ahogyan a régi öregek is elmondták nekünk.

A televízió beszélt. A fiam nem hallotta, hogy szolón-

gatom, holott alig néhány lépésre álltam tőle. Olyan volt, mint amikor társát veszti valaki a messzeségben.

– Hol vannak a te szavaid, hol vannak a te képzeletednek a képei, hol vannak a te történeteid? Hol vagy te, és hol van a te életed? – ezt kérdeztem volna tőle, de ő nem hallotta,

hogy szólongatom. Sokszor elszomorodom, ha eszembe jut, mert tudom, hogy hol vagyok az életem során, és tudom, hogy hová kerülök a halálomban, de azt nem tudom, hogy hol van ő.”

(egy eszkimó asszony elbeszélése)

Igehirdetés a budahegyvidéki gyülekezetben *

Nem tehetjük, hogy ne mondjuk el azt, amit láttunk és hallottunk! (ApCsel 4,20)

{ KE CZ K Ó P Á L

Szeretett testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Hasonló helyzetben érzem magam ebben a pillanatban, mint amikor esküvőnk alkalmával felém fordult a lelkész, és feltette a számomra jól ismert kérdéseket: *Szereted-e...? Akarsz-e vele házasságban élni? Kész vagy-e mindezt esküvel is megerősíteni?* A liturgia e pontján minden tekintet rám szegeződött, s ebben a kikerülhetetlen helyzetben, Isten és a jelen lévő emberek előtt tanúságot kellett tennem szívem legbensőbb érzéseiről. Esküvőnkön minden várakozással szemben nem a feleségem, hanem én magam érzékenyültem el leginkább. S hiába a szakmai előny, azokat a bizonyos szavakat könnyeimmel küzdve épphogy ki tudtam préselni magamból. Remélem, ez itt most jobban fog menni...

Azután amiatt is *déjà vu* érzésem van, mert a lelkészválasztás előtt ugyanúgy elhangoztak a barátok tréfás, csipkelődő kérdései, mint annak idején, a nagy napot megelőzően. Jól meggondoltad? Most még nem késő változtatni... Nem túl akaratos, önfejű a választottad? (Ez a megjegyzés a feleségemmel kapcsolatban természetesen nem hangzott el!) Elég érett vagy egy ilyen komoly kapcsolathoz?

Ilyen és ehhez hasonló, kimondott vagy csak éreztetett kérdésekkel jutottunk el az Úr oltárához, Isten színe elé. S most a külső kérdések és belső érzések kényszerében egyáltalán nem nehéz kimondani a válaszomat. Kijelentem hát, Isten és emberek előtt, hogy szeretem, minden szépségével és nehézségével, sokszínűségével és néha nehéz természetével, aktivitásával és lelki ajándékával szeretem

a budahegyvidéki gyülekezetet. Öröme és bánata, feladata és terve az enyém is. Isten engem úgy segéljen!

A választott igeverset, valamint Péter apostol és társai helyzetét, küldetéstudatát és elszántságát nagyon a magaménak, magunkénak érzem ezen az ünnepi órán. Az Újszövetség feszítő jeremiási érzése ez, amelyet az egyház Ura, Jézus Krisztus helyezett a szívükbe. Péterék szorongattatott helyzetben, életüket kockára téve mondják ki a hitvallást: nem tehetjük, hogy ne mondjuk el. Nem tehetjük, hogy ne töltsük be felülről jövő küldetésünket. S ha nem is ilyen körülmények között, de hasonló belső tűzben égve vagyunk itt együtt ezen az ünnepi órán, lelkész és gyülekezet. Mert tudom és tapasztalom, hogy nagyon sokakban ott él ez a küldetéstudat, a gyülekezet életéért való aggodás, az a szent eltökéltség, hogy a nekünk adott helyzetből a lehető legtöbbet kell kihozunk. Akárcsak Jézus talentumokról szóló példázatának jó szolgálai, akik nem egyszerűen csak megőrizni, de a lehető legnagyobb mértékben kamatoztatni akarják a rájuk bízott kincset. Jó szolgálak, akik addig nem nyugszanak, míg a lehető legteljesebb módon be nem bizonyítják Uruk felé szeretetüket, tiszteletüket.

Kedves budahegyvidéki testvérek! Kincsek bíztak ránk, olyan örökség, amelyet az ezt követő időben is kamatoztatnunk kell. Lelki és adottságbeli kincsek. Lelki kincsek, amelyek a gyülekezet valamivel több mint fél évszázados önálló életében lelkészek és nem lelkészek szolgálata által születtek meg. Ott van ezekben az elődök szolgálata és minden fáradozása, amely nélkül elképzelhetetlen lenne a jelen. A legnehezebb idők, az ötvenes-hatvanas évek bátor, szolgáló fiataljainak, szolgáló közösségének áldozata

* Elhangzott 2007. november 10-én, lelkésziktatási istentiszteleten.

tos kitartása. Régi idők lelkészeinek igehirdetői szolgálata, hűséges pásztorolása. S elképzelhetetlen lenne a jelen az elődöm tízéves fáradozása nélkül, amelyben együtt épült új templom és épült tovább a gyülekezet. Rendezett állapotok, jól működő alkalmak, aktív gyülekezeti lét. A cél tehát nem egyszerűen a jelen állapotainak a fenntartása, hanem a meglévő alapokra való építés után a további növekedés biztosítása. A ránk bízott drága kincs kamatoztatása. Szerető Urunknak való, hálából fakadó, szent szolgálat a tőlünk telhető legtokéletesebb módon.

Gerd Theißen Nyomon követtem című kortörténeti regényében a főhős Jézus kereszthalála után levelet kap jó barátjától, Barabbástól. Ebben az elképzelt történetben ő az a Barabbás, aki a nép akaratából Jézussal szemben kegyelmet nyer Pilátusnál. Ebben a levélben írja le a megszabadult zelóta a következő mondatot: „Ha Jézus vállalta értem a halált, úgy én most köteles vagyok helyette élni.” Szíven ütött ez a mondat. Azóta is sokszor visszacseng a fülemben: „Köteles vagyok helyette élni.” Nemcsak vegetálni, nemcsak létezni, hanem élni a szó legszebb és legteljesebb értelmében. A hála hajt, a tőle kapott szeretet ösztönöz,

hogy ne egyszerűen elvégezzem a munkát, kipipáljam a teljesített feladatokat, hanem a tőlem, tőlünk telhető legteljesebb módon vigyem és vigyük azokat véghez.

Ahogy ezt Pál apostol is leírja a korinthusiakhoz írott második levelében: Krisztus szeretete szorongat minket. De ez a szorongatás egyáltalán nem rossz érzés. Éppen ellenkezőleg, belső ösztönző erő, a Krisztusban való lét következménye. Ez a Krisztusban megváltott, az ő keresztyére hálával felnéző, az ő felfoghatatlan szeretetét meghálálni akaró ember életének a mozgatórugója. Belső kényszer, kedves teher, szent küldetés. Mert nem tehetjük, hogy nem engedünk ennek az érzésnek, lelkész és nem lelkész, fiatalok és idősebbek. Egyszerűen csak utat engedve ennek a készítésnek. Missziót folytatva. Nem nagy szavakkal, hanem hitelesen megélve Urunkkal való kapcsolatunkat, vonzóvá téve azt mások számára is. A magunk helyén, életünkkel és szavainkkal hirdessük a megváltás örömhírét, hogy bátorítsuk a megfáradtakat, hogy kiálljunk az igazság mellett, hogy segítő kezet nyújtsunk a rászorulóknak.

Nem tehetjük, kedves budahegyvidéki testvérek, hogy ne végezzük el a Krisztustól ránk bízott szent feladatot! Ámen.

Felvétel az Evangélikus Hittudományi Egyetemre a 2008–2009-es tanévre

Az Evangélikus Hittudományi Egyetemen lelkészek, hit-tanárok és kántorok képzése folyik.

A képzés lehetőségei a következők:

a) Nappali tagozaton *teológus-lelkész osztatlan mester-szakon (MA)* a lelkési szolgálatra felkészítő teológiai tanulmányok. A tanulmányi idő hat év. A képzés helye Budapest.

b) Nappali tagozaton *bachelor (BA)* szintű *katechéta-lelképészeti munkatárs alapszak*. A tanulmányi idő három év. A képzés helye Budapest.

c) Nappali tagozaton *bachelor (BA)* szintű *katechéta-lelképészeti munkatárs alapszak*. A tanulmányi idő három év. A képzés helye az EHE Nyíregyházi Főiskolára kihelyezett tagozata.

d) Nappali tagozaton *bachelor (BA)* szintű *kántor alapszak*. A tanulmányi idő három év. A képzés helye Budapest.

e) Levelező tagozaton *bachelor (BA)* szintű *katechéta-lelképészeti munkatárs alapszak*. A tanulmányi idő három év. A képzés helye Budapest.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem *felvételi rendje* a következő:

A felvételi (*érettségi*) *pontszámot* (legfeljebb 200 pont) a *magyar nyelv és irodalom*, valamint a *hittan* tantárgyból tett érettségi eredménye határozza meg. (A nyíregyházi kihelyezett tagozaton a hittan érettségi történelem érettségivel, a kántor alapszakon ének-zene – zeneművészeti szakközépiskolából érkezők esetén bármely más közismereti tárgyból tett – érettségivel kiváltható.)

Hittan tantárgyból érettségi vizsgát azokban a középiskolákban lehet tenni, amelyek helyi tantervében a hittan tantárgy szerepel. Akinek világi középiskolában nincs módja hittan érettségét tenni, vendégtanulói jogviszonyt létesíthet olyan egyházi iskolával, ahol a hittan érettségi tantárgy. A vendégtanulói jogviszony nem jár óralátogatási kötelezettséggel, azonban a négy év anyagából az érettségi vizsgát megelőzően osztályozó vizsgát kell tenni. Akinek eddig nem állt módjában hittan tantárgyból érettségi vizsgát tenni, felvételi vizsgát tesz az Evangélikus Hittudományi Egyetemen a középiskolai evangélikus hittan tanterv anyagából.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem a felvételt *alkalmassági vizsgához* köti. Ennek főbb szempontjai a következők:

1. beszédtechnika;
2. ének, zenei hallás;
3. kommunikációs készség;

4. pszichológiai alkalmasság;

5. érdeklődés a keresztény egyház élete iránt;

6. motiváció;

7. elkötelezettség a keresztény élet folytatása mellett.

Kántor alapszak esetében az alkalmassági vizsga a zenei készségek és ismeretek felmérésével egészül ki. Ennek szempontjai az EHE honlapján (<http://teol.lutheran.hu>) olvashatók.

Az érdeklődők számára az egyetem a tavaszi szemeszterben előzetes egyeztetés alapján konzultációs lehetőséget biztosít. Érdeklődni a gergely.finta@lutheran.hu e-mail címen vagy a 06-20/824-4900 telefonszámon lehet.

A *nyíregyházi kihelyezett képzés* alkalmassági vizsgájáról dr. Cserhádi Mártától (tel. 06-20/824-2432) kérhető információ.

A *tanulmányi pontok* (legfeljebb 200 pont) kiszámítása a magyar nyelv és irodalom, történelem, matematika, idegen nyelv és választott tárgy utolsó két (tanult) év végi érdemjegye, valamint az érettségi átlaga alapján történik.

Többletpontként összesen legfeljebb 80 pont adható: az emelt szintű érettségi vizsga (30%-ot meghaladó teljesítmény esetén) felvételi tantárgyanként 40 pontot ér. A nyelvtudásért legfeljebb 50 többletpont adható. A középfokú C típusú államilag elismert nyelvvizsga 35, a felsőfokú C típusú nyelvvizsga 50 pontot ér.

Az EHE rektori hivatalában beszerezhető saját jelentkezési laphoz a következő okmányokat kell mellékelni:

1. születési anyakönyvi kivonat;
2. érettségi bizonyítvány;
3. felsőfokú iskolai végzettséget igazoló bizonyítvány, ha van;
4. keresztelelési bizonyítvány;
5. legalább két évvel korábbi konfirmációt igazoló bizonyítvány;
6. kézzel írott részletes önéletrajz, amely feltárja a jelentkező családi és szociális körülményeit, kapcsolatát gyülekezetével, valamint a jelentkezés indítékait;
7. az elmúlt két évben végzett egyházi szolgálatairól (az illető gyülekezet lelkésze által) kiállított bizonyítvány;
8. az esetleges állami (vagy azzal egyenértékű) nyelvvizsga bizonyítványa;
9. a jelentkező nevére megcímzett és felbélyegzett boríték.

Az okmányokat eredetiben kell beküldeni, de indokolt esetben hiteles másolatot is lehet mellékelni. A másolat

„egyházi használatra” megjelöléssel az egyházközségi lelkész által is hitelesíthető.

A felvételhez szükséges annak a lelkésznek az ajánlása a jelentkező alkalmasságáról, aki az illetőnek az utóbbi időben lelképásztora volt. Az ajánlást a lelkész a kérvényre egyidejűleg küldje meg külön levélben, közvetlenül az EHE rektorának címezve.

A fentiek szerinti *mellékletekkel ellátott kitöltött jelentkezési lapnak*, valamint a *piros postautalványon feladott 4000 Ft* felvételi eljárási díjnak *2008. február 15-ig* kell az Evangélikus Hittudományi Egyetem Rektori Hivatalába

megérkeznie (1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3. Tel. 469-1051, 383-4537).

Az alkalmassági és az esetleges hittan tantárgyi felvételi vizsgára 2008. július 7–8-án kerül sor.

A Magyarországi Evangélikus Egyház hittan tanterve megtalálható az *Evangélikus Közlöny* 2004. július 30-ai számában, amely hozzáférhető a lelkészi hivatalokban és letölthető a <http://www.lutheran.hu/z/portal/hittan> weboldalon. A gimnáziumi hittan tankönyvek beszerezhetők a Luther Kiadó könyvesboltjában (1085 Budapest, Üllői út 24. Tel. 317-5478, 486-1228).

Dr. Csepregi Zoltán rektor

Pályázati felhívás

A Déli Egyházkerület egy teológiai és egy fotópályázatot ír ki az alábbi, az első hitágazattal kapcsolatos témákból: 1. Helyünk a teremténytársak között. Őrizzük őket, vagy uralkodjunk rajtuk? 2. Bibliai textuárium a környezettudatos életformáról. 3. Luther a világ teremtéséről és fenntartásáról. 4. Jövőre veletek ugyanitt? – Az ökológiai, társadalmi és szellemi környezet az ifjúsági munkában. 5. A gyülekezet mint fenntartható közösség – Környezettudatos szempontok a gyülekezetépítésben. 6. Krisztus-követés vagy fogyasztói életvitel? Miért nem férhet meg a kettő békében egymással?

I. A teológiai pályázathoz a fentiek közül egy szabadon választott témából olyan teológiai dolgozatot várunk, amely a választott téma gyülekezeti felhasználását célozza. A dolgozat terjedelme: 30-32 ezer karakter. A pályázatot két példányban és elektronikus formában is kérjük jelígyesen a püspöki hivatal címére megküldeni. A pályázatok díjazására összesen kétszázezer forint áll rendelkezésre. Beérkezési határidő: 2008. március 31.

II. A fotópályázathoz a fentiek közül egy szabadon választott témához tíz fotóból álló sorozatot várunk. A pályázati képeket egy példányban, 18×24 cm-es méretű papírképen és elektronikus formában is kérjük jelígyesen a püspöki hivatal címére megküldeni, továbbá mellékletként egy aláírással ellátott nyilatkozatot arról, hogy a képek a pályázó saját alkotásai. A pályázatok díjazására összesen százezer forint áll rendelkezésre. Beérkezési határidő: 2008. március 31.

A Lelkészakadémia 2008. évi tervezett kurzusai

2008. január 11–16. Balatonszárszó

„Filmakadémia” – A Biblia üzenete a filmvásznon

Dr. Csepregi Zoltán, Percze Sándor

A passió, megváltás, örök élet filmes feldolgozásainak közös megbeszélése, elemzése, értékelése – lehetőség szerint – szakértő részvételével. A kurzus folyamán 9, az utóbbi évek terméséből kiválasztott, hazai mozikban vetített, teológiaiilag releváns alkotással foglalkozunk. Szándékosan maradnak most ki a kosztümös Jézus-filmek, illetve a direkt missziós céllal forgatott darabok. A filmeket képes beszédként, példázatként próbáljuk értelmezni, amelyek akár alkotóik szándékától függetlenül is hordozhatnak erőteljesen krisztusi üzeneteket, megfogalmazhatnak klasszikus teológiai kérdéseket. A továbbképzés módszertani hozadéka lehet annak kipróbálása, hogyan használhatók föl a templomfalon kívüli kultúra elemei a gyülekezeti élet építésében és gazdagításában.

Feldolgozásra szánt filmek: Olasz nyelv kezdőknek, Solaris, Szemközti ablak, Ház a tónál, Hétköznapi mennyország, A visszatérés, Csoda Krakóban, Az órák, Buena Vista Social Club.

Jelentkezés 2008. január 6-ig

2008. március 2–8. Balatonszárszó

Jézus és a mi köreink – Istenismeretünk kérdései

Ifj. Cserhádi Sándor, dr. Cserhádi Márta

Kör. A legtökéletesebb síkbeli alakzat. Az önmagába visszatérő vonal, az önmagához visszataláló szellem, a nem hiába kimondott szó, kigondolt gondolat, a megtérülő befektetés formája. A kör az öko-nómia, a ház(tartás) törvényének metaforája. Ha a vonal visszatér, a kör bezárul, a kiadás megtérül, akkor a világ kerek.

Jézus a zárókő, vagy éppen az, aki szétszakítja, áttöri köreinket? A világunk Jézustól, vagy éppen az ő ellenére kerek? Belefér-e etikai, szellemi, vallási ökonómiánkba? Ha nem, mire vagyunk képesek, hogy mégis beleférjen? Ökonómikus-e Isten, az, akit Jézuson keresztül sejtünk?

Közösségeinket is előszeretettel nevezük/látjuk köröknek. Ez a legszilárdabb kötés, a legbensőségesebb forma. Mindenki mindenkit lát, a vállak összeérnek. Bárhonnan érkezzen is azonban valaki, először a hátunkkal találkozunk.

Tervezett program:

1. Alapvetés – Tudás és hit
2. Az etikai kör – *Mennyei Atyád titokban látja...*
3. A hermeneutikai kör – *Mindenkinek helyzete van*
4. A megváltás köre – *Kinek a hatalmából...?*
5. Lezárás

Jelentkezés 2008. február 20-ig

2008. május 23–28. Balatonszárszó

Igaz és hamis spiritualitás – Jonathan Edwards mai jelentősége

Dr. Fabiny Tibor

Jonathan Edwards neve hazánkban még alig ismert. Ő a 18. századi amerikai puritán felvilágosodás legmarkánsabb gondolkodója, az első igazi vallásfenomenológus, akinek leghíresebb műve az *Értekezés a vallási indulatokról*. A kurzus az ő életművébe, teológiai látásmódjába nyújt bepillantást; a nagy ébredés időszakába, amely az angolszász protestáns kegyességet napjainkig meghatározza. Szeretnénk az általa felvetett, máig aktuális kérdések nyomán ezen a kurzuson az igaz lelkiesség („indulat” – Edwards alapszava) lényegéhez is közelebb kerülni.

Jelentkezés 2008. május 12-ig

2008. november 7–13. Balatonszárszó

„Engednétek hozzám jönni a gyermekeket?” – Hogyan tegyük vonzóvá, színvonalassá a gyermek- és ifjúsági munkát?

Kutyejné Ablonczy Katalin, Körmendy Petra, Pap Zoltán drámapedagógus; óvodapedagógusok

Az egyház jövője az ifjúság – ismételtetjük lépten-nyomon, frázissá üresítve a mondatot. Holott a jelen is róluk szól, hozzájuk kapcsolódik. Miért okoz annyi fejtörést mégis a

velük való foglalkozás? Hogyan szólíthatjuk meg őket? Mi múlik a lelkészen, hittantanáron? Ez a kurzus gyakorlati segítséget, hasznos ötleteket is kíván adni a gyermek- és ifjúsági munkához. Terveink szerint ifjúsági órák tematikáját, családi és ifjúsági istentiszteletek liturgiáját, igehirdetés-sorozatokat, ifjúsági konferenciák anyagát készítjük majd el közösen, és mindemellett a könnyűzene, film és drámapedagógia nyújtotta lehetőségeket is igyekszünk kiaknázni.

Jelentkezés 2008. október 30-ig

2008. december 1–5. Balatonszárszó

Adventi kurzus – Az Ünnep vonzásában

Találkozás a karácsonyi textusokkal

Az előző évek adventi kurzusaihoz hasonlóan idén is együtt készülünk az ünnepi igehirdetésekre. Nem pusztán elméleti, exegetikai és homiletikai kérdésekre keressük együtt a választ, hanem az Ünnep vonzását is szeretnénk átélni közös adventi lelkigyakorlat segítségével.

Jelentkezés 2008. november 20-ig

Szeretettel várjuk minden lelkész testvérünket a Lelkészakadémia 2008. évi kurzusaira. A kurzusokat Balatonszárszón, az Evangélikus Konferencia- és Missziói Otthonban tartjuk (Balatonszárszó, Jókai u. 41.). A jelentkezéseket írásban (levél, e-mail) kérjük az alábbi címre:

Varga Gyöngyi

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

e-mail: gyvar@freemail.hu vagy gyongyi.varga@lutheran.hu

*Németh Zoltán
Dr. Varga Gyöngyi*